

**OKVIRNI AKCIONI PLAN
O OBRAZOVNIM
POTREBAMA
ROMA/ROMKINJA
U BOSNI I HERCEGOVINI
(2018 – 2022)**

Okvirni akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini za period od 2018. do 2022. godine usvojen je na 155. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine održanoj 25. septembra 2018. godine.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Bosne i Hercegovine

Izradu i štampu dokumenta podržao je UNICEF u Bosni i Hercegovini. Stavovi i mišljenja izneseni u dokumentu odgovornost su autora i ne odražavaju zvanične stavove ili mišljenja UNICEF-a.

unicef
za svako dijete

OKVIRNI AKCIONI PLAN
O OBRAZOVNIM
POTREBAMA
ROMA/ROMKINJA
U BOSNI I HERCEGOVINI
(2018 – 2022)

Sarajevo, 2018. godine

IMPRESSUM

Izdavač:

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Trg BiH broj 3, Sarajevo Bosna i Hercegovina

www.mhrr.gov.ba

Konsultantica pri izradi:

Prof. dr. Lada Sadiković

Dokument pripremio:

Stručni tim BiH u proširenom sastavu

Urednica:

Milena Jurić, stručna savjetnica

Lektorica:

Ferida Duraković

Grafička priprema:

Jasmin Leventić

Štampa:

"Dobra knjiga", Sarajevo

Tiraž:

150

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

376.7(497.6=214.58)"2018/2022"

OKVIRNI akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini : (2018-2022) / [urednica Milena Jurić]. - Sarajevo : Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2018. - 185 str. ; 30 cm

Lat. i ćir.

ISBN 978-9958-522-30-7

COBISS.BH-ID 26587654

Stručni tim u proširenom sastavu:

Milena Jurić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Vesna Puratić, Ministarstvo civilnih poslova BiH
Goran Jurčić, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
Zorica Garača, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
Sead Pašić, Odjel za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH
Mujo Fafulić, predsjednik Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH
Sanela Bešić, izvršna direktorica RIC "Kali Sara"
Dragan Joković, direktor U.G. za promociju obrazovanja Roma "Otaharin"
Hedina Sijerčić, predstavnica romske akademske zajednice BiH

Učesnici u izradi dokumenta:

Želimir Lalić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Branka Štaka, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Fikret Vrtagić, Ministarstvo obrazovanja Tuzlanskog kantona
Darija Kuhar, Ministarstvo obrazovanja Zeničko-dobojskog kantona
Advija Huseinspahić, Pedagoški zavod Zenica
Amila Herceg Hodžić, Pedagoški zavod Zenica
Melisa Mizdrak, Ministarstvo obrazovanja Kantona Sarajevo
Dina Borovina, Pedagoški zavod Sarajevo
Adnan Kreso, Ministarstvo obrazovanja Unsko-sanskog kantona
Haris Omanović, Pedagoški zavod Unsko-sanskog kantona
Nefiza Dautović, Ministarstvo obrazovanja HNK /županije
Enisa Golaš, Pedagoški zavod Mostar
Edna Haznadarević, Pedagoški zavod Mostar
Nezira Fuško, Ministarstvo obrazovanja Srednjobosanskog kantona/Središnja Bosna
Slobodan Ristić, Pedagoška Institucija Vlade Brčko Distrikta BiH
Dajana Đurić, Pedagoška institucija Vlade Brčko Distrikta BiH
Nedžad Jusić, Udruženje Roma "Euro Rom" Tuzla
Indira Bajramović, Udruženje žena Romkinja "Bolja budućnost" Tuzla
Mirsad Bajramović, Udruženje žena Romkinja "Bolja budućnost" Tuzla
Mirsada Bajramović, Udruženje "Zemlja djece BiH"
Murisa Halilović, U.G. ORI "Budi mi prijatelj" Visoko
Dervo Sejdić, RIC "Kali Sara" Sarajevo
Sabahudin Tahirović, U.G. "Jačanje – Zuralipe" Vitez
Aleksandar Mašić, RIC Gradiška
Danijela Mašić, RIC Gradiška
Jadranko Đurić, „Romi na djelu" Brčko
Elma Ćurulija, Caritas
Draženko Čivčić, World Vision

Zahvala:

Posebnu zahvalnost Stručni tim duguje predstavnicama UNICEF-a Sanji Kabil i Ameli Šaškić, Aleksandri Krstović (OSCE) i Aidi Mihailović (REF), koje su dale podršku i veliki doprinos izradi ovog dokumenta.

1. UVOD	9
2. METODOLOGIJA IZRADE	11
3. RAZLOZI IZRADE OKVIRNOG AKCIONOG PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BOSNI I HERCEGOVINI	13
3.1. Ocjena realizacije Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma	13
3.2. Preporuka Vijeća ministara BiH	15
3.3. Postupanje po Preporuci Vijeća ministara Bosne i Hercegovine	16
4. PRAVO NACIONALNIH MANJINA NA OBRAZOVANJE	17
4.1. Međunarodni standardi ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje	17
4.2. Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini kojim se uređuje pravo nacionalnih manjina na obrazovanje	19
4.3. Inkluzivno obrazovanje	23
4.3.1. Osiguranje kvalitetnog i integrisanog ranog obrazovanja	23
4.3.2. Podsticajno okruženje u školama i odjeljenjima	23
4.3.3. Javno finansiranje inkluzivnog obrazovanja	23
5. AKCIONI PLANovi ENTITETA/DISTRIKTA/KANTONA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA	25
5.1. Nadležnost za obrazovanje u Bosni i Hercegovini	25
5.2. Elementi za izradu akcionih planova entiteta/Distrikta/kantona	25
5.3. Preporuke nadležnim ministarstvima obrazovanja u Bosni i Hercegovini	27
5.3.1. Preporuke Stručnog tima BiH ministarstvima obrazovanja u BiH	27
5.3.2. Zaključci Seminara o inkluziji Roma iz januara 2018. godine	28
5.3.3. Preporuke NVO ministarstvima obrazovanja, lokalnim zajednicama, drugim nadležnim institucijama i civilnom društvu	29
6. ROMSKI JEZIK, HISTORIJA I KULTURA	33
6.1. Nadležnost Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine	33
6.2. Ciljevi i mjere koji se odnose na romski jezik, historiju i kulturu	33
7. MONITORING I EVALUACIJA OKVIRNOG AKCIONOG PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BiH	41
7.1. Monitoring (nadgledanje) Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini	41
7.2. Evaluacija Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini	41
7.3. Monitoring (nadgledanje) i evaluacija akcionih planova nadležnih ministarstava o obrazovnim potrebama Roma	42
PRILOG 1.	47
PRILOG 2.	51

1.

UVOD

Romi su najbrojnija nacionalna manjina kako u Evropi tako i u Bosni i Hercegovini. No, oni su istovremeno i najugroženija skupina u društvu. Po svim relevantnim pokazateljima Romi se nalaze u izuzetno teškom socijalnom i ekonomskom položaju. Pravo na obrazovanje jedno je od najvažnijih ali i jedno od najugroženijih ljudskih prava romske nacionalne manjine. Upravo ugrožavanje prava na obrazovanje sprečava ih u pristupu svim drugim društvenim i političkim funkcijama koje su od značaja kako za društvo tako i za njihov lični životni napredak. Pravo na obrazovanje u tijesnoj je vezi s njihovim ekonomskim i političkim položajem u društvu. Romi su, kao što je poznato, u tom pogledu uvijek bili u nepovoljnom položaju i nalazili su se na dnu ljestvice ekonomskog i svakog drugog položaja u Bosni i Hercegovini.

Odgoj i obrazovanje – kako se to navodi u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima – moraju biti usmjereni na puni razvoj ljudskog bića i na svijest o ljudskom dostojanstvu, moraju omogućiti svim ljudima aktivno sudjelovanje u slobodnom društvu, promicati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među narodima, rasnim, etničkim i vjerskim grupama te podržavati djelatnosti Ujedinjenih naroda na održavanju mira. Opći komentar br. 13. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima navodi četiri elementa koja obavezuju države u pogledu prava na obrazovanje: dostupnost, pristup, prihvatljivost i prilagodljivost.

S obzirom na to da su dostupnost, pristup, prihvatljivost i prilagodljivost četiri temeljna elementa prava na obrazovanje, na osnovu toga proizlazi da su upravo Romi u najvećoj mjeri marginalizovani. Otežavajuću okolnost predstavljaju i karakteristike današnje Bosne i Hercegovine, s velikom stopom nezaposlenosti, posebno mladih ljudi, sa neadekvatnim sistemom socijalne zaštite i niskom stopom bruto nacionalnog dohotka. Dodatni problem predstavlja pasivna i aktivna diskriminacija romske nacionalne manjine, što posebno uslošnjava ostvarivanje njihovog prava na obrazovanje i njegove osnovne funkcije.

U tom smislu važno je istaći i aktuelni trenutak u Evropi; problem romske nacionalne manjine uvršten je u cjelokupnu kampanju Vijeća Evrope protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije ***Svi jednaki – svi različiti***, koja je pokrenuta 1995. godine da bi ukazala na porast rasističkog neprijateljstva i netolerancije prema manjinskim grupama kroz dva glavna pravca interkulturalnog obrazovanja: "Pomaže mladima da dostignu kapacitet kojim će prepoznati nejednakost, nepravdu, rasizam, stereotipe i predrasude; i istovremeno im pruža znanje i sposobnost koje će im pomoći da prihvate izazov i da pokušaju to promijeniti kad god se s time sretne u društvu". Kampanja je kasnije prerasla u Akcioni plan za mlade Rome (The Roma Youth Action Plan).

Države se međunarodnim i regionalnim sporazumima o ljudskim pravima obavezuju na poduzimanje koraka u cilju primjene, zaštite i zabrane kršenja temeljnih ljudskih prava i sloboda. Stoga je važno naglasiti da je država Bosna i Hercegovina dužna da ostvari zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda svim licima pod svojom jurisdikcijom, posebno marginalizovanim grupama kao što su Romi. Pravo na obrazovanje sadržano je u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (član 1. Protokola 1. uz Konvenciju). Evropska konvencija direktno je primjenjiva u Bosni i Hercegovini i ima prioritet nad svakim

drugim pravom (čl. 2.2 Aneksa 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini). Članstvo u Vijeću Evrope, ali i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava koju je ratifikovala Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine u julu 2002. godine, obavezuju državu Bosnu i Hercegovinu na osiguranje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda iz Evropske konvencije (čl. 1. EK), posebno prava na obrazovanje. Pravo na jezik i obrazovanje, historiju i kulturu takođe je sadržano u Evropskoj povelji o regionalnim i jezicima manjina (1992), koja je donesena kako bi se zaštitili i unaprijedili regionalni ili jezici manjina kao ugroženi aspekt evropskog kulturnog nasljeđa, a koju je Bosna i Hercegovina ratifikovala 21. septembra 2010. godine. Država Bosna i Hercegovina je stoga dužna da, pored obaveze osiguranja temeljnih prava i sloboda svim licima pod svojom jurisdikcijom, dodatno zaštititi prava nacionalnih manjina. U tom smislu donosi se Okvirni akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma u Bosni i Hercegovini, koji će obavezati entitetska i kantonalna (županijska) ministarstva, kao i Brčko Distrikt BiH, da donesu svoje akcione planove.

2.

METODOLOGIJA IZRADE

Metodologija izrade Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu OAP o obrazovnim potrebama Roma u BiH) prilagođena je zadatku da se romskoj djeci obezbijedi potpuno ostvarivanje jednakosti u pravu pristupa kvalitetnom obrazovanju u skladu s međunarodnim obavezama koje je Bosna i Hercegovina preuzela.

Metodološki pristup izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH zasniva se na preporukama Vijeća ministara BiH, koje su rezultat analize stanja kroz dosadašnje izvještaje o provedbi Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma.

Početne aktivnosti na pripremi nacрта OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH vodio je Stručni tim¹ u skladu sa svojim nadležnostima. Nakon izrade nacрта dokumenta Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH organizovalo je dvodnevni sastanak sa nadležnim ministarstvima obrazovanja i pedagoškim zavodima, a zatim jednodnevne konsultacije s nevladinim organizacijama. Na ovim sastancima vladinog i nevladinog sektora sudjelovali su i predstavnici međunarodnih organizacija (UNICEF, Misija OSCE, REF, World Vision i Caritas). Završni sastanak Stručnog tima u proširenom sastavu (sa predsjednikom Odbora za Rome, predstavnicom romske akademske zajednice i dva predstavnika NVO) održan je nakon što su nadležna ministarstva obrazovanja, pedagoški zavodi i nevladine organizacija dostavili svoje sugestije. Na završnom sastanku sačinjen je prijedlog dokumenta, koji je upućen na razmatranje Odboru za Rome pri Vijeću ministara BiH, a potom na mišljenje nadležnim institucijama i, konačno, Vijeću ministara Bosne i Hercegovine. U pripremi dokumenta sudjelovala je konsultantica koju je podržao UNICEF, a koji je podržao i sve sastanke Stručnog tima, vladinog i nevladinog sektora.

¹ Stručni tim za praćenje provedbe Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma formiran je Odlukom ministra za ljudska prava i izbjeglice BiH, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* broj 5/11

3.

RAZLOG IZRADE OKVIRNOG AKCIONOG PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Obrazovanje je izuzetno značajan segment socijalne inkluzije jer od njega zavise i zapošljavanje i materijalna nezavisnost pojedinca. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse, ali i barijera i teškoća s kojima se njeni akteri susreću.

3.1. Ocjena realizacije Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma

Smatrajući da je kvalitetno obrazovanje za Rome jedini put izlaska iz kruga marginalizacije i društvene izolacije, a u cilju stvaranja jednakih mogućnosti u pogledu pristupa kvalitetnom i održivom obrazovanju romske djece, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na svojoj 128. sjednici, održanoj dana 14. jula 2010. godine, usvojilo Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma (u daljem tekstu RAP). Odlukom ministra za ljudska prava (2011), na nivou Bosne i Hercegovine uspostavljen je Stručni tim, koji je bio u obavezi da jednom godišnje prikuplja informacije o provedbi RAP-a i dostavlja ih Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, koje sačinjava Izvještaj i podnosi ga Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

Vijeće ministara je usvojilo pet izvještaja o provedbi RAP-a, a pripremljen je i šesti izvještaj, u kojem se od nadležnih ministarstava obrazovanja pokušalo dobiti više informacija o izdvajanju budžetskih sredstava za provedbu.

Analizirajući podnesene izvještaje možemo zaključiti da su nadležne obrazovne vlasti poduzimale određene aktivnosti na provedbi mjera Cilja 1² i Cilja 2³ RAP-a koje se odnose na nabavku udžbenika, školskog pribora, na prevoz, užinu, stipendiranje određenog broja učenika te poduzimanje različitih stimulaturnih mjera kojim bi se pospješilo redovno pohađanje nastave za romsku djecu, odnosno spriječilo da napuste školovanje.

No, ni iz jednog izvještaja nije se moglo zaključiti koliki je stvarni procenat uključenosti romske djece u obavezno osnovno obrazovanje, ili koliki je procenat romske djece koja nisu uključena u obavezno

2 Osiguranje da se romska djeca uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja;

3 Podsticanje romske populacije na nastavak srednjoškolskog i visokog obrazovanja, ali i osposobljavanja za prvo zanimanje

osnovnoškolsko obrazovanje – jer podaci o stvarnom broju romske djece u Bosni i Hercegovini nisu poznati.

Uključenost romske djece u vrtiće, odnosno obdaništa, nije zadovoljavajući, dok uključenost u predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu pokazuje napredak u posljednje tri školske godine. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je primjerom kroz projekat **Poboljšanje pristupa predškolskom obrazovanju za djecu iz romskih zajednica** pokazalo kako se mogu osigurati kraći dnevni programi za romsku djecu pred polazak u školu. Projekat je podržao UNICEF, a implementiran je u 11 bh. općina/opština u 2011. godini. U projekat je bilo uključeno 257 romske djece. Ovaj primjer Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH je u narednim godinama slijedio jedan broj NVO, koje su kroz projektne aktivnosti omogućile romskoj djeci kraće dnevne programe pred polazak u školu.

Provedba mjera Cilja 3⁴ počela je standardizacijom romskog jezika u Bosni i Hercegovini, koja je realizovana 2013. godine, što je predstavljalo značajan iskorak za dalje aktivnosti na provedbi drugih mjera ovog cilja.

Također, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je Univerzitetu u Sarajevu uputilo pismo podrške (2013.), uz inicijativu koordinatorice za Rome BiH⁵ da se uvede izborni predmet o jeziku, kulturi i književnosti Roma.

No, daljnja analiza ukazala je da nadležna ministarstva obrazovanja nisu poduzela nikakve aktivnosti na provedbi mjera ovog cilja, koji zahtijeva očuvanje i promociju romskog jezika, kulture i historije. Ovo je dalo razloga za zabrinutost i nametnulo pitanja vezana za postojanje mogućih skrivenih oblika diskriminacije u obrazovnim sistemima BiH, pa je Vijeće ministara⁶ preporučilo Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH da u 2017. godini istraži i pripremi cjelovitu informaciju o stvarnim razlozima neprovođenja Cilja 3 i da je sa odgovarajućim preporukama dostavi na razmatranje Vijeću ministara BiH.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pripremi je Informaciju o rezultatima istraživanja koji se odnose na razloge neprovođenja cilja 3 RAP-a koju je Vijeće ministara⁷ usvojilo. Kao razlog neprovođenja cilja **Očuvanje i promovisanje romskog jezika, kulture i historije**, u Informaciji se navodi da su razlozi finansijske prirode, odnosno iznimno teška socijalna, kulturna i ekonomska situaciju u državi. S druge strane, uočeno je i „nedovoljno razumijevanje“ potrebe za očuvanjem i promocijom romskog jezika, kulture i historije na entitetskom/kantonalnom (županijskom) nivou, što bi moglo ukazivati na nedovoljnu senzibilizaciju u vezi s navedenim pitanjima. Na istoj sjednici Vijeće ministara je zadužilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH da pri izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH posebno tretira pitanje jezika, kulture, historije i tradicije romske nacionalne manjine.

Analiza podataka provedbe mjera Cilja 4⁸ pokazala je da budžetska sredstva na nivou BiH nisu izdvajana za provedbu RAP-a jer se smatralo da je obrazovna politika u nadležnosti entiteta, odnosno kantona (županija). Izdvajanja budžetskih sredstava na entitetskom/kantonalnom (županijskom) nivou nisu bila dostatna da ispune potrebe provedbe svih mjera koje je predvidio RAP.

4 Očuvanje i promocija romskog jezika, kulture i historije.

5 mr.sc. Hedina Sijerčić

6 108. sjednica Vijeća ministara BiH, održana 19. 7. 2017. godine

7 135. sjednica Vijeća ministara BiH, održana 6.3.2018. godine

8 Izgradnja sistemskih rješenja koja će dovesti do zadovoljavanja obrazovnih potreba Roma

Nadalje, ministarstva obrazovanja nisu postigla napredak u osiguranju finansijskih i pravnih mogućnosti radi angažovanja asistenata i medijatora romske nacionalnosti u školama, što bi znatno poboljšalo inkluziju romske djece u obrazovne sisteme.

Zaključivši da se provedba ciljeva i mjera RAP-a BiH nije odvijala na željeni način, Vijeće ministara je, usvajajući Izvještaj o provedbi Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2015/2016. godinu, a u cilju pune jednakosti u pravu pristupa obrazovanju romskoj djeci, uputilo preporuke Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, nadležnim ministarstvima obrazovanja i lokalnim zajednicama u BiH.

3.2. Preporuke Vijeća ministara Bosne i Hercegovine⁹

1. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine preporučilo je Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH da u 2017/2018. godini pripremi OAP o obrazovnim potrebama u BiH, koji će biti odraz stvarnih nadležnosti kad je u pitanju obrazovna politika u Bosni i Hercegovini. OAP o obrazovnim potrebama Roma u BiH treba da zadovolji međunarodne standarde koje je Bosna i Hercegovina u značajnom dijelu prihvatila, da definiše pravo romske nacionalne manjine na obrazovanje kao i obavezu primjene određenih obrazovnih standarda i normi.
2. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine preporučilo je nadležnim entitetskim, odnosno kantonalnim (županijska) ministarstvima obrazovanja i Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta BiH da u saradnji s lokalnim zajednicama i romskim udruženjima koja egzistiraju na njihovom području pripreme i usvoje vlastite akcione planove o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja. Ti akcioni planovi bi, prema potrebama i stanju na terenu, trebali imati precizne mjere koje bi rezultirale potpunom jednakošću romske djece u pristupu pravu na obrazovanje, odnosno potpunom i uspješnom uključenošću sve romske djece u obavezno osnovno obrazovanje.
3. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine preporučilo je nadležnim ministarstvima obrazovanja entiteta/kantona (županija), Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta BiH i lokalnim zajednicama da uspostave programske budžete, što je u skladu sa Općim komentarom UN-ovog Komiteta za prava djeteta broj 19 o izdvajanju sredstava iz javnog budžeta za realizaciju dječijih prava. Neophodno je uvođenje programskog budžeta za djecu u Bosni i Hercegovini kako bi se budžetska sredstva trošila u skladu s prioritetnim potrebama djece i kako bi se osigurao najbolji efekat za utrošena sredstava. Ovo ne znači i nužno povećanje sredstava već samo racionalniju preraspodjela u skladu s prioritetima – a prioritet moraju biti djeca, prvenstveno siromašna djeca kao što su romska.

3.3. Postupanje po preporuci Vijeća ministara Bosne i Hercegovine

Postupajući po preporuci Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pristupilo je izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH.

U skladu s nadležnostima u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, ovaj Okvirni akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u BiH ima četiri cjeline:

U prvoj cjelini sadržano je pravo nacionalnih manjina na obrazovanje.

U drugoj cjelini – Akcioni planovi entiteta/Distrikta/kantona (županija) o obrazovnim potrebama Roma – nalaze se elementi i preporuke na osnovu kojih nadležna ministarstva obrazovanja treba da pripreme i donesu svoje akcione planove.

U trećoj cjelini – Romski jezik, historija i kultura – sadržani su ciljevi i mjere koji se odnose na romski jezik, historiju i kulturu, a finansiranje ovih aktivnosti treba da se obezbijedi iz budžeta institucija Bosne i Hercegovine.

U četvrtoj cjelini sadržani su monitoring (nadgledanje) i evaluacija OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH.

4.

PRAVO NACIONALNIH MANJINA NA OBRAZOVANJE

4.1. Međunarodni standardi ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje

Međunarodni standardi o ljudskim pravima i temeljnih slobodama posebno su važni za državu Bosnu i Hercegovinu, koja je postala članica Ujedinjenih naroda 1992, a Vijeća Evrope 2002. godine. Nakon prijema Bosne i Hercegovine u ove dvije izuzetno važne međunarodne organizacije, ratifikovani su i brojni drugi međunarodni dokumenti, čime se stvorila obaveza kako primjene tako i zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Među prvim dokumentima o ljudskim pravima i temeljnim slobodama izdvaja se Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), s obzirom na to da je poslije Drugog svjetskog rata došlo do spoznaje da nije moguće zaštititi mir u svijetu bez obaveze "unapređivanja i podsticanja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez obzira na rasu, spol, jezik ili vjeru" (član 1. Povelje UN-a). Po prvi put uvodi se i pravo na obrazovanje, gdje se navodi da "svako ima pravo na obrazovanje... a ono treba da unapređuje razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim skupinama (član 26. Univerzalne deklaracije)."

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950) posebno je značajna upravo za Bosnu i Hercegovinu, zbog njene direktne primjenjivosti i supremacije nad svim pravima u Bosni i Hercegovini (čl. 2.2 Aneksa 4 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini). Ulaskom u evropski sistem zaštite ljudskih prava i ratifikacijom Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Bosna i Hercegovina se obavezala da će "svim licima pod svojom jurisdikcijom osigurati prava i slobode sadržane u Konvenciji i pripadajućim protokolima" (član 1. EK), te da "nijedna osoba neće biti lišena prava na obrazovanje" (član 1. Protokola 1 uz EK).

Daljnijem razvojem međunarodnih dokumenata dolazi do Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1966), te Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966). S aspekta prava nacionalnih manjina na obrazovanje, Međunarodni pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima priznaje svakom licu pravo na obrazovanje, naglašavajući da obrazovanje "treba da omogući svakom licu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu, da pomaže razumijevanju, toleranciji i prijateljstvu između svih naroda i svih rasnih, etničkih ili vjerskih grupa... (član 13. MPESKP)".

Pravo na obrazovanje potvrdila je i Konvencija o pravima djeteta (1989) koja tretira pravo na osnovno, srednje, opće, stručno i visoko obrazovanje (član 28. KPD), dok se član 29.1 bavi daljnjim usmjerenjem obrazovanja djeteta.

Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina predstavlja, svakako, jedan od najvažnijih dokumenata koji tretiraju zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda pripadnika nacionalnih manjina. U tom smislu, države potpisnice se obavezuju da će promovisati "jednaku dostupnost obrazovanja osobama koje pripadaju nacionalnim manjinama na svim nivoima" (član 12.3 OKZNM) i "pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči jezik svoje manjine". (član 14.1 OKZNM).

Pravo na obrazovanje dio je i UN-ove Deklaracije o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama (1992), gdje se u članu 4. utvrđuje da države trebaju, kad je to primjereno, "poduzeti mjere u području odgoja i obrazovanja kako bi poticale sticanje znanja o historiji, tradiciji, jeziku i kulturi manjina koje žive na njihovu području."

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (1992) pridaje veliki značaj pravu na obrazovanje, gdje se u članu 8. opširno navode obaveze država da omoguće predškolsko, osnovno, srednje, tehničko ili stručno, visoko ili više obrazovanja, obrazovanje odraslih na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku, te da omoguće učenje historije ili kulture, osposobljavanje nastavnika i uspostavu nadzornog tijela.

Iznimno su značajne kako postprijemne obaveze Bosne i Hercegovine prema Vijeću Evrope, tako i pretprijemne obaveze za punopravno članstvo u Evropskoj uniji (Kriteriji iz Kopenhagena i Madrida). Takve obaveze u smislu evropskih standarda obavezuju Bosnu i Hercegovinu da usvoji neophodne zakone i "održati i nastavi reformu u oblasti obrazovanja i eliminiše sve aspekte segregacije i diskriminacije zasnovane na nacionalnom porijeklu".

Preporuke međunarodnih tijela upućenih Bosni i Hercegovini predstavljaju vrlo važan segment međunarodnog prava ljudskih prava, pa je stoga UN-ov Komitet za ljudska prava uputio preporuku, da se "nastave ulagati napor na osiguravanju funkcionisanja obrazovnog sistema bez ikakve diskriminacije i segregacije u praksi po bilo kojem osnovu, uključujući etničku ili vjersku pripadnost". ((3)ICCPR 2017)

Komitet za prava djeteta, shodno Općim načelima Konvencije o pravima djeteta i zabrani diskriminacije "zahtijeva poduzimanje mjera za implementaciju AP o obrazovnim potrebama Roma, jer su romska djeca diskriminisana u pristupima pravu na obrazovanje". Predlažu se aktivne mjere u smislu odgovarajućih ljudskih, tehničkih i finansijskih resursa i uspostavljanje jasnih odgovornosti između nadležnih državnih tijela i/ili učesnika; usvajanje konkretnih mjera kao što su osiguravanje dodatnih časova jezika i podrške, programa priprema za školu i podrške rješavanju obrazovnih potreba Roma, izbjegavajući daljnju stigmatizaciju ili povećanu segregaciju; te osiguravanje finansijske podrške djeci manjinskim povratnicima, raseljenim osobama i Romima u nesmetanom pristupu obrazovanju (CRC). Komitet ljudska prava izrazio je zabrinutost zbog visokog stepena romske djece koja ne pohađaju osnovno obrazovanje, te zbog relativno visokog stepena napuštanja škole. Stoga Komitet traži dodatne informacije o takvoj djeci, dodjeljivanje finansijskih sredstava za implementaciju AP i sistemski pristup osiguranju udžbenika i obroka u školi (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ICESCR, 2012, br. 34).

UN-ov Komitet za ljudska prava također zahtijeva da se „osiguraju odgovarajući oblici i sredstva za podučavanje manjinskih jezika u saradnji sa vjerskim i obrazovnim autoritetima“ (10.), zaključujući pri tome da, osim sporadičnih primjera, ne postoje educirani nastavnici niti odgovarajući nastavni materijali za podučavanje manjinskih jezika u redovnom obrazovnom sistemu (Evropska povelja za regionalne ili manjinske jezike, EPRMJ, preporuka br. 2). Komitet dalje navodi da je potrebno "uspostaviti program za finansiranje kulturnih aktivnosti i sadržaja koji se odnose na manjinske jezike" (11.). Uočeno je takođe da ne postoji namjenski

program koji bi osigurao redovnu i stabilnu finansijsku podršku, da nema strukturiranog pristupa vlasti niti uspostavljenog sistema za podršku (EPRMJ, preporuka br. 3).

Neophodno je osigurati sljedeće:

- da se postojeće zajedničko jezgro nastavnih planova i programa uz proširenje predmeta primjenjuje u svim školama u Bosni i Hercegovini (13);
- da se finansira i ocjenjuje implementacija AP na odgovarajući način u smislu poboljšanja implementacije, da romska djeca prilikom upisa u školu nemaju prepreka, da se poboljša implementacija AP za zapošljavanje, zdravlje i stanovanje (14);
- da se pojačaju napori za organizaciju nastave manjinskih jezika i na manjinskim jezicima (15)
(Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina)

Komite UN-a preporučuje da država poveća napore na postizanju inkluzivnog obrazovanja, tj da usvoji i realizuje koherentnu strategiju o inkluzivnom obrazovanju, da osigura pristupačnost školskog okruženja, izdvoji efikasne i dovoljne finansijske i materijalne resurse i adekvatno obučene ljudske resurse, te da uključi izučavanje inkluzivnog obrazovanja u univerzitetske nastavne planove za buduće nastavnike i programe obuke uz adekvatan budžet (Preporuke, CRPD/C/BIH/CO/1, stav 43, Obrazovanje čl. 24).

Država potpisnica treba osigurati funkcionisanje inkluzivnog obrazovnog sistema bez ikakve diskriminacije i segregacije u praksi po bilo kojem osnovu, uključujući i etničku i vjersku pripadnost ((18) ICCPR, preporuka br. 24, 2017).

4.2. Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini kojim se uređuje pravo nacionalnih manjina na obrazovanje

Pravo na obrazovanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini oslanja se, prije svega, na Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina Vijeća Evrope, na temelju čega je i nastao Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (2003). Tim zakonom je regulisano da pripadnici nacionalnih manjina, pored prava koje uživaju kao državljani Bosne i Hercegovine, uživaju i dodatnu zaštitu i prava, kako u oblasti obrazovanja tako i u oblastima historije, kulture, običaja, tradicije, jezika, pisma, vjerskih sloboda i sl.

Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini predstavlja dokument koji je usvojen u Briselu 2002. godine, a utvrdio je ciljeve koje Bosna i Hercegovina mora postići. U tom smislu prioritetni cilj jeste "depolitizovati obrazovanje, uz stvaranje uslova koji će osigurati jednaku mogućnost visokokvalitetnog i modernog obrazovanja širom Bosne i Hercegovine... s ciljem prekidanja segregacije i diskriminacije u obrazovanju." Reformom obrazovanja definisano je da treba izvršiti "desegregaciju obrazovanja, poštujući bogate kulturološke raznolikosti, koje su obilježje naše države, izgraditi sistem s jakom pravnom osnovom u kojem će potrebe i interesi svih učenika i djece biti na prvom mjestu, smanjiti višak, dupliranje i neefikasnost koji postoje u sistemu obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uključiti princip inkluzivnog obrazovanja za učenike s posebnim potrebama u sve aspekte zakonodavnih i pedagoških normi na demokratski i transparentan način, udružiti sve nosioce aktivnosti u oblasti obrazovanja u ove reforme, uključujući učenike, roditelje i nastavnike, energično otkloniti sve birokratske i organizacijske prepreke reformi našeg sistema obrazovanja, te unaprijediti i podržati inovacije u nastavnom procesu na svim nivoima i promovisati provedbu odredaba i kriterija Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije u oblasti visokog obrazovanja". U pogledu statusa romske djece, posebno je bitno osigurati da sva djeca pripadnici

nacionalnih manjina (posebno djeca Roma) budu na odgovarajući način uključena u sistem obrazovanja na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, definisati njihove potrebe, pružiti im podršku, izraditi dugoročna rješenja, fleksibilan plan provedbe uključivanja u obrazovni sistem kroz finansiranje udžbenika, prevoza, te prikupiti podatke zašto se djeca ne upisuju u škole ili ih ne završavaju i sl.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini¹⁰ donesen je 2003. godine. Ovim zakonom se uređuju, između ostalog, principi osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja, obrazovanja odraslih i osnivanja i funkcionisanja institucija za pružanje usluga u obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini donesen je 2007. godine; njime se reguliše, između ostalog, osiguranje vlastitih vrijednosti za pripadnike manjina (čl. 8), jezika (čl. 10) i sl.¹¹

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini usvojen je 2007.¹², a Zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini 2008. godine.

Pored okvirnih zakona o obrazovanju u BiH doneseni su zakoni o obrazovanju na entitetskom, odnosno kantonalnom (županijskom) nivou i na nivou Brčko Distrikta BiH.

Na entitetskom nivou, odnosno u *Republici Srpskoj doneseni su sljedeći propisi:*

- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju¹³
- Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju¹⁴
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju¹⁵
- Zakon o visokom obrazovanju¹⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih¹⁷
- Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina
- Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju pripadnika nacionalnih manjina
- Pravilnik o dvojezičnom ostvarivanju vaspitno-obrazovnog rada i rada na jeziku nacionalnih manjina.

Na kantonalnom (županijskom) nivou, odnosno u šest kantona (županija) Federacije BiH gdje su nastanjeni Romi doneseni su sljedeći zakoni o obrazovanju:

Unsko-sanski kanton

- Zakon o predškolskom obrazovanju¹⁸
- Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju¹⁹

10 Službeni glasnik BiH broj 18/03

11 Službeni glasnik BiH broj 88/07

12 Službeni glasnik BiH broj 59/07 i 59/09

13 Službeni glasnik RS broj 79/15

14 Službeni glasnik RS broj 44/17

15 Službeni glasnik RS br. 74/08, 106/09, 104/11, 33/14

16 Službeni glasnik RS br. 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16

17 Službeni glasnik RS br. 59/09, 1/12

18 Službeni glasnik USK br. 03/97, 6/05, 23/11

19 Službeni glasnik USK br. 5/04, 7/10, 11/05

- Zakon o srednjem obrazovanju²⁰
- Zakon o visokom obrazovanju²¹
- Zakon o obrazovanju odraslih²²

Tuzlanski kanton

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju²³
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju²⁴
- Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju²⁵
- Zakon o visokom obrazovanju²⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih²⁷

Zeničko-dobojski kanton

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju²⁸
- Zakon o osnovnoj školi²⁹
- Zakon o srednjoj školi³⁰
- Zakon o visokom obrazovanju³¹
- Zakon o obrazovanju odraslih³²

Srednjobosanski kanton / Županija Središnja Bosna

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju³³
- Zakon o osnovnoj školi³⁴
- Zakon o srednjoj školi³⁵
- Zakon o visokom obrazovanju³⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih osoba³⁷

20 *Službeni glasnik USK* broj 17/12
21 *Službeni glasnik USK* br. 8/09, 9/10, 4/11, 6/13
22 *Službeni glasnik USK* broj 10/13
23 *Službene novine TK* br. 12/09, 8/11, 10/13
24 *Službene novine TK* br. 9/15, 6/16
25 *Službene novine TK* br.17/11, 9/15, 6/16
26 *Službene novine TK* br 7/16, 10/16
27 *Službene novine TK* broj 9/15
28 *Službene novine ZDK* 7/10, 8/11
29 *Službene novine ZDK* br. 5/04, 20/07, 9/11, 4/14
30 *Službene novine ZDK* broj 9/17
31 *Službene novine ZDK* br. 6/09, 9/13, 13/13, 4/15
32 *Službene novine ZDK* broj: 5/14
33 *Službene novine SBK/KSB* broj: 8/17
34 *Službene novine SBK/KSB* br. 11/01, 17/04
35 *Službene novine SBK/KSB* br. 11/01, 17/04, 15/12
36 *Službene novine SBK/KSB* broj: 4/13
37 *Službene novine SBK/KSB* broj: 5/17

Hercegovačko-neretvanski kanton / Hercegovačko-neretvanska županija

- Zakon o predškolskom odgoju³⁸
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju³⁹
- Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju⁴⁰
- Zakon o visokom obrazovanju⁴¹
- Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece pripadnika nacionalnih manjina⁴²

Kanton Sarajevo

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju⁴³
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju⁴⁴
- Zakon o srednjem obrazovanju⁴⁵
- Zakon o visokom obrazovanju⁴⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih⁴⁷

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju⁴⁸
- Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama⁴⁹
- Zakon o visokom obrazovanju⁵⁰

Svi zakoni i podzakonski akti u obrazovanju zasnivaju se na najvažnijim međunarodnim deklaracijama i konvencijama kojima se uređuju pitanja ljudskih prava i sloboda te svakom djetetu garantuju jednako pravo pristupa, jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju i uživanje istovjetnog tretmana, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, i nijedan zakon ne sadrži diskriminirajuće odredbe.

Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (2004) potpisali su svi nadležni ministri obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Navedenim Akcionim planom Romima je, kao najbrojnijoj manjini u Bosni i Hercegovini, omogućena formalna jednakost u pristupu pravu na obrazovanje. S obzirom na Dekadu inkluzije Roma, 2010. godine Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je jula 2010. godine usvojilo Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, kojim se kroz definisana četiri cilja i 47 mjera, nastojalo da romska djeca budu ravnopravna u pogledu dostupnosti kvalitetnom obrazovanju kako bi mogla sticati neophodna znanja za kasniju kvalitetniju integraciju u društvo.

38 *Službene novine HNK/HNŽ broj 5/00*
 39 *Službene novine HNK/HNŽ br. 5/00, 4/04, 5/04, 1/14, 7/16*
 40 *Službene novine HNK/HNŽ br. 8/00, 4/04, 5/04, 8/06*
 41 *Službene novine HNK/HNŽ br. 4/12*
 42 *Službene novine HNK/HNŽ broj 1/05*
 43 *Službene novine KS broj 26/08*
 44 *Službene novine KS broj 23/17*
 45 *Službene novine KS broj 23/17*
 46 *Službene novine KS broj 33/17*
 47 *Službene novine KS broj 40/15*
 48 *Službeni glasnik BDBiH br. 13/07, 19/07, 39/08, 21/10, 48/16*
 49 *Službeni glasnik BDBiH br. 10/08, 25/08, 4/13, 48/16, 22/17*
 50 *Službeni glasnik BDBiH broj 30/09*

4.3. Inkluzivno obrazovanje

4.3.1. Osiguravanje kvalitetnog i integriranog ranog obrazovanja

Danas postoje mnogobrojni dokazi o značaju prve tri godine života u razvoju djeteta. Investiranje u usluge vezane za djecu u najranijoj životnoj dobi donosi odlične rezultate u kasnijim fazama života; takve usluge, međutim, tek treba omogućiti romskoj djeci. Usluge treba kontinuirano osiguravati od rođenja pa kroz čitav period formalnog obrazovanja.

Rano uključivanje djece iz grupa s visokim rizikom od nepovoljnih uticaja u sistem obrazovanja i prije nego što otpočne obavezno školovanje mora se aktivno provoditi kroz lakše usvajanje jezika, usvajanje vještina i specifičnih znanja, podsticanje samopoštovanja i socijalizacije u kulturi u kojoj se formalno obrazovanje provodi.

4.3.2. Podsticajno okruženje u školama i odjeljenjima

Okruženje u školama i učionicama oblikuje predstavu djeteta o sebi i drugima i doprinosi trenutnim i dugoročnim obrazovnim ambicijama i rezultatima. Romska djeca rjeđe se upisuju, a mnogo češće ispisuju iz škola, ne samo uslijed siromaštva nego i zbog nesposobnosti obrazovnih sistema da stvore podsticajno okruženje u kojem se glas djeteta čuje, njegovo učešće ohrabruje, a kulturne razlike visoko vrednuju.

Veliki procenat romske djece napušta školu veoma rano, prvenstveno zbog različitih barijera koje se javljaju u obrazovnom sistemu i društvu. Postoje brojni dokazi da romska djeca, čak i kada se upišu u redovne škole, ipak ne dobijaju isti kvalitet obrazovanja kao ostala djeca zato što dobijaju manje povratnih informacija, njihovi domaći zadaci se rjeđe pregledaju itd. Nastavno osoblje obično slabo vrednuje njihove sposobnosti i motivaciju, što dalje uslovljava ponašanje nastavnika i daje slabe rezultate koji potvrđuju nastavnička očekivanja. Umjesto da ponude dodatnu pomoć u savlađivanju gradiva, škole zahtijevaju podršku roditelja, a roditelji romske djece rijetko mogu da je pruže. Roditelji romske djece često su slabo zastupljeni u školskim odborima i savjetima roditelja tako da se njihov glas rijetko čuje.

Primjeri uspješnog uklanjanja jedne, pa čak i više barijera i stvaranja okruženja koje je podsticajno i prijateljsko za dijete, dokazuju kako su promjene ove vrste moguće. Ipak, obrazovni sistemi moraju uložiti mnogo više napora nego što je to do sada bio slučaj kako bi se postarali da romska djeca dobiju odgovarajuću podršku u učenju i razvoju.

4.3.3. Javno finansiranje inkluzivnog obrazovanja

Pomoć djeci nepovoljnog društveno položaja da postignu bolje rezultate u školovanju zahtijeva i dodatna finansijska sredstva za škole. Ipak, ukoliko su dobro raspodijeljene, ove dodatne investicije trebalo bi da se jako dobro isplate u budućnosti – rezultirajući na kraju stanovništvom višeg obrazovnog nivoa i veće produktivnosti. Raspodjela sredstava po učeniku otvara mogućnost da se nadomjeste početne obrazovne nepovoljnosti tako što će se ova sredstva koristiti za pokrivanje onih dodatnih troškova koji su vezani za kvalitetno obrazovanje. Iskustva iz ekonomski razvijenih zemalja vezana za finansiranje obrazovanja mogu ukazati na smjer koji bi zemlje Srednje i Jugoistočne Evrope trebalo da krenu u sklopu daljih reformi.

Nadležnim ministarstvima obrazovanja predlaže se da kao pripremna (polazna) aktivnost za izradu akcionih planova za obrazovne potrebe Roma bude situaciona analiza o do sada uložnim budžetskim sredstvima, u sklopu koje će se dati i osvrt na uložena donatorska sredstva⁵¹ i efekte ukupnih sredstava (budžetskih i donatorskih) na rezultate koji su postignuti u praksi, a odnose se na obrazovanje romske djece.

51 Sredstva koje je Evropska komisija uložila u Bosnu i Hercegovinu navedena su u dokumentu *Reforma obrazovanja u BiH kroz prizmu inkluzije romske manjine* (RIC 2017.)

5.

AKCIONI PLANovi ENTITETA / DISTRIKTA / KANTONA (ŽUPANIJA) O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA

5.1. Nadležnost za obrazovanje u Bosni i Hercegovini

Punu i nepodijeljenu nadležnost za obrazovanje imaju Republika Srpska, deset kantona/županija u Federaciji BiH i Brčko Distrikt BiH.

Ministarstvo civilnih poslova BiH u oblasti obrazovanja nadležno je za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti BiH i koji se odnose na utvrđivanje osnovnih principa koordinacije aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih organa vlasti i definisanje strategije na međunarodnom planu. Federalno ministarstvo obrazovanja nadležno je za koordinaciju aktivnosti kantonalnih/županijskih ministarstava obrazovanja.

5.2. Elementi za izradu akcionih planova entiteta/distrikta/kantona (županija)

Kada je dostupnost kvalitetnog obrazovanja u pitanju, jednakost postaje naročito značajna za romsku djecu i omladinu. Zato je neophodno uvažiti sljedeće elemente/principe:

Općeprihvaćeni principi:

- Pravo svakog pojedinačnog djeteta mora se prepoznati i poštovati – sva djeca imaju pravo da se razviju do svog punog potencijala.
- Države imaju odgovornost da osiguraju svoj djeci podjednak pristup kvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju, koje zadovoljava potrebu sve djece u integrisanom okruženju.
- Romske zajednice, roditelji i djeca moraju se konsultovati i učestvovati u postizanju ovog cilja.
- Diskriminacija se mora pratiti uspostavljenim mehanizmima da bi se osiguralo njeno suzbijanje.
- Rane godine života kritične su za kasniji razvoj djeteta, a to se naročito odnosi na period od rođenja do treće godine starosti, kada je potreban brz razvoj predškolskih usluga i servisa za podršku roditeljima i djeci koji pripadaju marginalizovanim društvenim grupama.

Unapređenja inkluzije – djelovanje u četiri kritične oblasti kroz:

- osiguravanje integrisanog ranog obrazovanja,
- unapređenje inkluzije;
- kreiranje podsticajne sredine u školama i učionicama; i
- javno finansiranje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja.

Princip poštovanja ljudskih prava koji trebaju pratiti:

- poštivanje zakona u BiH o zabrani diskriminacije i međunarodnih obaveza u oblastima obrazovanja;
- veća edukacija i opći nivo svijesti o ljudskim pravima i pravima djeteta;
- škole prijatelji djece (osjećaj dobrodošlice u školi i učionici, humanost, sigurnost i odsustvo diskriminacije) osnažuju i obučavaju djecu u vještinama koje će im koristiti u daljem životu i radu;
- finansiranje obrazovanja – programski budžeti (vidljivost djece u budžetima obrazovnih institucija).

Za daljnju reformu obrazovnog sistema potrebno je:

- da se rano djetinjstvo prepoznaje kao ključna faza u procesu učenja koji traje čitav život. Neophodno je romskim porodicama omogućiti široku dostupnost usluga vezanih za rani razvoj djece;
- osiguranje podsticajne sredine u školama, učionicama, bez ikakvog oblika diskriminacije;
- osiguranje kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja koje zadovoljava potrebe sve djece.

Rukovodstvo škole i nastavno osoblje u procesu promjene je neophodno, pa je stoga nužno sljedeće:

- ojačati sposobnosti i vještine rukovodstva škole, učitelja i nastavnika za rad u multikulturalnoj sredini, kao i prepoznati vrijednosti kroz koje romska djeca i njihove porodice doprinose zajednici;
- u pripremnu obuku nastavnika sistemski uvesti multikulturalno obrazovanje, kao i u kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika – umjesto oslanjanja na brze kurseve i fakultativnu obuku;
- osigurati obrazovanje i zapošljavanje nastavnika, edukatora i medijatora romskog porijekla.

Multisektorski pristup

Nije moguće postići održivu i djelotvornu društvenu inkluziju radom u samo jednom sektoru. Potreban je multisektorski pristup za sistemsko rješavanje izazova u svim oblastima (obrazovanje, stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje i zdravstvo).

Mišljenje stanovništva može značajno doprinijeti pozitivnom pristupu kao najdjelotvornijem načinu za otklanjanje predrasuda i smanjenje društvene distance, a to se može ostvariti povećanom interakcijom između djece iz različitih društvenih zajednica, kao i osiguranjem visokih standarda u školstvu.

Učešće Roma u procesu planiranja i odlučivanja od suštinskog je značaja za napredak u svim aktivnostima.

5.3. Preporuke nadležnim ministarstvima obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Pri izradi akcionih planova entiteta/Distrikta/kantona(županija) daju se sljedeće preporuke:

5.3.1. Preporuke Stručnog tima BiH nadležnim ministarstvima obrazovanja u BiH

Pri izradi akcionih planova za obrazovne potrebe Roma u entitetima/Distriktu/kantonima (županijama) predlažemo **da se ciljevi odnose na sljedeće oblasti:**

- **Predškolsko obrazovanje**
- **Osnovno obrazovanje i naknadno sticanje osnovnog obrazovanja**
- **Srednje obrazovanje**
- **Visoko obrazovanje**
- **Obrazovanje odraslih (cjeloživotno)**
- **Romski jezik, historiju i kulturu**
- **Borbu protiv predrasuda, stereotipa i diskriminacije**

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta BiH da razmotre mogućnost izrade međusektorskih akcionih planova, odnosno jedinstvenog plana za oblast obrazovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, kao i formiranje stručnih timova za praćenje njihove provedbe.

Preporučujemo da akcioni planovi sadrže jasno postavljene mjere i aktivnosti, nosioce, vremenski okvir, budžet, očekivane rezultate i indikatore za praćenje ostvarenih rezultata i način izvještavanja.

Preporučujemo da akcioni planovi obavezno sadrže dio koji se odnosi na planiranje, evaluaciju i monitoring.

Preporučujemo uspostavu baza podataka o romskoj djeci i njeno kontinuirano ažuriranje.

Preporučujemo ažuriranje podataka o romskoj djeci koja su izvan obrazovnog sistema u saradnji sa lokalnim zajednicama, centrima za socijalni rad i NVO.

Preporučujemo postupanje u skladu sa zaključcima Seminara o inkluziji Roma iz januara 2018. godine.

Preporučujemo korištenje preporuka nevladinih organizacija (kompilacija preporuka: dokument Reforma obrazovanja u BiH kroz prizmu inkluzije romske manjine (RIC 2017), U.G. "Otaharin" i sa konsultativnog sastanka NVO 20. aprila 2018)

Preporučujemo korištenje primjera dobre prakse (**prilog 1**)

5.3.2. Zaključci Seminara o inkluziji Roma iz januara 2018.

- **Na osnovu Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini, treba harmonizovati, izraditi i usvojiti akcione planove o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja na nivou entiteta/ kantona (županija) i Brčko Distrikta BiH (rok 2018/2019).**
- **Uspostaviti** programske budžete na svim nivoima organizacije vlasti u BiH (rok do kraja 2019. godine).
- **Osigurati** veći nivo koordinacije s nadležnim obrazovnim vlastima i institucijama nadležnim za oblast socijalne zaštite, s naglaskom na međusektorski pristup u svrhu boljeg praćenja i dodatnog finansiranja obrazovnih potreba Roma/Romkinja (rok 2018. godina);
- **Promovisati** i predstaviti izvještaje o analizi potreba u obrazovanju koju je pripremila romska NVO (rok 2018).
- **Raditi** na proširenju obuhvata romske djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, posebno djece s invaliditetom, kao i osigurati budžetska sredstva za tu namjenu (rok 2018/2019);
- **Raditi** na povećanju uključenosti romske djece u osnovno obrazovanje i na sprečavanju prekida osnovnog obrazovanja (rok 2018/2019).
- **Osigurati** održiv sistem za stipendiranje srednjeg i visokog obrazovanja za romsku djecu (2018/2019).
- **Osigurati** finansijske i pravne mogućnosti u cilju angažmana romskih medijatora, čija bi najvažnija uloga bila veza između romske zajednice i obrazovnih institucija (rok 2019).
- **Osigurati** realizaciju programa pripreme nastave za romsku djecu; iznaći mogućnost za besplatnu pripremu nastavu za upis u srednje škole i na fakultete, te realizovati **obrazovni program za odrasle u skladu s potrebama tržišta rada (rok 2018/2019).**
- **Osigurati** sistemsko prikupljanje podataka i monitoring realizacije obrazovnih potreba Roma/Romkinja (2018/2019).
- **Obezbijediti** besplatno vanredno polaganje razreda osnovne škole za djecu do 18 godina starosti koja nikada nisu bila uključena u obrazovni proces ili su ga napustila prije vremena. Djeca starijeg uzrasta zbog veće razlike u godinama ne mogu redovno pohađati razred koji odgovara njihovoj starosnoj dobi (npr. dijete od 12 godina ne može redovno krenuti u prvi ili drugi razred), nego moraju vanredno polagati razrede kako bi sustigli svoju generaciju i potom nastavili redovno pohađanje škole (rok 2018/2019).

5.3.3. Preporuke nevladinih organizacija

PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE***Preporuke***

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da identifikuju razvojne i obrazovne potrebe, da osmisle i obezbijede programe za romske roditelje i djecu uzrasta do tri godine u porodici, zajednici i predškolskoj ustanovi, čime se podstiču rani rast, razvoj i učenje djece te unapređenje roditeljskih kompetencija.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da – u partnerstvu sa matičnim uredima, CSR i NVO – uspostave efikasan sistem identifikacije i vođenja evidencije o romskoj djeci koja bi trebalo da budu uključena u predškolsko obrazovanje i u obavezni program predškolskog odgoja i obrazovanja pred polazak u školu, kao i o procentu uspješnosti njihovog uključivanja i razlozima za neuključivanje.

Preporučujemo jedinicama lokalne samouprave i NVO da uspostave centre za rani rast i razvoj djece i uključe romsku djecu u aktivnosti ovih centara.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, jedinicama lokalne samouprave i NVO da povećaju sudjelovanje romske djece u predškolskom odgoju i obrazovanju (cjelodnevni i poludnevni boravak) ili da obezbijede alternativne programe pripreme djece predškolskog uzrasta, koje bi realizovale nevladine organizacije i romska udruženja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da obezbijede namjenska budžetska sredstva za sufinansiranje programa i boravka romske djece koja su u stanju socijalne potrebe, u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje i finansiranje alternativnih programa za predškolsko obrazovanje romske djece.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, predškolskim ustanovama, školama i NVO da osiguraju 100% uključenost romske djece uzrasta od 5,5 do 6 godina u obavezan program predškolskog odgoja i obrazovanja pred polazak u školu.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO da obezbijede obavezne programe obuke i pruže podršku razvoju kompetencija zaposlenika u predškolskim programima koje su potrebne za inkluzivni predškolski odgoj i obrazovanje.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO provedbu obavezne obuke i aktivnosti na podizanju svijesti nastavnog osoblja u svim predškolskim ustanovama o stereotipima, predrasudama i diskriminaciji romske manjine.

Preporučujemo NVO organizovanje edukativno-savjetodavnih radionica, individualne i grupne sesije sa roditeljima romske djece, u romskim zajednicama i dnevnim centrima za djecu, u cilju podizanja svijesti o važnosti obrazovanja i uključivanja u obrazovni proces.

Preporučujemo lokalnim zajednicama da podrže NVO u uspostavi dnevnih centara ili kutaka za djecu u blizini ili u samim romskim zajednicama i osiguranje njihove održivosti.

Napominjemo da je ovo i preporuka institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH (2012)

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da angažuju pedagoške asistente u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje za rad sa romskom djecom.

OSNOVNO OBRAZOVANJE**Preporuke**

Preporučujemo NVO da informišu i obezbijede odgovarajuće savjetodavne, pravne i druge podrške roditeljima u ostvarivanju prava romske djece na osnovno obrazovanje.

Preporučujemo školama i NVO da informišu i educiraju nastavnike, roditelje romske i neromske djece, kao i učenike o pravima romske djece, o kulturološkim specifičnostima te o teškoćama koje otežavaju redovno pohađanje nastave, učenje i napredovanje.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i školama da unaprijede proceduru za ispitivanje romske djece pred polazak u školu (po potrebi) na maternjem romskom jeziku radi objektivne i relevantne identifikacije njihovih obrazovnih i odgojnih potreba i prilagođavanje škole i nastavnika potrebama djece.

Preporučujemo NVO da organizuju ljetnu školu (po potrebi) za učenje jezika prije početka školske godine za djecu koja govore samo romski jezik, ili za koju testiranje utvrde da ne poznaju jezik izvođenja nastave na dovoljnom nivou da bi mogli kvalitetno pratiti nastavni plan i program, kao i za djecu koja su postigla slabije rezultate u učenju u prethodnoj školskoj godini,

Preporučujemo školama i NVO da kod roditelja učenika romske nacionalnosti jačaju kapacitete za uključivanje u rad škole organizovanjem programa opismenjavanja odraslih, radionicama i klubovima koji bi podstaknuli roditelje na aktivnu učešće u obrazovanju svoje djece.

Preporučujemo školama da podstiču i uključuju učenike Rome u vijeća učenika.

Preporučujemo školama da izgrađuju partnerske odnose i uključuju roditelje romskih učenika u školske odbore i vannastavne aktivnosti škole. Treba obezbijediti da se ovakva praksa provede u budućnosti kroz određenu zakonsku regulativu, akte ili propise.

Preporučujemo jedinicama lokalne samouprave i školama da osiguraju da učenici romske nacionalne manjine na ravnopravnoj osnovi koriste produženi boravak i vannastavne aktivnosti u školi.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, jedinicama lokalne samouprave i NVO da obezbijede budžetsko finansiranje udžbenika, školskog pribora, prevoza i školske užine za sve učenike romske nacionalnosti u osnovnom obrazovanju.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da u partnerstvu sa NVO obezbijede djelotvorne i efikasne referalne mehanizme koji bi prevenirali rano napuštanje škole kod romske djece i preporučili postupanje u vezi s tim.

Preporučujemo školama i CSR da obezbijede redovno pohađanje nastave i napredovanje romskih učenika, naročito djevojčica, posebno na prelazu iz petog u šesti razred i na prelasku iz osnovne u srednju školu, kroz definisanje odgovornosti škole da prati i blagovremeno reaguje u slučajevima odlaska iz škole i/ili ranog napuštanja sistema obrazovanja, u saradnji s roditeljima i centrima za socijalni rad.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i školama da osiguraju realizaciju dopunske nastave u školama, na inovativan način, uz podsticanje romske djece koja postižu slabije rezultate u učenju da se uključe u tu nastavu.

Preporučujemo NVO da obezbijede dodatnu podršku u savladavanju školskog gradiva za romske učenike kroz individualni i grupni rad u porodici, romskoj zajednici i dnevnim centrima za djecu u riziku, s posebnim fokusom na djecu koja su izložena čestim migracijama unutar i izvan zemlje, zanemarivanju i različitim oblicima eksploatacije.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da identifikuju romsku djecu koja su izvan obrazovnog procesa te da osmisle i realizuju program za besplatno vanredno polaganje razreda osnovne škole za romsku djecu mlađu od 15 godina radi sustizanja razreda osnovne škole, odnosno djecu stariju od 15 godina kako bi završila osnovno obrazovanje.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO da provedu obavezne programe obuke i aktivnosti na podizanju svijesti nastavnog osoblja u svim školama o potrebi njihovog snažnijeg djelovanja na integraciji romske djece u obrazovanju kako bi se eliminisali stereotipi i predrasude koje postoje o Romima i prevenirao svaki oblik njihove diskriminacije.

Napominjemo da je ovo i preporuka iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u BiH institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i nadležnim vladama entiteta//Distrikta/kantona (županija) da obezbijede potreban broj romskih pedagoških medijatora u školama kako bi se povećao broj romske djece i njihov ostanak u osnovnom obrazovanju i kako bi se osiguralo finansiranje tih medijatora.

Preporučujemo NVO i školama da kontinuirano provode aktivnosti sa romskim djevojčicama u vezi s pitanjima prevencije maloljetničkih brakova.

SREDNJE I VISOKO OBRAZOVANJE

Preporuke

Preporučujemo školama i NVO da organizuju besplatnu pripremu ili interaktivnu nastavu za učenike koji se upisuju srednju školu ili na fakultet.

Preporučujemo NVO da motivišu romske učenike, posebno romske djevojčice u završnim razredima osnovne/srednje škole, kao i njihove roditelje, na nastavak školovanja kroz promociju pozitivnih primjera i zaposlenja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da svim socioekonomski ugroženim srednjoškolcima i studentima na visokoškolskim ustanovama obezbijede stipendije kao ključni podsticaj za nastavak obrazovanja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da obezbijede besplatan smještaj u učeničkim i studentskim domovima za romske srednjoškolce i studente koji se nalaze u stanju socijalne potrebe.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, školama i NVO da razviju multisektorski referalni mehanizam za prevenciju i praćenje romskih učenika koji izostaju ili napuste obrazovanje.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i školama da obezbijede djelotvorne i efikasne mehanizme za praćenje, reakciju i sankcionisanje pojavnih oblika diskriminacije po bilo kojoj osnovi na nivou srednjoškolskog obrazovanja.

Preporučujemo školama i NVO da u partnerstvu razvijaju i provode redovne i trajne aktivne javne kampanje borbe protiv stereotipa, predrasuda i diskriminacije kroz aktivnosti sa učenicima, roditeljima i nastavnicima, kroz organizovanje posjeta uzornim osobama romske nacionalnosti (kojima bi prisustvovali svi učenici, ne samo učenici Romi), u sklopu školskih pravilnika, godišnjih planova, proslava, izložbi, te vannastavnih aktivnosti, i drugih mjera.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO da organizuju programe obuke za nastavnike kako bi oni postali mentori za rad sa djecom kojima je potrebna podrška u nastavi.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, jedinicama lokalne samouprave i NVO da obezbijede besplatne udžbenike, školski pribor i prevoz za srednjoškolce i studente.

Preporučujemo školama i NVO da organizuju dodatne časove za romske učenike i studente iz predmeta/ oblasti u kojima im je potrebna dodatna podrška.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da osiguraju finansiranje zainteresiranim studentima Romima koji žele nastaviti školovanje na nastavničkim fakultetima.

OČUVANJE ROMSKOG JEZIKA I KULTURE

Preporuke

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da u nastavne planove uključe nastavne jedinice koje izučavaju romsku historiju, kulturu i jezik.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, akademskoj zajednici i NVO da u skladu sa standardima naučnoistraživačkog rada organizuju istraživanja posvećena jeziku, kulturi, običajima i identitetu Roma i Romkinja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da razviju i unaprijede izdavaštvo na romskom jeziku, koje će se koristiti u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama: udžbenici, radni materijal, školska lektira i sl.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i školama da promovišu tradiciju i kulturu Roma u sklopu redovnog nastavnog procesa i vannastavnih aktivnosti.

Preporučujemo školama i NVO obilježavanje značajnijih datuma koji se tiču tradicije romskog naroda (Međunarodni dan Roma, Đurđevdan, Dan djece ulice) kroz nastavne i vannastavne aktivnosti u školi.

Preporučujemo pedagoškim zavodima i školama da u partnerstvu sa NVO vrše kontinuiranu i obaveznu edukaciju nastavnog osoblja o romskom jeziku, kulturi i historiji Roma.

6.

ROMSKI JEZIK, HISTORIJA I KULTURA ROMA

6.1. Nadležnost Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je u skladu s članom 12 Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, između ostalog, nadležno za praćenje i provedbu međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda, za promociju i zaštitu ličnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda, te za koordinaciju i pripremu izvještaja nadležnim domaćim organima i institucijama i međunarodnim institucijama i organizacija o provedbi obaveza iz međunarodnih konvencija i međunarodnih dokumenata.

6.2. Ciljevi i mjere koji se odnose na romski jezik, historiju i kulturu Roma

Očuvanje tradicije i kulture ključni je element za opstanak jednog naroda. Jezik u tom procesu ima nezamjenjivu ulogu. Pravo na maternji jezik jedno je od osnovnih ljudskih prava. Romski jezik se u bosanskohercegovačkim osnovnim i srednjim školama nije izučavao, ni kao maternji jezik niti kao fakultativni predmet.

Usvajajući Informaciju o rezultatima istraživanja koja se odnosi na razloge neprovođenja Cilja 3 Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma koji glasi "Očuvanje i promovisanje romskog jezika, kulture i historije/istorije", Vijeće ministara je *na 135. sjednici održanoj 6. marta 2018. godine* preporučilo Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine da pri izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH posebno tretira pitanje jezika, kulture, historije i tradicije romske nacionalne manjine.

Informacija, koja je istražena i pripremljena 2017. godine, o stvarnim razlozima neprovođenja ovog cilja, a uzimajući u obzir i činjenicu da ni u prethodnim školskim godinama nadležna ministarstva obrazovanja nisu poduzela nikakve aktivnosti na provedbi mjera Cilja 3 koji zahtijeva očuvanje i promovisanje romskog jezika, kulture historije/istorije, pokazala je sljedeće:

Iako je standardizacija romskog jezika u Bosni i Hercegovini već realizirana (2013), istraživanje je pokazalo da se romski jezik još uvijek ne izučava u osnovnim i srednjim školama, ni kao maternji jezik niti kao fakultativni predmet. Stoga su alternativna rješenja izučavanja romskog jezika više potvrda već navedenih potreba a manje inovativna rješenja (uvođenje dodatne/dopunske nastave, sekcije slobodnih aktivnosti te neformalno obrazovanje, koje bi se realizovalo u saradnji sa nevladinim sektorom).

Usljed cjelokupne iznimno teške socijalne, kulturne i ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini, stručna literatura za romsku manjinu nije izrađena; razlozi koji su spriječili njenu izradu u najvećoj mjeri su finansijske prirode. Istovremeno, uočeni su i "nedovoljno razumijevanje" potrebe za stručnom literaturom za romsku

manjinu te "manjak motivacije" potencijalnih autora za izradu literature, što ukazuje na nedovoljnu senzibilizaciju za pitanja izrade stručne literature za romsku populaciju. Iako nadležna ministarstva nisu ponudila egzaktni odgovor, moguće rješenje vide u projektima Evropske unije za integraciju Roma u Bosni i Hercegovini kroz mogućnost uključivanja u projekte partnerstva sa nevladinim organizacijama i kroz IPA projekte.

Nije izvršen odabir ni stručna edukacija osoba koje izražavaju želju da se stručno osposobe za predavače romskog jezika. Osnovni razlog za to je, između ostalog, nepostojanje instrukcije nadležnih vlasti za provedbu ovakvih i sličnih aktivnosti, nedovoljno uključivanje visokoškolskih institucija i organizacija u okruglim stolovima, te nedovoljno osnaživanje romske zajednice da iskaže potrebu izučavanja romskog jezika jer se u praksi dešava da se djeca/roditelji ne izjašnjavaju kao Romi.

Saradnja sa katedrama za jezike u regiji nije uspostavljena zbog izričite nadležnosti univerziteta i zbog nedovoljno iskazanog interesa za izučavanje jezika, kulture i tradicije najbrojnije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini.

Iako se promocija kulture i historije Roma nastoji postići kroz postojanje interkulturalne perspektive u školskim aktivnostima – a dosadašnja nastojanja obuhvataju, primjera radi, obilježavanje značajnijih datuma iz romske historije – možemo zaključiti da ipak nema dovoljno sistemskih aktivnosti koje bi doprinijele toj promociji.

Nadležna ministarstva smatraju da bi trebalo obavezati škole na provedbu navedenih aktivnosti i ponovno naglašavaju da je potrebno izraditi nove priručnike za nastavnike pošto postojeći nisu dovoljni za kontinuiran i sistemski rad na promociji vrijednosti zajedničkog života, uvažavanja različitosti, drugih i drugačijih, kulture tolerancije i međuetničkog dijaloga.

Na osnovu navedenog, a radi upoznavanja s romskom tradicijom, kulturom i običajima, priručnik za nastavno osoblje trebalo bi da bude rezultat zajedničkog projekta na nivou Bosne i Hercegovine, a u partnerstvu sa međunarodnim organizacijama koje djeluju u Bosni i Hercegovini (OSCE, UNICEF i ostali) te s predstavnicima nevladinog sektora. Iz svega proizlazi zaključak da bi u smislu kvalitetne izrade priručnika, jedinstvenog za cijelu Bosnu i Hercegovinu, trebalo okupiti veći broj stručnjaka, vladine i nevladine organizacije, te obezbijediti finansijska sredstva na nivou države.

Ovim Okvirnim akcionim planom o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini, koji tretira romski jezik, historiju i kulturu, definisana su 3 cilja i 15 mjera kojima se želi postići uvođenje romskog jezika u nastavi u Bosni i Hercegovini, te upoznavanje sa romskom historijom i kulturom. Sredstva će se obezbijediti iz budžeta institucija Bosne i Hercegovine.

CILJ 1. SADRŽAJI O ROMSKOJ HISTORIJI I KULTURI UVRŠTENI U POSTOJEĆE NASTAVNE PLANOVE I PROGRAME I UDŽBENIKE DO 2021. GODINE

Za ispunjenje ovog cilja predviđene su četiri mjere.

Mjera 1.	Analiza postojećih nastavnih planova i programa i udžbenika nacionalne grupe predmeta u kontekstu sadržaja koji se odnose na romsku historiju i kulturu
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵²
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵³ , predstavnici akademske zajednice i NVO
<i>Rok:</i>	2019.
<i>Indikator:</i>	Urađena analiza
<i>Budžet:</i>	15.000,00 KM

Mjera 2.	Uklanjanje eventualnih predrasuda i stereotipa o Romima iz udžbenika i nastavnih materijala
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵⁴
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵⁵
<i>Rok:</i>	2020.
<i>Indikator:</i>	Iz udžbenika uklonjene eventualne predrasude i stereotipi o Romima
<i>Budžet:</i>	16.000,00 KM

52 Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, Odjel za obrazovanje Brčko Distrikta BiH i šest kantonalnih/županijskih ministarstava obrazovanja (Tuzlanskog kantona, Zeničko-Dobojskog kantona, Kantona Sarajevo, Unsko-sanskog kantona, Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, Srednjobosanskog kantona/Kantona Središnja Bosna)

53 RPZ RS, PI Vlade BDBiH, PZ Tuzlanskog kantona, PZ Zenica, PPZ Kantona Sarajevo, PZ Unsko-sanskog kantona, PZ Mostar i Zavod za školstvo Mostar

54 Navedeni u fusnoti 51

55 Navedeni u fusnoti 52

Mjera 3.	Unapređenje nastavnih planova i programa i školskih udžbenika izradom tematskih cjelina i sadržaja koji se odnose na romsku historiju i kulturu bez stereotipa
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵⁶
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵⁷ , predstavnici akademske zajednice i NVO
<i>Rok:</i>	2020.
<i>Indikator:</i>	Izrađene nove tematske cjeline u NPP i u školske udžbenike uneseni sadržaji koji se odnose na romsku historiju i kulturu
<i>Budžet:</i>	20.000,00 KM

Mjera 4.	Izrada stručne literature o historiji i kulturi Roma ili njeno osiguranje iz okruženja
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵⁸
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵⁹ i NVO
<i>Rok:</i>	2020/2021.
<i>Indikator:</i>	Osigurana stručna literatura za nastavnike o historiji i kulturi Roma
<i>Budžet:</i>	Ukupno: 24.000 KM (12.000 u 2020. i 12.000 u 2021. godini)

⁵⁶ Navedeni u fusnoti 51

⁵⁷ Navedeni u fusnoti 52

⁵⁸ Navedeni u fusnoti 51

⁵⁹ Navedeni u fusnoti 52

CILJ 2. ROMSKI JEZIK UVEDEN U ŠKOLE KAO FAKULTATIVNI PREDMET ILI KROZ ALTERNATIVNA RJEŠENJA DO 2022. GODINE

Za ispunjenje ovog cilja predviđeno je 7 mjera.

Mjera 1.	Pokretanje inicijative za otvaranje katedre za romski jezik, književnost i kulturu na filozofskim fakultetima
<i>Nosilac posla:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁰
<i>Rok:</i>	2018/2019.
<i>Indikator:</i>	Broj pokrenutih inicijativa
<i>Budžet</i>	Redovna sredstva nosioca posla i uključenih institucija
Mjera 2.	Osigurati stručno osposobljavanje nastavnika ili profesora za romski jezik na visokoškolskim institucijama
<i>Koordinatori aktivnosti:</i>	Univerziteti
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶¹
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Visokoškolske institucije
<i>Rok:</i>	2021.
<i>Indikator:</i>	Osiguran odgovarajući broj stručno osposobljenih predavača za romski jezik
<i>Budžet:</i>	30.000 KM (donatorska sredstva ili ministarstava obrazovanja)
Mjera 3.	Osigurati sredstva za stipendiranje studenata koji se osposobljavaju za nastavnike (predavače) romskog jezika
<i>Nosilac posla:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i NVO
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶²
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Osigurana sredstva u budžetu MLJPI
<i>Budžet:</i>	Ukupno: 80.000 KM (40.000 u 2019. i 40.000 u 2020. godini)

60 Navedeni u fusnoti 51

61 Navedeni u fusnoti 51

62 Navedeni u fusnoti 51

Mjera 4.	Osigurati (iz okruženja) školsku literaturu na romskom jeziku (za učenike, za nastavnike, za školske biblioteke)
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶³
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁶⁴ i NVO
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Osigurana literatura na romskom jeziku
<i>Budžet:</i>	Ukupno: 80.000 KM (40.000 u 2019. i 40.000 u 2020. godini)

Mjera 5.	Promocija učenja romskog jezika kao fakultativnog predmeta
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁵
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Škole i NVO
<i>Rok:</i>	2019.
<i>Indikator:</i>	Broj škola; broj djece
<i>Budžet:</i>	8.000,00 KM

Mjera 6.	Ojačati saradnju kroz regionalne inicijative sa katedrama u regiji i u Evropi
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Rektorska konferencija
<i>Nosioci posla:</i>	Univerziteti u BiH
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	NVO i fakulteti
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Broj konferencija, broj inicijativa
<i>Budžet:</i>	Ukupno 20.000 KM (10.000 po konferenciji – donatorska sredstva)

63 Navedeni u fusnoti 51

64 Navedeni u fusnoti 52

65 Navedeni u fusnoti 51

Mjera 7.	Romski jezik uveden u škole kao fakultativni predmet
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁶
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Škole, NVO
<i>Rok:</i>	2021/2022.
<i>Indikator:</i>	Broj škola
<i>Budžet:</i>	Ukupno: 60.000 KM (30.000 u 2021. i 30.000 u 2022. godini) donatorska sredstva

CILJ 3. SPREČAVANJE PREDRASUDA, STEREOTIPA I DISKRIMINACIJE DO 2020. GODINE

Za provedbu ovog cilja predviđene su četiri mjere.

Mjera 1.	Izraditi vodič namijenjen upravi škole, nastavnicima, osoblju u vrtićima, roditeljima i djeci u cilju njihovog upoznavanja sa tradicijom, kulturom i običajima Roma
<i>Koordinator aktivnosti</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁷
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁶⁸ , romska akademska zajednica
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Urađen vodič
<i>Budžet:</i>	Ukupno 36.000 KM (18.000 u 2019. MLJPI i 18.000 u 2020. godini, donatorska sredstva)

⁶⁶ Navedeni u fusnoti 51

⁶⁷ Navedeni u fusnoti 51

⁶⁸ Navedeni u fusnoti 52

Mjera 2.	Promocija Smjernica za sprečavanje diskriminacije u obrazovanju
<i>Nosioci posla:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁹
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁷⁰ i škole
<i>Rok:</i>	2019.
<i>Indikator:</i>	Broj gradova i škola u kojima su promovisane Smjernice
<i>Budžet:</i>	7.000 KM
Mjera 3.	Obuka za upravu škole, nastavnike, roditelje i djecu u cilju prepoznavanja diskriminacije, stereotipa i predrasuda
<i>Nosioci posla:</i>	MLJPI i nadležna ministarstva obrazovanja ⁷¹
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁷² , NVO
<i>Rok:</i>	Kontinuirano počevši od 2019. godine
<i>Indikator:</i>	Broj obuka, broj škola, nastavnika, roditelja i djece
<i>Budžet:</i>	Ukupno: 38.000 KM (9.500 na godišnjem nivou počevši od 2019. godine)
Mjera 4.	Angažman Roma medijatora u obrazovanju
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
<i>Nosioci posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁷³
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Škole i NVO
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Broj Roma medijatora
<i>Budžet:</i>	Ukupno: 528.000 KM (264.000 KM na godišnjem nivou za 2019. i 2020. iz budžeta institucija BiH) 2021. i 2022. će se finansirati iz sredstava nadležnih ministarstava obrazovanja prema njihovom budžetskom planu i iz donatorskih sredstava.

⁶⁹ Navedeno u fusnoti 51

⁷⁰ Navedeni u fusnoti 52

⁷¹ Navedeno u fusnoti 51

⁷² Navedeni u fusnoti 52

⁷³ Navedeno u fusnoti 51

7.

MONITORING I EVALUACIJA OKVIRNOG AKCIONOG PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BiH

7.1. Monitoring (nadgledanje) Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini

Monitoring, ili nadgledanje, kao kontinuiran proces praćenja postignutih rezultata, omogućuje nosiocima mjera procjenu provedbe akcionog plana i dostignutog nivoa. Kontinuirani proces praćenja treba da pokaže jesu li predložene mjere implementirane i da li su i u kojoj mjeri postignuti željeni rezultati. Takav proces će omogućiti nosiocu posla da na osnovu dobijenih rezultata pravovremeno reaguje i prilagodi dodatne mjere.

Proces praćenja obuhvatio bi sistemsko praćenje izdataka, korištenje resursa, provedbu planiranih aktivnosti, dostignutih rezultata, upravljanje mogućim rizicima i održivosti samih rezultata. U tom smislu potrebno je uspostaviti mehanizme za prikupljanje podataka o provedbi planiranih mjera obrazovnih potreba Roma od obrazovnih vlasti u BiH, uz koordinaciju Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Slične podatke trebalo bi da dostavljaju tijela izvršne vlasti kao i nevladine organizacije. Kontinuiran proces praćenja OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH vršit će se putem Izvještaja o provedbi akcionih planova entiteta/distrikta/kantona (županija).

7.2. Evaluacija OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će formirati grupu stručnjaka (Stručni tim), koja će se u tom smislu educirati i dalje prikupljati i analizirati dostavljene podatke u svrhu evaluacije. **Za aktivnosti Stručnog tima u budžetu institucija se planira ukupno 20.000,00 KM (na godišnjem nivou po 5.000,00 KM).**

Iz tog razloga trebalo bi uraditi srednjoročnu i nezavisnu vanjsku evaluaciju, a za tu svrhu treba obezbijediti donatorska sredstva. Sadržaj same evaluacije bio bi revidiran onoliko koliko to pokazatelji budu zahtijevali.

Daljnju reviziju samog OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH pokreće Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i provodi je imenovana stručna grupa, uz učešće svih relevantnih faktora kao i nevladinih organizacija. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će vršiti i obuku timova za nadgledanje.

7.3. Monitoring (nadgledanje) i evaluacija akcionih planova nadležnih ministarstava o obrazovnim potrebama Roma

U skladu sa prethodnom preporukom da nadležna ministarstva pripreme akcione planove za inkluziju Roma na entitetskom i kantonalnim (županijskim) nivoima vlasti koji bi obuhvatali ciljeve, mjere i aktivnosti za predškolsko, osnovno, srednje, visoko i cjeloživotno obrazovanje (obrazovanja odraslih), kao i ciljeve koji se odnose na romski jezik i kulturu te one koji se odnose na sprečavanje diskriminacije – potrebno je u odluci o uspostavi monitoring timova dogovoriti precizan način nadgledanja implementacije mjera i aktivnosti i koordinaciju s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Kako je navedeno, akcioni planovi (AP) treba da sadrže jasno postavljene mjere i aktivnosti, nosioce, vremenski okvir, budžet, očekivane rezultate i indikatore za praćenje ostvarenih rezultata i način izvještavanja. Tokom 2017 godine Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je, uz podršku regionalnog projekta **Roma Integration 2020**, završilo prvi Monitoring izvještaj za potrebe izvještavanja prema Evropskoj uniji, ali i za lakše praćenje ostvarenih rezultata i napretka u različitim prioritetnim oblastima integracije Roma (obrazovanje, zaposlenje, zdravstvo i stanovanje). Tokom pripreme navedenog Monitoring izvještaja primijećeno je da u oblasti obrazovanja nedostaju cjeloviti i jednoobrazni podaci o aktivnostima za unapređenje položaja romske djece koje se provode na entitetskom, kantonalnom (županijskom) i lokalnom nivou. Prilikom izrade akcionih planova nadležnih ministarstava potrebno je predvidjeti prikupljanje sljedećih podataka:

- broj romske djece predškolskog uzrasta (razvrstani po godinama i spolu);
- broj romske djece školskog uzrasta (razvrstani po razredima i spolu) ;
- broj romske djece upisane u prethodnu školsku godinu (od predškolskih ustanova do univerziteta, razvrstani po razredu /godini studija i spolu) za monitoring svake godine o kojoj se izvještava;
- iznose sredstava koji su planirani za potrebe obrazovanja romske djece po ciljevima i aktivnostima;
- broj programa za promociju romske kulture, historije i jezika;
- broj prijavljenih slučajeva diskriminacije.

Ovi podaci predstavljaju bazne podatke, odnosno one podatke od kojih se polazi prilikom mjerenja učinka Akcionog plana.

Podaci koji pokazuju rezultate na nivou cilja i mjere su (indikatori ili pokazatelji):

- broj romske djece koja su završila osnovno, srednje i/ili visoko obrazovanje u godini za koju se izvještava (podaci razvrstani po spolu);
- broj romske djece koja su napustila obrazovanje (predškolsko, osnovno, srednje i/ili visoko obrazovanje – podaci razvrstani po razredima i spolu) u godini za koju se izvještava;
- broj učenika/ca koji su kroz ciljane aktivnosti stekli nova znanja o romskoj kulturi;
- procenat populacije koja je informisana putem ciljanih kampanja (mjeri se anketama i drugim alatima koje koriste izvođači takvih kampanja).

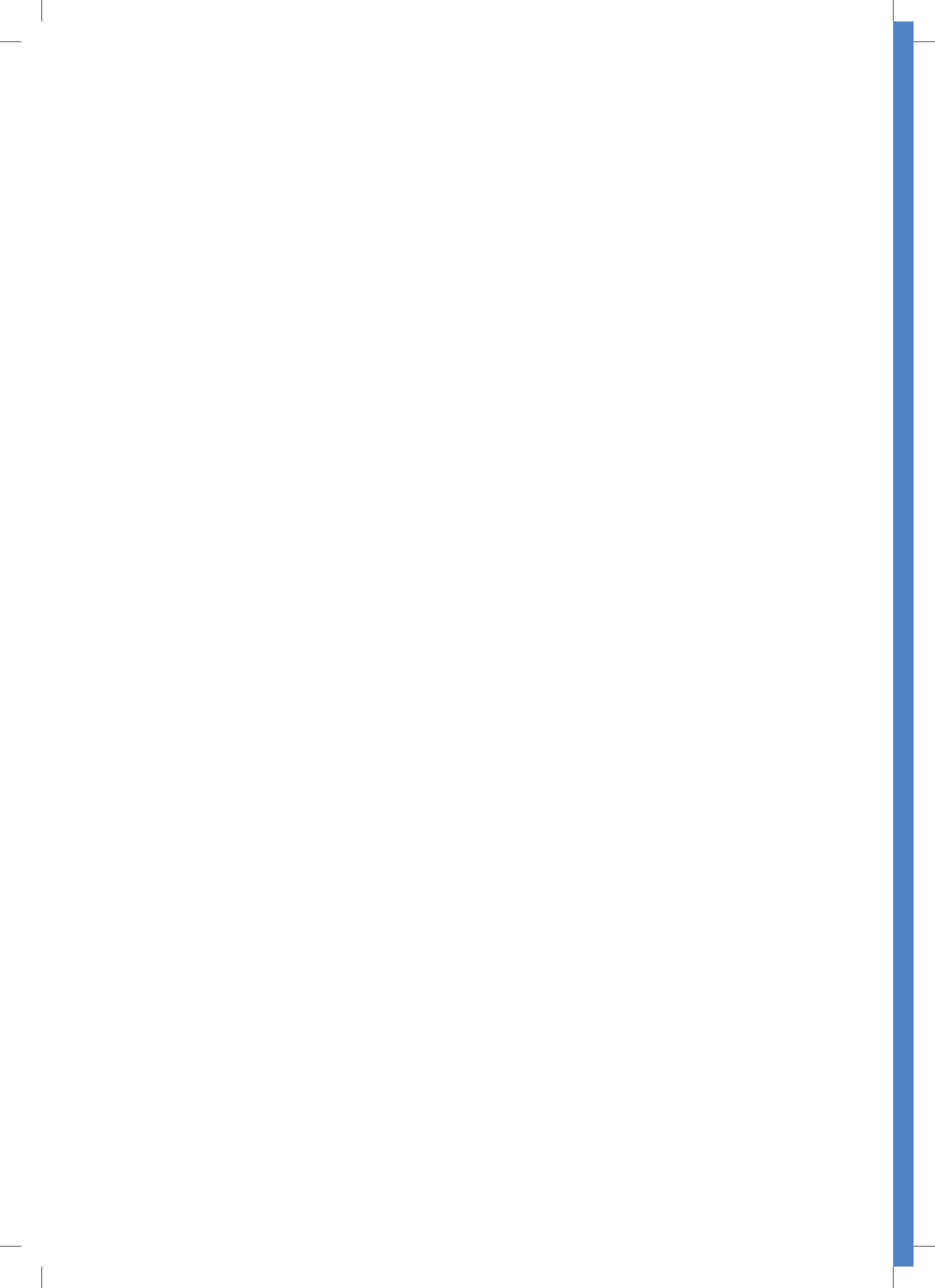
Podaci koji pokazuju učinak na nivou aktivnosti su:

- **iznosi sredstava utrošenih za potrebe obrazovanja romske djece** po ciljevima i aktivnostima, po mogućnosti uz analizu svrhe utroška sredstava. Na primjer: kupovina udžbenika, užina i prevoz, dječija odjeća, druga školska oprema, novčana podrška porodici i sl, što sve omogućava realizaciju ciljeva obrazovanja, odnosno ukazuje na sve napore koji su uloženi u inkluziju romske

- djece. Ova sredstva se već izdvajaju, ali bez posebnog budžetiranja, što otežava praćenje broja djece i porodica korisnika sredstava za obrazovanje;
- broj kampanja i drugih edukativnih i promotivnih aktivnosti za razbijanje predrasuda;
 - broj časova održanih na romskom jeziku ili broj dana nastave sa brojem učesnika;
 - broj časova posvećenih promociji romske kulture i jezika koji ujedno potiču inkluziju Roma u društvo. (npr. aktivnosti za Dan Roma u školama kao što su predavanja na času historije, geografije ili bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, priredbe, folklor itd).

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, radi cjelovitosti i tačnosti podataka, preporučuje da se uključe sva nadležna ministarstva i institucije kako bi se na odgovarajući način mjerio i valorizovao doprinos inkluziji Roma u Bosni i Hercegovini.

Prilog 2. dokumenta je Obrazac koji se koristi za izvještavanje. Izvještavanje se vrši prema EU, za vlastiti monitoring te izvještavanje prema Odboru za Rome pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

PRILOZI
OKVIRNOM AKCIONOM
PLANU O OBRAZOVNIM
POTREBAMA ROMA U
BOSNI I HERCEGOVINI

PRILOG 1.

PRIMJERI DOBRE PRAKSE U BOSNI I HERCEGOVINI

- **Udruženje "Kali Sara" – Romski informativni centar** u periodu od 2015. do 2017. godine realizovalo je projekat **Povećanje stope upisa djece u predškolske ustanove** u Bijeljini, Bihaću, Kaknju i Vukosavlju, s posebnim fokusom na romsku djecu, a koji je **podržao UNICEF BiH**.

U sklopu ovog projekta 300 djece je bilo uključeno u sistem predškolskog obrazovanja (romska djeca, djeca iz drugih socijalno ugroženih kategorija, djeca s poteškoćama u razvoju, djeca koja se nalaze na redovnim listama čekanja). U realizaciji projekta učestvovali su predstavnici općina/opština, predškolskih ustanova, lokalnih romskih organizacija, romski koordinatori, medijatori i asistenti.

Projekat je pokazao prednosti pohađanja vrtića /obdaništa za djecu u smislu socijalizacije (na pojedinim lokacijama ovo je prvi put da se djeca iz marginalizovanih grupa uzrasta od tri do pet godina uključuju u predškolske programe), priprema za školu, rane integracije, a roditeljima je smanjio predrasude i stereotipe o Romima, omogućio uspostavljanje kontakata te generalno veći stepen znanja o ranom razvoju i roditeljskim vještinama, o čemu je organizovan niz radionica za roditelje i odgajatelje.

Kao sredstvo afirmacije romskog jezika, objavljena je i dvojezična slikovnica (romski jezik / lokalni jezik) za djecu uzrasta od pet godina.

Kao primjer dobre prakse posebno se ističu Kakanj, gdje je Općina donijela odluku da nastavi s podrškom ovim aktivnostima i nakon završetka projekta i romskoj djeci obezbijedila stipendije za predškolsko obrazovanje, te Bijeljina, gdje je Gradska uprava putem granta nastavila finansiranje predškolskog programa za djecu iz marginalizovanih grupa.

Federacija BiH

- **Centar za podršku Roma "Romalen" Kakanj** od 2013. godine realizuje projekte koje finansira **Romski obrazovni fond (REF)**. REF je razvio **model za osnovno obrazovanje** kako bi poboljšao obrazovne rezultate romskih učenika i prevenirao prekid školovanja intervencijama kao što su podrška pri upisu, dodatni/dopunski časovi, rad sa roditeljima i u zajednici, jačanje veze između roditelja i škole, kao i pružanje podrške školskom osoblju. U školskoj 2012/2013 godini na području Općine Kakanj 54 romska učenika su pohađala tri osnovne škole: "Mula Mustafa Bašeskija", "Hamdija Kreševljaković" i "15. april", a 22 učenika su prekinula školovanje. Srednju školu pohađala su četiri učenika.

Od 2013/14 do 2017/18 postignut je rezultat 100%: trenutno 100 učenika/ca Roma pohađa tri osnovne škole, dok osam učenika/ca pohađa srednju školu. Zahvaljujući podršci svi su učenici završnih razreda uspješno završili osnovno obrazovanje i svi su se upisali u srednju školu.

Glavne projektne aktivnosti koje doprinose poboljšanju uslova obrazovanja romske djece su sljedeće:

- Podjela użine za svakog romskog učenika koji je uključen u osnovno obrazovanje;
- Obezbeđivanje instruktivno-dopunske nastava nakon redovne nastave;
- Paket školskog pribora na početku školske godine za svakog romskog učenika;
- Edukativno-kreativne radionice tokom ljetnog raspusta u cilju pripreme djece za novu školsku godinu;
- Izleti za djecu;
- Radionice sa roditeljima romske djece u cilju podizanja svijesti roditelja o važnosti obrazovanja njihove djece;
- Radionice sa angažovanim nastavnim osobljem;
- Radionice sa institucijama i mobilizacija lokalnih aktera u cilju sinergijskog djelovanja u slučajevima kada romska djeca napuste obrazovni sistem, kao i izrade preporuka prema višim nivoima vlasti;

Za distribuciju dnevnih użina i školskog pribora, kao i za praćenje redovnog prisustva djece u školi, te za svakodnevnu komunikaciju s roditeljima romske djece *angažovana su tri Roma medijatora* – za svaku školu po jedan medijator.

Uz kontinuiran rad i realizaciju ovih aktivnosti oćekujemo da se u narednih 10 godina obrazuje cijela jedna generacija Roma, što će doprinijeti njihovoj potpunoj inkluziji, povećanju stope zaposlenja, a samim time i rješavanju čitave lepeze drugih problema s kojima se suoćava romska populacija.

- Projekat **Podrška Romima učenicima srednjih škola** kroz stipendije, mentorstvo i tutorstvo, koji finansira i tehnički podržava **Romski obrazovni fond (REF)**, u srednjim školama na području Tuzlanskog kantona od 2015. do 2018. godine provodi **Udruženje Roma "Euro Rom"**. Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona od samog planiranja projekta i njegove pripreme davalo je podršku kroz razmjenu podataka i doprinos implementaciji u skladu sa potpisanim Memorandumom o saradnji sa Udruženjem Roma "Euro Rom".

Glavni cilj projekta je poboljšanje akademskih postignuća, upisa u srednje škole, zadržavanja romskih učenika u srednjim školama pružanjem stipendija, mentorstva/tutorstva i efikasnog rada u zajednici. Ovaj model pružanja podrške u srednjim školama razvio je REF i implementira se u osam država regiona. Ovakav vid sveobuhvatne podrške uspješno doprinosi smanjenju jaza u obrazovnim postignućima između romske i neromske populacije.

Mentori su učestvovali u treningu "Mentorska podrška učenicima romske nacionalnosti u srednjim školama u uspješnom završetku škole". Nosilac treninga je REF, a Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona akreditovao je trening. Mentori su profesori koji pomažu učenicima da razviju vještine ućenja, da planiraju školski rad zajedno, da postave više ciljeve – karijerno savjetovanje za dalje usmjeravanje ućenika kroz školovanje i motivaciju.

Tutori pružaju podršku na instruktivnim časovima iz određenih predmeta za koje je učenicima potrebna dodatna podrška, pomoć za pripremu polaganja mature kao i za pripremu polaganja prijemnog ispita na fakultetu. Tutori ne mogu biti profesori koji drže redovnu nastavu ućeniku kojem drže instrukcije.

Potrebno je budžetski i strateški planirati stipendije, mentore i tutore koji će pomagati romskim učenicima u srednjoj školi, po uzoru na uspješnu projektnu intervenciju, nakon koje se u srednju školu upisuje

kompletna generacija romskih osnovaca, ostvaruje viši akademski prosjek, a stopa napuštanja škole je osam puta manja.

- Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK/HNŽ, u partnerstvu sa Save the Children, od 2016. godine realizuje projekat "Dostupno i kvalitetno obrazovanje za djevojčice i dječake Rome". Projekat se realizuje u pet osnovnih škola HNK/HNŽ u kojima nastavu pohađaju djeca Romi na području Grada Mostara, Čelebića i Stoca. Realizovane aktivnosti doprinose poboljšanju uslova obrazovanja romske djece i podrazumijevaju:
 - Podršku uključivanju djece u nastavni proces osiguravanjem užine, školskog pribora te posebnih potreba u prevozu, istraživanje u romskim zajednicama i izrada Basel studije, edukativne radionice sa roditeljima romske djece, kao i interaktivne radionice sa svim roditeljima i obogaćivanje kulturnih aktivnosti koje afirmišu kulturu i tradiciju Roma;
 - Certificiranu obuku i razvoj profesionalnih kompetencija za nastavnike škola u navedenim mjestima;
 - Obezbeđivanje instruktivno-dopunske nastave i druge podrške za unapređenje akademskih postignuća i razvoja djece, te osiguranje uslova za uvođenje asistencije, tj. Roma medijatora;
 - Saradnju s institucijama i mobilizacija lokalnih aktera u cilju sinergijskog djelovanja u slučajevima kada romska djeca napuste obrazovni sistem;
 - Podršku školama u opremanju i potrebnim radnim didaktičkim setovima i izradi Protokola o referalnom mehanizmu za prevenciju ranog napuštanja školovanja i neupisivanja djece u redovno obrazovanje (Protokol će nakon pilot primjene biti prezentiran i dostupan svim institucijama koje se uključuju u oblast unapređenja obrazovanja djece Roma).

Republika Srpska

- **Udruženje žena Romkinja "Romano Ternipe"** godinama provodi projekat **uključenja romske djece u predškolsko obrazovanje**. Sva djeca koja su prošla kroz taj projekat upisala su se i pohađaju osnovnu školu. Ovo udruženje je radilo i na opismenjavanju roditelja djece koja pohađaju predškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje i na prevazilaženju prepreka koje školovanje djece nosi.
- Među brojnim projektima koje je **Udruženje građana za promociju obrazovanja Roma "Otaharin"** implementiralo proteklih godina je i projekat **Integracija romskih učenika u osnovnim školama** u Bijeljini i Živinicama, koji **podržava Romski obrazovni fond (REF)**. Udruženje građana "Otaharin" je od 2011. do 2015. godine realizovalo različite programe i aktivnosti uz podršku REF-a, ali je **pomenuti projekat, proveden u periodu 2011-2012. godina svojim ciljem i rezultatima osvojio nagradu Evropske komisije za integraciju Roma**, tada prvi put dodijeljenu nagradu organizacijama civilnog društva na Zapadnom Balkanu i u Turskoj.

Projektne aktivnosti, a posebno ljetna škola i formiranje Mobilnog interventnog tima (MIT) doprinijeli su smanjenju socijalnog i obrazovnog jaza između Roma i pripadnika drugih nacionalnosti u društvu; zajedno s ostalim projektnim aktivnostima služili su kao podrška integraciji Roma u civilno društvo. MIT su činili terenski radnik udruženja, školski pedagog, socijalni radnik i predstavnik opštine. MIT je jedan od primjera inovativnog pristupa borbi protiv diskriminacije i uključivanju Roma u društvo, počevši od školskog sistema. MIT posjećuje djecu koja nailaze na teškoće u školi i kod kuće i direktno uključuje sve

zainteresovane strane u probleme s kojima se Romi suočavaju, podižući tako svijest o problemima romske zajednice i pokrećući reakcije na njih.

Dio projektnih aktivnosti bila je i direktna akcija kroz terenski rad s ciljem pomoći roditeljima romske djece pri upisu u školu, zatim identifikacija djece van školskog sistema kroz redovne posjete u romskim naseljima i podrška njihovom upisu u školu.

Pored toga, jedna od aktivnosti projekta bila je obezbjeđivanje dopunske nastave, školskog materijala, kao i posebno korisne ljetne škole, koja je predstavljala vid predškolskog obrazovanja za romsku djecu koja treba da krenu u prvi razred osnovne škole. Organizovani su sastanci i okrugli stolovi s roditeljima i predstavnicima lokalnih vlasti.

“Otaharin” je osnovao Romski omladinski kulturni centar da bi mladim Romima, ali i drugim mladima obezbijedio prostor gdje se mogu okupljati, razmjenjivati ideje i razvijati društvene i praktične vještine, a sve u cilju promocije kulturnih različitosti kroz edukativne i inovativne programe. Projektom su planirane i realizovane brojne radionice u Romskom omladinskom kulturnom centru i uključivale su i romsku i neromsku omladinu.

- **Romski informativni centar Gradiška**, uz podršku **Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske**, godinama provodi projekat **Romski jezik, kultura i tradicija** u osnovnim školama Republike Srpske, gdje sva zainteresovana djeca, ne samo romska, imaju priliku da nauče romski jezik i da se upoznaju s romskom kulturom i tradicijom.

Ministarstvo prosvjete i kulture svake godine raspisuje javni konkurs za sufinansiranje kulturnog stvaralaštva nacionalnih manjina u Republici Srpskoj, a u skladu sa Pravilnikom o sufinansiranju javnih potreba u kulturi. U 2017. godini **sredstva za Romsku početnicu** dobili su Romski informativni centar i Savez NVO Roma Republike Srpske za obilježavanje 8. aprila – Međunarodnog dana Roma. Savez NVO Roma Republike Srpske sredstva je dobio i 2016. godine za promociju Saveza. Romski informativni centar je 2016. godine **dobio sredstva za promociju romskog jezika**.

PRILOG 2.

OBRAZAC KOJI SE KORISTI ZA IZVJEŠTAVANJE U 2018., 2019., 2020., 2021. I 2022. GODINI

Integracija Roma 2020.

**OBRAZAC ZA GODIŠNJE IZVJEŠTAVANJE O REALIZACIJI JAVNIH POLITIKA KOJE SE
ODNOSE NA INTEGRACIJU ROMA U DRŽAVAMA UČESNICAMA**

Usvojen na 1. sastanku Operativne grupe održanom 9. novembra 2016. godine u Beogradu

Obrazac za praćenje i izvještavanje u 2018/2019. godini

**Država: Bosna i Hercegovina
Izveštaj za 2018/2019. godinu
Datum:**

Institucionalno uređenje

Opšte informacije	
Godina izvještavanja	2018./2019.
Država	BOSNA I HERCEGOVINA
Strategija	
Period	
Link	
Akcioni plan	Okvirni akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma u Bosni i Hercegovini
Period	(2018-2022)
Link	
Operativni zaključci	
Link	
Poglavlje 23	
Akcioni plan	
Link	
Kontakt osoba za Rome na nivou Bosne i Hercegovine	
Ime prezime	
Pozicija	
Odsjek	
Institucija	
E-mail	
Telefon	
Mobilni telefon	
Uloga (opisati)	
Kontakt osoba za Rome za tehničku pomoć na nivou Bosne i Hercegovine / Sekretarijat [dodajte ispod ovoga onoliko redova koliko je potrebno]	
Ime prezime	
Pozicija	
Odsjek	
Institucija	
E-mail	
Telefon	
Mobilni telefon	
Uloga (opisati)	
Interdisciplinarno tijelo	
Obrazovanje	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	

Zapošljavanje

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Zdravstvo

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Stanovanje

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Upis u matične knjige

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Državni budžet

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

IPA finansiranje

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Državna statistika

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Zabrana diskriminacije

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Ravnopravnost spolova

Ime prezime

Pozicija

Institucija

E-mail/ Telefon

Zaštita djece
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Smanjenje siromaštva
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Angažman na lokalnom nivou
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Ostala pitanja (kultura, identitet, socijalna zaštita itd) [navedite oblast i dodajte onoliko redova koliko je potrebno]
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Predstavnici Roma i Romkinja [dodajte onoliko redova koliko je potrebno]
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Interdisciplinarno tijelo i mandat njegovih članova/ica
Uloga u planiranju
Uloga u konsultacijama
Uloga u izradi budžeta
Uloga u uključivanju pitanja Roma
Uloga u koordinaciji
Uloga u realizaciji
Uloga u izvještavanju
Uloga u monitoringu
Vremenski okvir i dokumenti
Mandatni period
Učestalost sastanaka
Popis datuma sastanka (2018./2019.)
Internet stranica
Dokumenti [dajte ili priložite linkove, uključujući i poslovnike, zapisnike sa sastanaka i sl..]

Mjere po prioritetnim oblastima – OBRAZOVANJE

Obrazovanje			
Glavni cilj:			
Ukupni budžet	[upiшите ukupni budžet naveden u Strategiji/Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcionom planu]		
Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna tačka (2019)	[upiшите planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Budžet planiran (2019)	[upiшите budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Budžet potrošen (2019)	[upiшите budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Cilj 1:			
Ukupni budžet	[upiшите ukupni budžet naveden u Strategiji/Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcionom planu]		
Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna tačka (2019)	[upiшите planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Budžet planiran (2019)	[upiшите budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Budžet potrošen (2019)	[upiшите budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Mjere iz cilja 1 realizovane u 2019. godini			
M1.1	Budžet planiran (2019)		
	Budžet potrošen (2019)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
M1.2	Budžet planiran (2019)		
	Budžet potrošen (2019)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Cilj 2:			
Ukupni budžet	[upiшите ukupni budžet naveden u Strategiji /Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcionom planu]		
Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Ključna tačka (2019)	[upiшите planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Budžet planiran (2018)	[upiшите budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Budžet potrošen (2019)	[upiшите budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja 2 realizovane u 2019. godini

M2.1	Budžet planiran (2019)		
	Budžet potrošen (2019)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

M2.2	Budžet planiran (2019)		
	Budžet potrošen (2019)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Cilj 3:

Ukupni budžet	[upiшите ukupni budžet naveden u Strategiji/Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji]		
Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Ključna tačka (2019)	[upiшите planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Budžet planiran (2019)	[upiшите budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Budžet potrošen (2019)	[upiшите budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja 3 realizovane u 2019. godini

M3.1	Budžet planiran (2019)		
	Budžet potrošen (2019)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

M3.2	Budžet planiran (2019)		
	Budžet potrošen (2019)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

[dodajte onoliko dijelova tabele koliko je potrebno, prema broju ciljeva navedenih u Strategiji/AP]

Osoba koja podnosi izvještaj	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail	
Telefon	
Datum	(podnesenog dokumenta)

Cilj x: Poboljšati saradnju sa romskim udruženjima

Ukupni budžet	[upišite ukupni budžet naveden u Strategiji /Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upišite indikator kako je naveden u Strategiji/Akcionom planu]		
Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna tačka (2019)	[upišite planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Budžet planiran (2019)	[upišite Budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Budžet potrošen (2019)	[upišite Budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja x realizovane u 2019. godini

Mx.1	Redovni organizacija referentnih sastanaka (dva puta godišnje).	Budžet planiran (2019)	
		Budžet potrošen (2019)	
		Romi	Romkinje
Mx.2	Organizacija sastanaka s međunarodnim organizacijama i potencijalnim donatorima	Planirani budžet (2019.)	
		Budžet potrošen (2019.)	
		Romi	Romkinje
Mx.3	Izrada protokola o saradnji sa romskim udruženjima na svim nivoima.	Planirani budžet (2019.)	
		Budžet potrošen (2019.)	
		Romi	Romkinje

Cilj xx: Poboljšati saradnju sa regionalnim i međunarodnim organizacijama

Ukupni budžet	[upiшите ukupni budžet naveden u Strategiji /Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
---------------	---	--	--

Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcionom planu]		
-----------	---	--	--

Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
--------------------------	------	----------	---------------------

Ključna tačka (2019)	[upiшите planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
----------------------	--	--	--

Budžet planiran (2019)	[upiшите budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
------------------------	---	--	--

Budžet potrošen (2019)	[upiшите budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
------------------------	---	--	--

Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
----------------------------	------	----------	---------------------

Mjere iz cilja xx1 realizovane u 2019. godini

Mxx.1	Organizacija operativnih sastanaka sa međunarodnim organizacijama koje su uključene u provedbu OAP-a: UNHCR, UNICEF, UNDP, Caritas, REF...	Planirani budžet (2019.)
		Budžet potrošen (2019.)

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Mxx.2	Prisustvo na regionalnim sastancima vezanim za inkluziju Roma.	Planirani budžet (2019.)
		Budžet potrošen (2019.)

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Mxx.3	Pokretanje i provedba zajedničkog istraživanja.	Planirani budžet (2019.)
		Budžet potrošen (2019.)

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Cilj xxx: Poboljšati proces prikupljanja podataka (evidentiranje potreba Roma).

Ukupni budžet	[upiшите ukupni budžet naveden u Strategiji/Akcionom planu izražen u EUR, samo broj]		
---------------	--	--	--

Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcionom planu]		
-----------	---	--	--

Referentni podaci (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
--------------------------	------	----------	---------------------

Ključna tačka (2019)	[upiшите planiranu ključnu tačku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
----------------------	--	--	--

Budžet planiran (2019)	[upiшите budžet planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
------------------------	---	--	--

Budžet potrošen (2019)	[upiшите budžet potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
------------------------	---	--	--

Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
----------------------------	------	----------	---------------------

Mjere iz cilja 4 realizovane u 2019. godini		
---	--	--

Mxxx.1	Npr. Organizacija edukativnih sastanaka sa CSR.	Budžet planiran (2019)
--------	---	------------------------

Budžet potrošen (2019)		
------------------------	--	--

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Mxxx.2	Npr. Organizacija referalnih sastanaka (npr. četiri puta godišnje).	Budžet planiran (2019)
--------	---	------------------------

Budžet potrošen (2019)		
------------------------	--	--

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Mxxx.3	Npr. Provođenje zajedničkog istraživanja.	Planirani budžet (2019)
--------	---	-------------------------

Budžet potrošen (2019)		
------------------------	--	--

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

[dodajte onoliko dijelova tabele koliko je potrebno, prema broju ciljeva navedenih u Strategiji/AP]		
---	--	--

Osoba koja podnosi izvještaj		
------------------------------	--	--

Ime prezime		
-------------	--	--

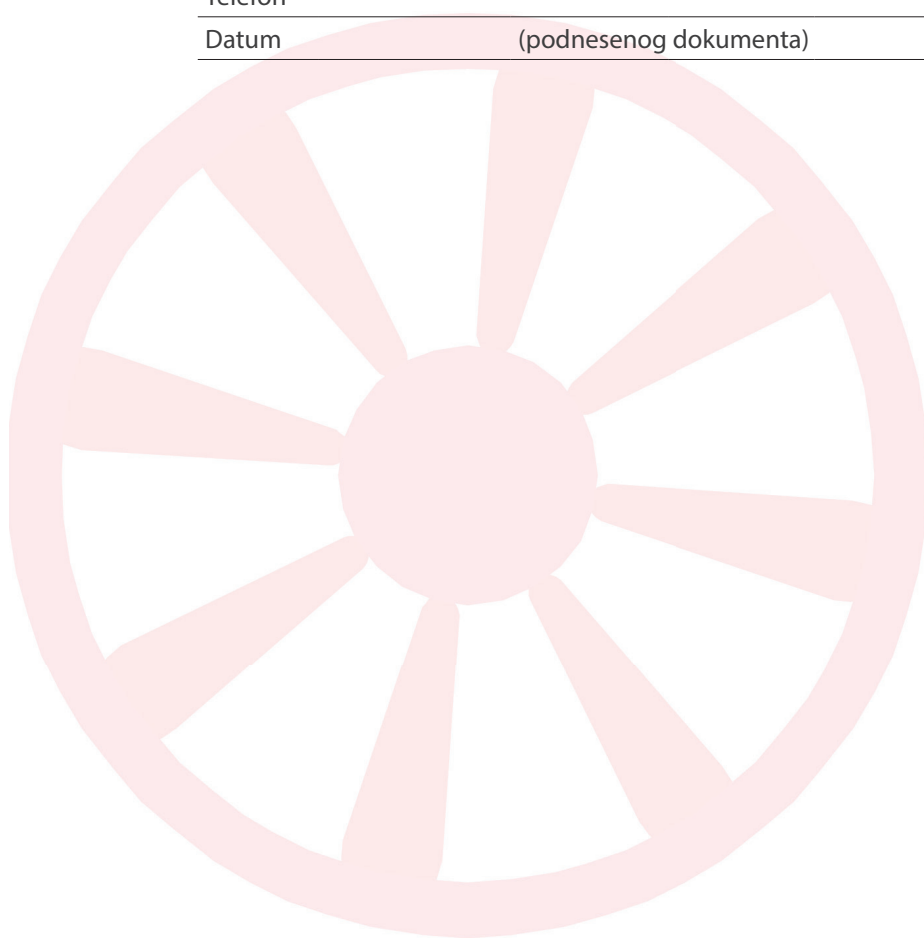
Pozicija		
----------	--	--

Institucija		
-------------	--	--

E-mail		
--------	--	--

Telefon		
---------	--	--

Datum		(podnesenog dokumenta)
-------	--	------------------------

Budžet

Budžet 2019.	
Pregled budžeta	
Ukupan budžet planiran za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan državni budžet potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan regionalni/lokalni budžet potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini iz IPA-e	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini iz SOURCE-a	# [u EUR]
[dodajte onoliko redova koliko je potrebno za ostale izvore finansiranja i precizno imenujte te izvore umjesto da koristite riječ OSTALO ili izbrišite redove ako je n/p]	# [u EUR]
Pregled budžetske potrošnje za prioritetne oblasti	
Ukupan budžet potrošen za OBRAZOVANJE u 2019. godini	# [u EUR]
[dodajte onoliko redova koliko je potrebno za ostale prioritetne oblasti i precizno imenujte te oblasti umjesto da koristite riječ OSTALO ili izbrišite redove ako je n/p]	# [u EUR]
Pregled budžetske potrošnje za ostale potrošnje u vezi sa Strategijom/AP	
Ukupan budžet potrošen za funkcionisanje NRCP i tehničke kancelarije u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za funkcionisanje interdisciplinarnog tijela u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za izgradnju kapaciteta institucija u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za prikupljanje sredstava u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za međunarodnu potrošnju u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za izvještavanje, monitoring i evaluaciju u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan budžet potrošen za OSTALO u 2019. godini	# [u EUR]
[dodajte onoliko redova koliko je potrebno za ostalu potrošnju u vezi sa Strategijom/AP i precizno imenujte tu potrošnju umjesto da koristite riječ OSTALO ili izbrišite redove ako je n/p]	# [u EUR]

Procjena uticaja

Kod	Indikator	Romi			Ukupno stanovništvo	Godina	Izvor	Definicija
		Muškarci	Žene	Ukupno				
Obrazovanje								
EDU1	Stopa pohađanja u predškolskom obrazovanju							
EDU2	Stopa upisa – osnovno obrazovanje							
EDU3	Stopa upisa – srednje obrazovanje							
EDU4	Stopa upisa –visoko obrazovanje							
EDU5	Stopa napuštanja – osnovno obrazovanje							
EDU6	Stopa napuštanja – srednje obrazovanje							
EDU7	Stopa završetka osnovnog obrazovanja							
EDU8	Stopa završetka srednjeg obrazovanja							
EDU9	Stopa završetka visokog obrazovanja							
EDU10	Stopa pismenosti							
EDU11	Stopa pohađanja specijalnih škola							
EDU12	Stopa pohađanja odvojenih škola							

**OKVIRNI AKCIJSKI PLAN
O OBRAZOVNIM
POTREBAMA ROMA/
ROMKINJA
U BOSNI I HERCEGOVINI
(2018. – 2022.)**

Okvirni akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini za period od 2018. do 2022. godine usvojen je na 155. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine održanoj 25. rujna 2018. godine.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
Bosne i Hercegovine

Izradu i tisak dokumenta podržao je UNICEF u Bosni i Hercegovini. Stavovi i mišljenja izneseni u dokumentu odgovornost su autora i ne odražavaju zvanične stavove ili mišljenja UNICEF-a.

 unicef
za svako dijete

OKVIRNI AKCIJSKI PLAN
O OBRAZOVNIM
POTREBAMA ROMA/
ROMKINJA
U BOSNI I HERCEGOVINI
(2018. – 2022.)

Sarajevo, 2018. godine

IMPRESSUM

Izdavač:

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Trg BiH broj 3, Sarajevo Bosna i Hercegovina

www.mhrr.gov.ba

Konzultantica pri izradi:

Prof. dr. Lada Sadiković

Dokument pripremio:

Stručni tim BiH u proširenom sastavu

Urednica:

Milena Jurić, stručna savjetnica

Lektorica:

Ferida Duraković

Grafička priprema:

Jasmin Leventić

Štampa:

"Dobra knjiga", Sarajevo

Tiraž:

150

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

376.7(497.6=214.58)"2018/2022"

OKVIRNI akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini : (2018-2022) / [urednica Milena Jurić]. - Sarajevo : Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, 2018. - 185 str. ; 30 cm

Lat. i ćir.

ISBN 978-9958-522-30-7

COBISS.BH-ID 26587654

Stručni tim u proširenome sastavu:

Milena Jurić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Vesna Puratić, Ministarstvo civilnih poslova BiH
Goran Jurčić, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke/znanosti
Zorica Garača, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
Sead Pašić, Odjel za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH
Mujo Fafulić, predsjednik Odbora za Rome pri Vijeću ministara BiH
Sanela Bešić, izvršna direktorica RIC "Kali Sara"
Dragan Joković, direktor U.G. za promidžbu obrazovanja Roma "Otaharin"
Hedina Sijerčić, predstavница romske akademske zajednice BiH

Sudionici u izradi dokumenta:

Želimir Lalić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Branka Štaka, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Fikret Vrtačić, Ministarstvo obrazovanja Tuzlanskog kantona
Darija Kuhar, Ministarstvo obrazovanja Zeničko-dobojskog kantona
Advija Huseinspahić, Pedagoški zavod Zenica
Amila Herceg Hodžić, Pedagoški zavod Zenica
Melisa Mizdrak, Ministarstvo obrazovanja Kantona Sarajevo
Dina Borovina, Pedagoški zavod Sarajevo
Adnan Kreso, Ministarstvo obrazovanja Unsko-sanskog kantona
Haris Omanović, Pedagoški zavod Unsko-sanskog kantona
Nefiza Dautović, Ministarstvo obrazovanja Hercegovačke-neretvanske županije/kantona
Enisa Golaš, Pedagoški zavod Mostar
Edna Haznadarević, Pedagoški zavod Mostar
Nezira Fuško, Ministarstvo obrazovanja Kantona Središnja Bosna/Srednjobosanskog kantona
Slobodan Ristić, Pedagoška Institucija Vlade Brčko Distrikta BiH
Dajana Đurić, Pedagoška institucija Vlade Brčko Distrikta BiH
Nedžad Jusić, Udruženje Roma "Euro Rom" Tuzla
Indira Bajramović, Udruženje žena Romkinja "Bolja budućnost" Tuzla
Mirsad Bajramović, Udruženje žena Romkinja "Bolja budućnost" Tuzla
Mirsada Bajramović, Udruženje "Zemlja djece BiH"
Murisa Halilović, U.G. ORI "Budi mi prijatelj" Visoko
Dervo Sejdić, RIC "Kali Sara" Sarajevo
Sabahudin Tahirović, U.G. "Jačanje – Zuralipe" Vitez
Aleksandar Mašić, RIC Gradiška
Danijela Mašić, RIC Gradiška
Jadranko Đurić, „Romi na djelu" Brčko
Elma Ćurulija, Caritas
Draženko Čivčić, World Vision

Zahvala:

Posebnu zahvalnost Stručni tim duguje predstavnicama UNICEF-a Sanji Kabil i Ameli Šaškić, Aleksandri Krstović (OESS) i Aidi Mihailović (REF), koje su dale potporu i veliki pridonos izradi ovoga dokumenta.

1. UVOD	71
2. METODOLOGIJA IZRADE	73
3. RAZLOZI IZRADE OKVIRNOGA AKCIJSKOGA PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BOSNI I HERCEGOVINI	75
3.1. Ocjena realizacije Revidiranoga akcijskoga plana BiH o obrazovnim potrebama Roma	75
3.2. Preporuka Vijeća ministara BiH	77
3.3. Postupanje po Preporuci Vijeća ministara Bosne i Hercegovine	78
4. PRAVO NACIONALNIH MANJINA NA OBRAZOVANJE	79
4.1. Međunarodni standardi ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje	79
4.2. Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini kojim se uređuje pravo nacionalnih manjina na obrazovanje	81
4.3. Inkluzivno obrazovanje	85
4.3.1. Osiguranje kvalitetnog i integriranog ranog obrazovanja	85
4.3.2. Poticajno okruženje u školama i odjeljenjima	85
4.3.3. Javno financiranje inkluzivnog obrazovanja	85
5. AKCIJSKI PLANOWI ENTITETA/DISTRIKTA/ŽUPANIJA (KANTONA) O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA	87
5.1. Nadležnost za obrazovanje u Bosni i Hercegovini	87
5.2. Elementi za izradu akcijskih planova entiteta/Distrikta/županija (kantona)	87
5.3. Preporuke nadležnim ministarstvima obrazovanja u Bosni i Hercegovini	89
5.3.1. Preporuke Stručnoga tima BiH ministarstvima obrazovanja u BiH	89
5.3.2. Zaključci Seminara o inkluziji Roma iz siječnja 2018. godine	90
5.3.3. Preporuke NVO ministarstvima obrazovanja, lokalnim zajednicama, drugim nadležnim institucijama i civilnom društvu	91
6. ROMSKI JEZIK, POVIJEST I KULTURA ROMA	95
6.1. Nadležnost Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine	95
6.2. Ciljevi i mjere koji se odnose na romski jezik, povijest i kulturu Roma	95
7. MONITORING I EVALUACIJA OKVIRNOGA AKCIJSKOGA PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BiH	103
7.1. Monitoring (nadgledanje) Okvirnoga akcijskoga plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini	103
7.2. Evaluacija Okvirnoga akcijskoga plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini	103
7.3. Monitoring (nadgledanje) i evaluacija akcijskih planova nadležnih ministarstava o obrazovnim potrebama Roma	104
PRILOG 1.	109
PRILOG 2.	113

1.

UVOD

Romi su najbrojnija nacionalna manjina, kako u Europi tako i u Bosni i Hercegovini. No, oni su istovremeno i najugroženija skupina u društvu. Po svim se relevantnim pokazateljima Romi nalaze u iznimno teškome socijalnom i ekonomskom položaju. Pravo na obrazovanje jedno je od najvažnijih, ali i jedno od najugroženijih ljudskih prava romske nacionalne manjine. Upravo ugrožavanje prava na obrazovanje sprječava ih u pristupu svim drugim društvenim i političkim funkcijama koje su od značaja, kako za društvo tako i za njihov osobni životni napredak. Pravo na obrazovanje u tijesnoj je vezi s njihovim ekonomskim i političkim položajem u društvu. Romi su, kao što je poznato, u tom pogledu uvijek bili u nepovoljnom položaju i nalazili su se na dnu ljestvice ekonomskoga i svakog drugog položaja u Bosni i Hercegovini.

Odgov i obrazovanje – kako se to navodi u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima – moraju biti usmjereni na puni razvitak ljudskoga bića i na svijest o ljudskome dostojanstvu, moraju omogućiti svim ljudima aktivno sudjelovanje u slobodnome društvu, promicati razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među narodima, rasnim, etničkim i vjerskim skupinama, te podupirati djelatnosti Ujedinjenih naroda na održavanju mira. Opći komentar br. 13. Međunarodnoga pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima navodi četiri elementa koja obvezuju države u pogledu prava na obrazovanje: dostupnost, pristup, prihvatljivost i prilagodljivost.

S obzirom na to da su dostupnost, pristup, prihvatljivost i prilagodljivost četiri temeljna elementa prava na obrazovanje, na osnovi toga proizlazi kako su upravo Romi u najvećoj mjeri marginalizirani. Otežavajuću okolnost predstavljaju i karakteristike današnje Bosne i Hercegovine, s visokom stopom nezaposlenosti, posebno mladih ljudi, s neadekvatnim sustavom socijalne zaštite i niskom stopom bruto nacionalnog dohotka. Dodatni problem predstavlja pasivna i aktivna diskriminacija romske nacionalne manjine, što posebno usložnjava ostvarivanje njihova prava na obrazovanje i njegove temeljne funkcije.

U tom je smislu važno istaknuti i aktualni trenutak u Europi; problem romske nacionalne manjine uvršten je u cjelokupnu kampanju Vijeća Europe protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i nesnošljivosti **Svi jednaki – svi različiti**, koja je pokrenuta 1995. godine kako bi ukazala na porast rasističkoga neprijateljstva i nesnošljivosti prema manjinskim skupinama kroz dva glavna pravca interkulturalnog obrazovanja: "Pomaže mladeži da dostigne kapacitet kojim će prepoznati nejednakost, nepravdu, rasizam, stereotipe i predrasude; i istovremeno im pruža znanje i sposobnost koje će im pomoći da prihvate izazov i pokušaju to promijeniti kad god se s time sretne u društvu". Kampanja je kasnije prerasla u Akcijski plan za mlade Rome (The Roma Youth Action Plan).

Države se međunarodnim i regionalnim sporazumima o ljudskim pravima obvezuju na poduzimanje koraka u cilju primjene, zaštite i zabrane kršenja temeljnih ljudskih prava i sloboda. Stoga je važno naglasiti kako je država Bosna i Hercegovina dužna ostvariti zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda svim osobama pod svojom jurisdikcijom, posebno marginaliziranim skupinama kao što su Romi. Pravo na obrazovanje sadržano je u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (članak

1. Protokola 1. uz Konvenciju). Europska konvencija izravno je primjenjiva u Bosni i Hercegovini i ima prioritet nad svakim drugim pravom (čl. 2.2 Aneksa 4 Općega okvirnoga sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini). Članstvo u Vijeću Europe, ali i Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava koju je ratificirala Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine u srpnju 2002. godine, obvezuju državu Bosnu i Hercegovinu na osiguranje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda iz Europske konvencije (čl. 1. EK), posebno prava na obrazovanje. Pravo na jezik i obrazovanje, povijest i kulturu također je sadržano u Europskoj povelji o regionalnim i jezicima manjina (1992), koja je donesena kako bi se zaštitili i unaprijedili regionalni ili jezici manjina kao ugroženi aspekt europskoga kulturnog nasljeđa, a koju je Bosna i Hercegovina ratificirala 21. rujna 2010. godine. Država Bosna i Hercegovina je stoga dužna, pored obveze osiguranja temeljnih prava i sloboda svim osobama pod svojom jurisdikcijom, dodatno zaštititi prava nacionalnih manjina. U tom smislu donosi se Okvirni akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma u Bosni i Hercegovini, koji će obvezati entitetska i županijska (kantonalna) ministarstva, kao i Brčko Distrikt BiH, da donesu svoje akcijske planove.

2.

METODOLOGIJA IZRADE

Metodologija izrade Okvirnoga akcijskoga plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu OAP o obrazovnim potrebama Roma u BiH) prilagođena je zadatku da se romskoj djeci osigura potpuno ostvarivanje jednakosti u pravu pristupa kvalitetnome obrazovanju sukladno međunarodnim obvezama što ih je Bosna i Hercegovina preuzela.

Metodološki pristup izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH zasniva se na preporukama Vijeća ministara BiH, koje su rezultat analize stanja kroz dosadašnja izvješća o provedbi Revidiranoga akcijskoga plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma.

Početne aktivnosti na pripremi nacrtu OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH vodio je Stručni tim¹ sukladno svojim nadležnostima. Nakon izrade nacrtu dokumenta, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH organiziralo je dvodnevni sastanak s nadležnim ministarstvima obrazovanja i pedagoškim zavodima, a zatim jednodnevne konzultacije s nevladinim organizacijama. Na ovim sastancima vladinoga i nevladinoga sektora sudjelovali su i predstavnici međunarodnih organizacija (UNICEF, Misija OESS, REF, World Vision i Caritas). Završni sastanak Stručnoga tima u proširenom sastavu (sa predsjednikom Odbora za Rome, predstavnicom romske akademske zajednice i dva predstavnika NVO) održan je nakon što su nadležna ministarstva obrazovanja, pedagoški zavodi i nevladine organizacija dostavili svoje sugestije. Na završnom sastanku sačinjen je prijedlog dokumenta, koji je upućen na razmatranje Odboru za Rome pri Vijeću ministara BiH, a potom na mišljenje nadležnim institucijama i, konačno, Vijeću ministara Bosne i Hercegovine. U pripremi dokumenta sudjelovala je konzultantica koju je podržao UNICEF, a koji je podržao i sve sastanke Stručnoga tima, vladinoga i nevladinoga sektora.

¹ Stručni tim za praćenje provedbe Revidiranoga akcijskog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma formiran je Odlukom ministra za ljudska prava i izbjeglice BiH, *Službeni glasnik BiH* broj 5/11

3.

RAZLOG IZRADE OKVIRNOGA AKCIJSKOGA PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Obrazovanje je izuzetno značajan segment socijalne inkluzije zato jer o njemu ovise i upošljavanje i materijalna neovisnost pojedinca. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse, ali i barijera i teškoća s kojima se njezini akteri susreću.

3.1. Ocjena realizacije Revidiranoga akcijskoga plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma

Smatrajući kako je kvalitetno obrazovanje za Rome jedini put izlaska iz kruga marginalizacije i društvene izolacije, a u cilju stvaranja jednakih mogućnosti u pogledu pristupa kvalitetnom i održivom obrazovanju romske djece, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na svojoj 128. sjednici, održanoj dana 14. srpnja 2010. godine, usvojilo Revidirani akcijski plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma (u daljem tekstu RAP). Odlukom ministra za ljudska prava (2011), na razini Bosne i Hercegovine uspostavljen je Stručni tim, koji je bio u obvezi jednom godišnje prikupiti informacije o provedbi RAP-a i dostaviti ih Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, koje sačinjava Izvješće i podnosi ga Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

Vijeće ministara usvojilo je pet izvješća o provedbi RAP-a, a pripremljeno je i šesto izvješće, u kojemu se od nadležnih ministarstava obrazovanja pokušalo dobiti više informacija o izdvajanju proračunskih sredstava za provedbu.

Analizirajući podnesena izvješća, možemo zaključiti kako su nadležne obrazovne vlasti poduzimale određene aktivnosti na provedbi mjera Cilja 1² i Cilja 2³ RAP-a, koje se odnose na nabavku udžbenika, školskoga pribora, na prijevoz, užinu, stipendiranje određenoga broja učenika, te poduzimanje različitih stimulativnih mjera kojima bi se pospješilo redovito pohađanje nastave za romsku djecu, odnosno spriječilo da napuste školovanje.

No, ni iz jednoga izvješća se nije moglo zaključiti koliki je stvarni postotak uključenosti romske djece u obvezno osnovno obrazovanje, ili koliki je postotak romske djece koja nisu uključena u obvezno osnovnoškolsko obrazovanje – jer podaci o stvarnome broju romske djece u Bosni i Hercegovini nisu poznati.

2 Osiguranje da se romska djeca uključe u sustav obveznog osnovnog obrazovanja;

3 Poticanje romske populacije na nastavak srednjoškolskog i visokog obrazovanja, ali i osposobljavanja za prvo zanimanje

Uključenost romske djece u vrtiće nije zadovoljavajuća, dok uključenost u predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu pokazuje napredak u posljednje tri školske godine. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je primjerom kroz projekt **Poboljšanje pristupa predškolskom obrazovanju za djecu iz romskih zajednica** pokazalo kako se mogu osigurati kraći dnevni programi za romsku djecu pred polazak u školu. Projekt je podržao UNICEF, a implementiran je u 11 bh. općina/opština u 2011. godini. U projekt je bilo uključeno 257 romske djece. Ovaj primjer Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH je u narednim godinama slijedio jedan broj NVO, koje su kroz projektne aktivnosti omogućile romskoj djeci kraće dnevne programe pred polazak u školu.

Provedba mjera Cilja 3⁴ počela je standardizacijom romskoga jezika u Bosni i Hercegovini, koja je realizirana 2013. godine, što je predstavljalo značajan iskorak za dalje aktivnosti na provedbi drugih mjera ovog cilja.

Također, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je Sveučilištu u Sarajevu uputilo pismo potpore (2013.), uz inicijativu koordinatorice za Rome BiH⁵ da se uvede izborni predmet o jeziku, kulturi i književnosti Roma.

No, daljnja analiza ukazala je kako nadležna ministarstva obrazovanja nisu poduzela nikakve aktivnosti na provedbi mjera ovoga cilja, koji zahtijeva očuvanje i promidžbu romskoga jezika, kulture i povijesti. Ovo je dalo razloga za zabrinutost i nametnulo pitanja vezana za postojanje mogućih skrivenih oblika diskriminacije u obrazovnim sustavima BiH, pa je Vijeće ministara⁶ preporučilo Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH da u 2017. godini istraži i pripremi cjelovitu informaciju o stvarnim razlozima neprovođenja Cilja 3 i potom je s odgovarajućim preporukama dostavi na razmatranje Vijeću ministara BiH.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pripremi je Informaciju o rezultatima istraživanja, koji se odnose na razloge neprovođenja cilja 3 RAP-a, koju je Vijeće ministara⁷ usvojilo. Kao razlog neprovođenju cilja **Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i povijesti**, u Informaciji se navodi kako su razlozi financijske prirode, odnosno iznimno teška socijalna, kulturna i ekonomska situaciju u državi. S druge strane, uočeno je i "nedovoljno razumijevanje" potrebe za očuvanjem i promidžbom romskoga jezika, kulture i povijesti na entitetskoj/županijskoj (kantonalnoj) razini, što bi moglo ukazivati na nedovoljnu senzibilizaciju u svezi s navedenim pitanjima. Na istoj sjednici Vijeće ministara zadužilo je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH da pri izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH posebno tretira pitanje jezika, kulture, povijesti i tradicije romske nacionalne manjine.

Analiza podataka o provedbi mjera Cilja 4⁸ pokazala je kako proračunska sredstva na razini BiH nisu izdvajana za provedbu RAP-a zato što se smatralo da je obrazovna politika u nadležnosti entiteta, odnosno županija (kantona). Izdvajanja proračunskih sredstava na entitetskoj/županijskoj (kantonalnoj) razini nisu bila dostatna za ispuniti potrebe provedbe svih mjera što ih je predvidio RAP.

4 Očuvanje i promidžba romskog jezika, kulture i povijesti.

5 Mr.sc. Hedina Sijerčić

6 108. sjednica Vijeća ministara BiH, održana 19. 7. 2017. godine

7 135. sjednica Vijeća ministara BiH, održana 6.3.2018. godine

8 Izgradnja sustavnih rješenja koja dovest će do zadovoljavanja obrazovnih potreba Roma

Nadalje, ministarstva obrazovanja nisu postigla napredak u osiguranju finansijskih i pravnih mogućnosti radi angažmana asistenata i medijatora romske nacionalnosti u školama, što bi znatno poboljšalo inkluziju romske djece u obrazovne sustave.

Zaključivši kako se provedba ciljeva i mjera RAP-a BiH nije odvijala na željeni način, Vijeće ministara je, usvajajući Izvješće o provedbi Revidiranoga akcijskoga plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2015/2016. godinu, a u cilju pune jednakosti u pravu pristupa obrazovanju romskoj djeci, uputilo preporuke Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, nadležnim ministarstvima obrazovanja i lokalnim zajednicama u BiH.

3.2. Preporuke Vijeća ministara Bosne i Hercegovine⁹

1. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine preporučilo je Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH da u 2017/2018. godini pripremi OAP o obrazovnim potrebama u BiH, koji će biti odraz stvarnih nadležnosti kad je u pitanju obrazovna politika u Bosni i Hercegovini. OAP o obrazovnim potrebama Roma u BiH treba zadovoljiti međunarodne standarde, koje je Bosna i Hercegovina u značajnom dijelu prihvatila, definirati pravo romske nacionalne manjine na obrazovanje, kao i obvezu primjene određenih obrazovnih standarda i normi.
2. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine preporučilo je nadležnim entitetskim, odnosno županijskim (kantonalnim) ministarstvima obrazovanja i Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta BiH da u suradnji s lokalnim zajednicama i romskim udruženjima koja egzistiraju na njihovu području pripreme i usvoje vlastite akcijske planove o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja. Ti akcijski planovi bi, prema potrebama i stanju na terenu, trebali imati precizne mjere, koje bi rezultirale potpunom jednakošću romske djece u pristupu pravu na obrazovanje, odnosno potpunom i uspješnom uključenošću sve romske djece u obvezno osnovno obrazovanje.
3. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine preporučilo je nadležnim ministarstvima obrazovanja entiteta/županija (kantona), Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta BiH i lokalnim zajednicama da uspostave programske proračune, što je sukladno Općem komentaru UN-ovog Odbora za prava djeteta broj 19 o izdvajanju sredstava iz javnoga proračuna za realizaciju dječjih prava. Neophodno je uvođenje programskog proračuna za djecu u Bosni i Hercegovini kako bi se proračunska sredstva trošila sukladno prioritetnim potrebama djece i kako bi se osigurao najbolji učinak za utrošena sredstava. Ovo ne znači i nužno povećanje sredstava, nego samo racionalniju preraspodjela sukladno prioritetima – a prioritet moraju biti djeca, prvenstveno siromašna djeca kao što su romska.

3.3. Postupanje po preporuci Vijeća ministara Bosne i Hercegovine

Postupajući po preporuci Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pristupilo je izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH.

Sukladno nadležnostima u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, ovaj Okvirni akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u BiH ima četiri cjeline:

U prvoj je cjelini sadržano pravo nacionalnih manjina na obrazovanje.

U drugoj cjelini – Akcijski planovi entiteta/Distrikta/županija (kantona) o obrazovnim potrebama Roma – nalaze se elementi i preporuke na temelju kojih nadležna ministarstva obrazovanja trebaju pripremiti i donijeti svoje akcijske planove.

U trećoj cjelini – Romski jezik, povijest i kultura – sadržani su ciljevi i mjere koji se odnose na romski jezik, povijest i kulturu, a financiranje ovih aktivnosti treba se osigurati iz proračuna institucija Bosne i Hercegovine.

U četvrtoj su cjelini sadržani monitoring (nadgledanje) i evaluacija OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH.

4.

PRAVO NACIONALNIH MANJINA NA OBRAZOVANJE

4.1. Međunarodni standardi ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje

Međunarodni standardi o ljudskim pravima i temeljnih slobodama posebno su važni za državu Bosnu i Hercegovinu, koja je postala članicom Ujedinjenih naroda 1992, a Vijeća Europe 2002. godine. Nakon prijema Bosne i Hercegovine u ove dvije izuzetno važne međunarodne organizacije, ratificirani su i brojni drugi međunarodni dokumenti, čime se stvorila obveza kako primjene tako i zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Među prvim dokumentima o ljudskim pravima i temeljnim slobodama izdvaja se Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948.), s obzirom na to da je poslije Drugog svjetskog rata došlo do spoznaje kako nije moguće zaštititi mir u svijetu bez obveze "unapređivanja i poticanja poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda za sve, bez obzira na rasu, spol, jezik ili vjeru" (članak 1. Povelje UN-a). Po prvi put uvodi se i pravo na obrazovanje, gdje se navodi kako "svatko ima pravo na obrazovanje... a ono treba da unapređuje razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim skupinama" (članak 26. Opće deklaracije).

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.) posebno je značajna upravo za Bosnu i Hercegovinu, zbog njezine izravne primjenjivosti i supremacije nad svim pravima u Bosni i Hercegovini (čl. 2.2 Aneksa 4 Općega okvirnoga sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini). Ulaskom u europski sustav zaštite ljudskih prava i ratifikacijom Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Bosna i Hercegovina se obvezala kako će "svim osobama pod svojom jurisdikcijom osigurati prava i slobode sadržane u Konvenciji i pripadajućim protokolima" (članak 1. EK), te da "ni jedna osoba neće biti lišena prava na obrazovanje" (članak 1. Protokola 1 uz EK).

Daljim razvitkom međunarodnih dokumenata dolazi do Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1966.), te Međunarodnoga pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.). S aspekta prava nacionalnih manjina na obrazovanje, Međunarodni pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima priznaje svakoj osobi pravo na obrazovanje, naglašavajući kako obrazovanje "treba omogućiti svakoj osobi da igra korisnu ulogu u slobodnome društvu, te pomaže razumijevanju, snošljivosti i prijateljstvu između svih naroda i svih rasnih, etničkih ili vjerskih skupina..." (članak 13. MPESKP).

Pravo na obrazovanje potvrdila je i Konvencija o pravima djeteta (1989.), koja tretira pravo na osnovno, srednje, opće, stručno i visoko obrazovanje (članak 28. KPD), dok se članak 29.1 bavi daljnjim usmjerenjem obrazovanja djeteta.

Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina predstavlja, svakako, jedan od najvažnijih dokumenata koji tretiraju zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda pripadnika nacionalnih manjina. U tome se smislu države potpisnice obvezuju da će promicati “jednaku dostupnost obrazovanja osobama koje pripadaju nacionalnim manjinama na svim razinama” (članak 12.3 OKZNM) i “pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči jezik svoje manjine”. (članak 14.1 OKZNM).

Pravo na obrazovanje dio je i UN-ove Deklaracije o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama (1992.), gdje se u članku 4. utvrđuje kako države trebaju, kad je to primjereno, “poduzeti mjere u području odgoja i obrazovanja kako bi poticale stjecanje znanja o povijesti, tradiciji, jeziku i kulturi manjina koje žive na njihovu području.”

Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (1992.) pridaje veliki značaj pravu na obrazovanje, gdje se u članku 8. opširno navode obveze država da omoguće predškolsko, osnovno, srednje, tehničko ili stručno, visoko ili više obrazovanja, obrazovanje odraslih na odgovarajućem regionalnom ili manjinskom jeziku, te da omoguće učenje povijesti ili kulture, osposobljavanje nastavnika i uspostavu nadzornoga tijela.

Iznimno su značajne kako poslijeprijemne obveze Bosne i Hercegovine prema Vijeću Europe, tako i pretprijemne obveze za punopravno članstvo u Europskoj uniji (Kriteriji iz Kopenhagena i Madrida). Takve obveze u smislu europskih standarda obvezuju Bosnu i Hercegovinu da usvoji neophodne zakone i “održati i nastavi reformu u oblasti obrazovanja i eliminiira sve aspekte segregacije i diskriminacije zasnovane na nacionalnom podrijetlu”.

Preporuke međunarodnih tijela upućenih Bosni i Hercegovini predstavljaju vrlo važan segment međunarodnoga prava ljudskih prava, pa je stoga UN-ov Odbor za ljudska prava uputio preporuku da se “nastave ulagati naporu na osiguravanju funkcioniranja obrazovnog sustava bez ikakve diskriminacije i segregacije u praksi po bilo kojoj osnovi, uključujući etničku ili vjersku pripadnost”. ((3)ICCPR 2017)

Odbor za prava djeteta, sukladno Općim načelima Konvencije o pravima djeteta i zabrani diskriminacije, “zahtijeva poduzimanje mjera za implementaciju AP o obrazovnim potrebama Roma, jer su romska djeca diskriminirana u pristupima pravu na obrazovanje”. Predlažu se aktivne mjere u smislu odgovarajućih ljudskih, tehničkih i financijskih resursa i uspostavljanje jasnih odgovornosti između nadležnih državnih tijela i/ili sudionika; usvajanje konkretnih mjera kao što su osiguravanje dodatnih časova jezika i potpore, programa priprema za školu i potpore rješavanju obrazovnih potreba Roma, izbjegavajući daljnju stigmatizaciju ili povećanu segregaciju; te osiguravanje financijske potpore djeci manjinskim povratnicima, raseljenim osobama i Romima u nesmetanom pristupu obrazovanju (CRC). Odbor za ljudska prava izrazio je zabrinutost zbog visokog stupnja romske djece koja ne pohađaju osnovno obrazovanje, te zbog relativno visokog stupnja napuštanja škole. Stoga Odbor traži dodatne informacije o takvoj djeci, dodjeljivanje financijskih sredstava za implementaciju AP i sustavan pristup osiguranju udžbenika i obroka u školi (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ICESCR, 2012, br. 34).

UN-ov Odbor za ljudska prava također zahtijeva da se “osiguraju odgovarajući oblici i sredstva za podučavanje manjinskih jezika u suradnji sa govornicima” (10.), zaključujući pri tome kako, osim sporadičnih primjera, ne postoje educirani nastavnici niti odgovarajući nastavni materijali za podučavanje manjinskih jezika u redovitom obrazovnom sustavu (Europska povelja za regionalne ili manjinske jezike,

EPRMJ, preporuka br. 2). Odbor dalje navodi kako je potrebno "uspostaviti program za financiranje kulturnih aktivnosti i sadržaja koji se odnose na manjinske jezike" (11.). Uočeno je također kako ne postoji namjenski program koji bi osigurao redovitu i stabilnu financijsku potporu, nema strukturiranog pristupa vlasti niti uspostavljenog sustava za potporu (EPRMJ, preporuka br. 3).

Neophodno je osigurati sljedeće:

- postojeće zajedničko jezgro nastavnih planova i programa uz proširenje predmeta primjenjivati u svim školama u Bosni i Hercegovini (13);
- financirati i ocjenjivati implementacija AP na odgovarajući način u smislu poboljšanja implementacije, kako romska djeca prilikom upisa u školu ne bi naišla na prepreke, poboljšati implementacija AP za upošljavanje, zdravlje i stanovanje (14);
- pojačati napore za organizaciju nastave manjinskih jezika i na manjinskim jezicima (15)

(Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina)

Odbor UN-a preporučuje da država poveća napore na postizanju inkluzivnog obrazovanja, tj. da usvoji i realizira koherentnu strategiju o inkluzivnom obrazovanju, osigura pristupačnost školskog okruženja, izdvoji efikasne i dovoljne financijske i materijalne resurse i adekvatno obučene ljudske resurse te uključi izučavanje inkluzivnog obrazovanja u sveučilišne nastavne planove za buduće nastavnike i programe obuke, uz adekvatan proračun (Preporuke, CRPD/C/BIH/CO/1, stav 43, Obrazovanje čl. 24).

Država potpisnica treba osigurati funkcioniranje inkluzivnog obrazovnog sustava bez ikakve diskriminacije i segregacije u praksi po bilo kojoj osnovi, uključujući i etničku i vjersku pripadnost ((18) ICCPR, preporuka br. 24, 2017).

4.2. Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini kojim se uređuje pravo nacionalnih manjina na obrazovanje

Pravo na obrazovanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini oslanja se, prije svega, na Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina Vijeća Europe, temeljem koje je i nastao Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (2003). Tim je zakonom regulirano da pripadnici nacionalnih manjina, pored prava koje uživaju kao državljani Bosne i Hercegovine, uživaju i dodatnu zaštitu i prava, kako u oblasti obrazovanja tako i u oblastima povijesti, kulture, običaja, tradicije, jezika, pisma, vjerskih sloboda i sl.

Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini predstavlja dokument koji je usvojen u Briselu 2002. godine, a utvrdio je ciljeve koje Bosna i Hercegovina mora postići. U tome smislu prioritetni cilj jeste "depolitizirati obrazovanje, uz stvaranje uvjeta koji će osigurati jednaku mogućnost visokokvalitetnog i suvremenog obrazovanja širom Bosne i Hercegovine... s ciljem prekidanja segregacije i diskriminacije u obrazovanju." Reformom obrazovanja definirano je kako treba izvršiti "desegregaciju obrazovanja, poštujući bogate kulturološke raznolikosti, koje su obilježje naše države, izgraditi sustav s jakim pravnim temeljem, u kojemu će potrebe i interesi svih učenika i djece biti na prvome mjestu, smanjiti višak, dupliranje i neučinkovitost koji postoje u sustavu obrazovanja u Bosni i Hercegovini, uključiti načelo inkluzivnoga obrazovanja za učenike s posebnim potrebama u sve aspekte zakonodavnih i pedagoških normi na demokratski i transparentan način, udružiti sve nositelje aktivnosti u oblasti obrazovanja u ove reforme, uključujući učenike, roditelje i nastavnike, energično otkloniti sve birokratske i organizacijske prepreke

reformi našeg sustava obrazovanja, te unaprijediti i podržati inovacije u nastavnom procesu na svim razinama i promovirati provedbu odredaba i kriterija Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije u oblasti visokoga obrazovanja". U pogledu statusa romske djece, posebno je bitno osigurati da sva djeca pripadnici nacionalnih manjina (posebno djeca Roma) budu na odgovarajući način uključena u sustav obrazovanja na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, definirati njihove potrebe, pružiti im potporu, izraditi dugoročna rješenja, fleksibilan plan provedbe uključivanja u obrazovni sustav kroz financiranje udžbenika, prijevoza, te prikupiti podatke zašto se djeca ne upisuju u škole ili ih ne završavaju i sl.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini¹⁰ donesen je 2003. godine. Ovim se zakonom uređuju, među ostalim, načela osnovnoga i srednjega obrazovanja i odgoja, obrazovanja odraslih i osnivanja i funkcioniranja institucija za pružanje usluga u obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

Okvirni zakon o predškolskome odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini donesen je 2007. godine; njime se regulira, među ostalim, osiguranje vlastitih vrijednosti za pripadnike manjina (čl. 8), jezika (čl. 10) i sl.¹¹

Okvirni zakon o visokome obrazovanju u Bosni i Hercegovini usvojen je 2007.¹², a Zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini 2008. godine.

Pored okvirnih zakona o obrazovanju u BiH doneseni su zakoni o obrazovanju na entitetskoj, odnosno županijskoj (kantonalnoj) razini i na razini Brčko Distrikta BiH.

Na entitetskoj razini, odnosno u *Republici Srpskoj* doneseni su sljedeći propisi:

- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju¹³
- Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju¹⁴
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju¹⁵
- Zakon o visokom obrazovanju¹⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih¹⁷
- Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina
- Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju pripadnika nacionalnih manjina
- Pravilnik o dvojezičnom ostvarivanju vaspitno-obrazovnog rada i rada na jeziku nacionalnih manjina.

Na županijskoj (kantonalnoj) razini, odnosno u šest županija (kantona) Federacije BiH gdje su nastanjeni Romi, doneseni su sljedeći zakoni o obrazovanju:

10 Službeni glasnik BiH broj 18/03

11 Službeni glasnik BiH broj 88/07

12 Službeni glasnik BiH broj 59/07 i 59/09

13 Službeni glasnik RS broj 79/15

14 Službeni glasnik RS broj 44/17

15 Službeni glasnik RS br. 74/08, 106/09, 104/11, 33/14

16 Službeni glasnik RS br. 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16

17 Službeni glasnik RS br. 59/09, 1/12

Unsko-sanski kanton

- Zakon o predškolu¹⁸
- Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju¹⁹
- Zakon o srednjem obrazovanju²⁰
- Zakon o visokom obrazovanju²¹
- Zakon o obrazovanju odraslih²²

Tuzlanski kanton

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju²³
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju²⁴
- Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju²⁵
- Zakon o visokom obrazovanju²⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih²⁷

Zeničko-dobojski kanton

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju²⁸
- Zakon o osnovnoj školi²⁹
- Zakon o srednjoj školi³⁰
- Zakon o visokom obrazovanju³¹
- Zakon o obrazovanju odraslih³²

Županija Središnja Bosna/ Srednjobosanski kanton

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju³³
- Zakon o osnovnoj školi³⁴
- Zakon o srednjoj školi³⁵
- Zakon o visokom obrazovanju³⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih osoba³⁷

18 Službeni glasnik USK br. 03/97, 6/05, 23/11

19 Službeni glasnik USK br. 5/04, 7/10, 11/05

20 Službeni glasnik USK broj 17/12

21 Službeni glasnik USK br. 8/09, 9/10, 4/11, 6/13

22 Službeni glasnik USK broj 10/13

23 Službene novine TK br. 12/09, 8/11, 10/13

24 Službene novine TK br. 9/15, 6/16

25 Službene novine TK br.17/11, 9/15, 6/16

26 Službene novine TK br. 7/16, 10/16

27 Službene novine TK broj 9/15

28 Službene novine ZDK 7/10, 8/11

29 Službene novine ZDK br. 5/04, 20/07, 9/11, 4/14

30 Službene novine ZDK broj 9/17

31 Službene novine ZDK br. 6/09, 9/13, 13/13, 4/15

32 Službene novine ZDK broj: 5/14

33 Službene novine SBK/KSB broj: 8/17

34 Službene novine SBK/KSB br.11/01, 17/04

35 Službene novine SBK/KSB br. 11/01, 17/04, 15/12

36 Službene novine SBK/KSB broj: 4/13

37 Službene novine SBK/KSB broj: 5/17

Hercegovačko-neretvanska županija Hercegovačko-neretvanski kanton

- Zakon o predškolskom odgoju³⁸
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju³⁹
- Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju⁴⁰
- Zakon o visokom obrazovanju⁴¹
- Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece pripadnika nacionalnih manjina⁴²

Kanton Sarajevo

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju⁴³
- Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju⁴⁴
- Zakon o srednjem obrazovanju⁴⁵
- Zakon o visokom obrazovanju⁴⁶
- Zakon o obrazovanju odraslih⁴⁷

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine

- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju⁴⁸
- Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama⁴⁹
- Zakon o visokom obrazovanju⁵⁰

Svi se zakoni i podzakonski akti u obrazovanju zasnivaju na najvažnijim međunarodnim deklaracijama i konvencijama, kojima se uređuju pitanja ljudskih prava i sloboda, te svakom djetetu garantiraju jednako pravo pristupa, jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem odgoju i obrazovanju i uživanje istovjetnog tretmana, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, i ni jedan zakon ne sadrži diskriminirajuće odredbe.

Akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini (2004.) potpisali su svi nadležni ministri obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Navedenim akcijskim planom Romima je, kao najbrojnijoj manjini u Bosni i Hercegovini, omogućena formalna jednakost u pristupu pravu na obrazovanje. S obzirom na Dekadu inkluzije Roma, 2010. godine Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je srpnja 2010. godine usvojilo Revidirani akcijski plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, kojim se kroz definirana četiri cilja i 47 mjera nastojalo romsku djecu učiniti jednakopravnim u pogledu dostupnosti kvalitetnom obrazovanju, kako bi mogla stjecati neophodna znanja za kasniju kvalitetniju integraciju u društvo.

-
- 38 *Službene novine HNK/HNŽ broj 5/00*
- 39 *Službene novine HNK/HNŽ br. 5/00, 4/04, 5/04, 1/14, 7/16*
- 40 *Službene novine HNK/HNŽ br. 8/00, 4/04, 5/04, 8/06*
- 41 *Službene novine HNK/HNŽ br. 4/12*
- 42 *Službene novine HNK/HNŽ broj 1/05*
- 43 *Službene novine KS broj: 26/08*
- 44 *Službene novine KS broj 23/17*
- 45 *Službene novine KS broj 23/17*
- 46 *Službene novine KS broj 33/17*
- 47 *Službene novine KS broj:40/15*
- 48 *Službeni glasnik BDBiH br. 13/07, 19/07, 39/08, 21/10, 48/16*
- 49 *Službeni glasnik BDBiH br. 10/08, 25/08, 4/13, 48/16, 22/17*
- 50 *Službeni glasnik BDBiH broj 30/09*

4.3. Inkluzivno obrazovanje

4.3.1. Osiguravanje kvalitetnoga i integriranoga ranog obrazovanja

Danas postoje mnogobrojni dokazi o značaju prve tri godine života u razvitku djeteta. Investiranje u usluge vezane za djecu u najranijoj životnoj dobi donosi odlične rezultate u kasnijim fazama života; takve usluge, međutim, tek treba omogućiti romskoj djeci. Usluge treba kontinuirano osiguravati od rođenja pa kroz čitav period formalnoga obrazovanja.

Rano uključivanje djece iz skupina s visokim rizikom od nepovoljnih utjecaja u sustav obrazovanja i prije nego što otpočne obvezno školovanje mora se aktivno provoditi kroz lakše usvajanje jezika, usvajanje vještina i specifičnih znanja, poticanje samopoštovanja i socijalizacije u kulturi u kojoj se formalno obrazovanje provodi.

4.3.2. Poticajno okruženje u školama i odjeljenjima

Okruženje u školama i učionicama oblikuje predstavu djeteta o sebi i drugima i pridonosi trenutačnim i dugoročnim obrazovnim ambicijama i rezultatima. Romska se djeca rjeđe upisuju, a mnogo češće ispisuju iz škola, ne samo uslijed siromaštva nego i zbog nesposobnosti obrazovnih sustava da stvore poticajno okruženje u kojemu se glas djeteta čuje, njegovo sudjelovanje ohrabruje, a kulturne razlike visoko vrednuju.

Veliki postotak romske djece napušta školu veoma rano, prvenstveno zbog različitih barijera koje se javljaju u obrazovnome sustavu i društvu. Postoje brojni dokazi kako romska djeca, čak i kada se upišu u redovite škole, ipak ne dobivaju istu kvalitetu obrazovanja kao ostala djeca zato jer dobivaju manje povratnih informacija, njihove se domaće zadaće rjeđe pregledaju itd. Nastavno osoblje obično slabo vrednuje njihove sposobnosti i motivaciju, što dalje uvjetuje ponašanje nastavnika i daje slabe rezultate koji potvrđuju nastavnička očekivanja. Umjesto da ponude dodatnu pomoć u savlađivanju gradiva, škole zahtijevaju potporu roditelja, a roditelji romske djece rijetko ju mogu pružiti. Roditelji romske djece često su slabo zastupljeni u školskim odborima i savjetima roditelja, tako da se njihov glas rijetko čuje.

Primjeri uspješnoga uklanjanja jedne, pa čak i više barijera, i stvaranja okruženja koje je poticajno i prijateljsko za dijete, dokazuju kako su promjene ove vrste moguće. Ipak, obrazovni sustavi moraju uložiti mnogo više napora nego što je to do sada bio slučaj, kako bi se pobrinuli da romska djeca dobiju odgovarajuću potporu u učenju i razvitku.

4.3.3. Javno financiranje inkluzivnog obrazovanja

Pomoć djeci nepovoljnog društvenog položaja da postignu bolje rezultate u školovanju zahtijeva i dodatna financijska sredstva za škole. Ipak, ukoliko su dobro raspodijeljena, ove dodatne investicije trebale bi se jako dobro isplatiti u budućnosti – rezultirajući na kraju stanovništvom više obrazovne razine i veće produktivnosti. Raspodjela sredstava po učeniku otvara mogućnost da se nadomjestite početne obrazovne nepovoljnosti tako što će se ova sredstava koristiti za pokrivanje onih dodatnih troškova koji su vezani za kvalitetno obrazovanje. Iskustva iz gospodarski razvijenih zemalja vezana za financiranje obrazovanja mogu ukazati na smjer koji bi zemlje Središnje i Jugoistočne Europe trebale krenuti u sklopu daljnjih reformi.

Nadležnim ministarstvima obrazovanja predlaže se da kao pripremna (polazna) aktivnost za izradu akcijskih planova za obrazovne potrebe Roma bude situacijska analiza o dosad uloženim proračunskim sredstvima, u sklopu koje će se dati i osvrt na uložena donatorska sredstva⁵¹ i učinke ukupnih sredstava (proračunskih i donatorskih) na rezultate koji su postignuti u praksi, a odnose se na obrazovanje romske djece.

51 Sredstva što ih je Evropsko povjerenstvo uložilo u Bosnu i Hercegovinu navedena su u dokumentu *Reforma obrazovanja u BiH kroz prizmu inkluzije romske manjine* (RIC 2017.)

5.

AKCIJSKI PLANovi ENTITETA / DISTRIKTA / ŽUPANIJA (KANTONA) O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA

5.1. Nadležnost za obrazovanje u Bosni i Hercegovini

Punu i nepodijeljenu nadležnost za obrazovanje imaju Republika Srpska, deset županija/kantona u Federaciji BiH i Brčko Distrikt BiH.

Ministarstvo civilnih poslova BiH u oblasti obrazovanja nadležno je za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti BiH i koji se odnose na utvrđivanje temeljnih načela koordinacije aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih organa vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu. Federalno ministarstvo obrazovanja nadležno je za koordinaciju aktivnosti županijskih/kantonalnih ministarstava obrazovanja.

5.2. Elementi za izradu akcijskih planova entiteta/distrikta/županija (kantona)

Kada je dostupnost kvalitetnog obrazovanja u pitanju, jednakost postaje naročito značajna za romsku djecu i omladinu. Zato je neophodno uvažiti sljedeće elemente/načela:

Općeprihvaćena načela:

- Pravo svakog pojedinačnog djeteta mora se prepoznati i poštovati – sva djeca imaju pravo razviti se do svog punog potencijala.
- Države imaju odgovornost osigurati svoj djeci podjednak pristup kvalitetnom i inkluzivnom obrazovanju, koje zadovoljava potrebu sve djece u integriranom okruženju.
- Romske se zajednice, roditelji i djeca moraju konzultirati i sudjelovati u postizanju ovog cilja.
- Diskriminacija se mora pratiti uspostavljenim mehanizmima kako bi se osiguralo njezino suzbijanje.
- Rane godine života kritične su za kasniji razvitak djeteta, a to se naročito odnosi na period od rođenja do treće godine starosti, kada je potreban brz razvitak predškolskih usluga i servisa za potporu roditeljima i djeci koji pripadaju marginaliziranim društvenim skupinama.

Unapređenja inkluzije – djelovanje u četiri kritične oblasti kroz:

- osiguravanje integriranoga ranog obrazovanja,
- unapređenje inkluzije;
- kreiranje poticajne sredine u školama i učionicama; i
- javno financiranje inkluzivnoga i kvalitetnoga obrazovanja.

Načela poštovanja ljudskih prava koja trebaju pratiti:

- poštivanje zakona u BiH o zabrani diskriminacije i međunarodnih obveza u oblastima obrazovanja;
- veća edukacija i opća razina svijesti o ljudskim pravima i pravima djeteta;
- škole prijatelji djece (osjećaj dobrodošlice u školi i učionici, humanost, sigurnost i odsustvo diskriminacije) osnažuju i obučavaju djecu u vještinama koje će im koristiti u daljem životu i radu;
- financiranje obrazovanja – programski proračuni (vidljivost djece u proračunima obrazovnih institucija).

Za daljnju reformu obrazovnog sustava potrebno je:

- rano djetinjstvo prepoznati kao ključnu fazu u procesu učenja koji traje čitav život. Neophodno je romskim obiteljima omogućiti široku dostupnost usluga vezanih za rani razvitak djece;
- osigurati poticajnu sredinu u školama, učionicama, bez ikakvog oblika diskriminacije;
- osigurati kvalitetno i inkluzivno obrazovanje koje zadovoljava potrebe sve djece.

Rukovodstvo škole i nastavno osoblje u procesu promjene je neophodno, pa je stoga nužno sljedeće:

- ojačati sposobnosti i vještine rukovodstva škole, učitelja i nastavnika za rad u multikulturalnoj sredini, kao i prepoznati vrijednosti kroz koje romska djeca i njihove obitelji pridonose zajednici;
- u pripremnu obuku nastavnika sustavno uvesti multikulturalno obrazovanje, kao i u kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika – umjesto oslanjanja na brze kurseve i fakultativnu obuku;
- osigurati obrazovanje i upošljavanje nastavnika, edukatora i medijatora romskoga podrijetla.

Multisektorski pristup

Nije moguće postići održivu i učinkovitu društvenu inkluziju radom u samo jednome sektoru. Potreban je multisektorski pristup za sustavno rješavanje izazova u svim oblastima (obrazovanje, stambeno zbrinjavanje, upošljavanje i zdravstvo).

Mišljenje stanovništva može značajno pridonijeti pozitivnome pristupu kao najučinkovitijem načinu za otklanjanje predrasuda i smanjenje društvene distance, a to se može ostvariti povećanom interakcijom među djecom iz različitih društvenih zajednica, kao i osiguranjem visokih standarda u školstvu.

Sudjelovanje Roma u procesu planiranja i odlučivanja od bitnog je značaja za napredak u svim aktivnostima.

5.3. Preporuke nadležnim ministarstvima obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Pri izradi akcijskih planova entiteta/Distrikta/županija (kantona) daju se sljedeće preporuke:

5.3.1. Preporuke Stručnoga tima BiH nadležnim ministarstvima obrazovanja u BiH

Pri izradi akcijskih planova za obrazovne potrebe Roma u entitetima/Distriktu/županijama (kantonima) predlažemo **da se ciljevi odnose na sljedeće oblasti:**

- **Predškolsko obrazovanje**
- **Osnovno obrazovanje i naknadno stjecanje osnovnoga obrazovanja**
- **Srednje obrazovanje**
- **Visoko obrazovanje**
- **Obrazovanje odraslih (cjeloživotno)**
- **Romski jezik, povijest i kulturu**
- **Borbu protiv predrasuda, stereotipa i diskriminacije**

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i Odjelu za obrazovanje Brčko Distrikta BiH da razmotre mogućnost izrade međusektorskih akcijskih planova, odnosno jedinstvenoga plana za oblast obrazovanja, upošljavanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, kao i formiranje stručnih timova za praćenje njihove provedbe.

Preporučujemo da akcijski planovi sadrže jasno postavljene mjere i aktivnosti, nositelje, vremenski okvir, proračun, očekivane rezultate i indikatore za praćenje ostvarenih rezultata i način izvješćivanja.

Preporučujemo da akcijski planovi obvezno sadrže dio koji se odnosi na planiranje, evaluaciju i monitoring.

Preporučujemo uspostavu baze podataka o romskoj djeci i njezino kontinuirano ažuriranje.

Preporučujemo ažuriranje podataka o romskoj djeci koja su izvan obrazovnoga sustava u suradnji s lokalnim zajednicama, centrima za socijalni rad i NVO.

Preporučujemo postupanje sukladno zaključcima Seminara o inkluziji Roma iz siječnja 2018. godine.

Preporučujemo korištenje preporuka nevladinih organizacija (kompilacija preporuka: dokument Reforma obrazovanja u BiH kroz prizmu inkluzije romske manjine (RIC 2017), U.G. "Otaharin" i sa konzultativnog sastanka NVO 20. travnja 2018.)

Preporučujemo korištenje primjera dobre prakse (**prilog 1**)

5.3.2. Zaključci Seminara o inkluziji Roma iz siječnja 2018.

- **Na temelju Okvirnoga akcijskoga plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini, treba harmonizirati, izraditi i usvojiti akcijske planove o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja na razini entiteta/ županija (kantona) i Brčko Distrikta BiH (rok 2018./2019.).**
- **Uspostaviti** programske proračune na svim razinama organizacije vlasti u BiH (rok do kraja 2019. godine).
- **Osigurati** veću razinu koordinacije s nadležnim obrazovnim vlastima i institucijama nadležnim za oblast socijalne zaštite, s naglaskom na međusektorski pristup u svrhu boljeg praćenja i dodatnoga financiranja obrazovnih potreba Roma/Romkinja (rok 2018. godina);
- **Promovirati** i predstaviti izvješća o analizi potreba u obrazovanju koju je pripremila romska NVO (rok 2018).
- **Raditi** na proširenju obuhvata romske djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, posebno djece s invaliditetom, kao i osigurati proračunska sredstva za tu namjenu (rok 2018/2019);
- **Raditi** na povećanju uključenosti romske djece u osnovno obrazovanje i na sprečavanju prekida osnovnoga obrazovanja (rok 2018./2019.).
- **Osigurati** održiv sustav za stipendiranje srednjega i visokoga obrazovanja za romsku djecu (2018./2019.).
- **Osigurati** financijske i pravne mogućnosti u cilju angažmana romskih medijatora, čija bi najvažnija uloga bila veza između romske zajednice i obrazovnih institucija (rok 2019.).
- **Osigurati** realizaciju programa pripreme nastave za romsku djecu; iznaći mogućnost za besplatnu pripremu nastave za upis u srednje škole i na fakultete, te realizirati **obrazovni program za odrasle sukladno potrebama tržišta rada (rok 2018./2019.).**
- **Osigurati** sustavno prikupljanje podataka i monitoring realizacije obrazovnih potreba Roma/Romkinja (2018./2019.).
- **Osigurati** besplatno izvanredno polaganje razreda osnovne škole za djecu do 18 godina starosti, koja nikada nisu bila uključena u obrazovni proces ili su ga napustila prije vremena. Djeca starijega uzrasta zbog veće razlike u godinama ne mogu redovito pohađati razred koji odgovara njihovoj starosnoj dobi (npr. dijete od 12 godina ne može redovito krenuti u prvi ili drugi razred), nego moraju polagati razrede izvanredno kako bi sustigli svoju generaciju i potom nastavili redovito pohađanje škole (rok 2018./2019.).

5.3.3. Preporuke nevladinih organizacija

PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE**Preporuke**

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da identificiraju razvojne i obrazovne potrebe, osmisle i osiguraju programe za romske roditelje i djecu uzrasta do tri godine u obitelji, zajednici i predškolskoj ustanovi, čime se potiče rani rast, razvitak i učenje djece te unapređenje roditeljskih kompetencija.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da – u partnerstvu s matičnim uredima, CSR i NVO – uspostave učinkovit sustav identifikacije i vođenja evidencije o romskoj djeci koja bi trebala biti uključena u predškolsko obrazovanje i u obvezni program predškolskog odgoja i obrazovanja pred polazak u školu, kao i o postotku uspješnosti njihova uključivanja i razlozima za neuključivanje.

Preporučujemo jedinicama lokalne samouprave i NVO uspostavu centara za rani rast i razvitak djece i uključenje romske djece u aktivnosti ovih centara.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, jedinicama lokalne samouprave i NVO da povećaju sudjelovanje romske djece u predškolskome odgoju i obrazovanju (cjelodnevni i poludnevni boravak), ili osiguraju alternativne programe pripreme djece predškolskoga uzrasta, koje bi realizirale nevladine organizacije i romska udruženja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da osiguraju namjenska proračunska sredstva za sufinanciranje programa i boravka romske djece koja su u stanju socijalne potrebe, u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje i financiranje alternativnih programa za predškolsko obrazovanje romske djece.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, predškolskim ustanovama, školama i NVO da osiguraju 100% uključenost romske djece uzrasta od 5,5 do 6 godina u obvezan program predškolskoga odgoja i obrazovanja pred polazak u školu.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO da osiguraju obvezne programe obuke i pruže potporu razvitku kompetencija uposlenika u predškolskim programima, koje su potrebne za inkluzivni predškolski odgoj i obrazovanje.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO provedbu obvezne obuke i aktivnosti na podizanju svijesti nastavnoga osoblja u svim predškolskim ustanovama o stereotipima, predrasudama i diskriminaciji romske manjine.

Preporučujemo NVO organiziranje edukativno-savjetodavnih radionica, individualne i skupne sesije s roditeljima romske djece, u romskim zajednicama i dnevnim centrima za djecu, u cilju podizanja svijesti o važnosti obrazovanja i uključivanja u obrazovni proces.

Preporučujemo lokalnim zajednicama da podrže NVO u uspostavi dnevnih centara ili kutaka za djecu u blizini ili u samim romskim zajednicama i osiguranje njihove održivosti.

Napominjemo kako je ovo i preporuka institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH (2012.)

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da angažiraju pedagoške asistente u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje za rad s romskom djecom.

OSNOVNO OBRAZOVANJE**Preporuke**

Preporučujemo NVO da informiraju i osiguraju odgovarajuće savjetodavne, pravne i druge oblike potpore roditeljima u ostvarivanju prava romske djece na osnovno obrazovanje.

Preporučujemo školama i NVO da informiraju i educiraju nastavnike, roditelje romske i neromske djece, kao i učenike, o pravima romske djece, o kulturološkim specifičnostima, te o teškoćama koje otežavaju redovito pohađanje nastave, učenje i napredovanje.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i školama da unaprijede proceduru za ispitivanje romske djece pred polazak u školu (po potrebi) na materinjem romskom jeziku radi objektivne i relevantne identifikacije njihovih obrazovnih i odgojnih potreba i prilagođavanje škole i nastavnika potrebama djece.

Preporučujemo NVO da organiziraju ljetnu školu (po potrebi) za učenje jezika prije početka školske godine za djecu koja govore samo romski jezik, ili za koju testiranje utvrdi da ne poznaju jezik izvođenja nastave na dovoljnoj razini kako bi mogli kvalitetno pratiti nastavni plan i program, kao i za djecu koja su postigla slabije rezultate u učenju u prethodnoj školskoj godini,

Preporučujemo školama i NVO da kod roditelja učenika romske nacionalnosti jačaju kapacitete za uključivanje u rad škole organiziranjem programa opismenjivanja odraslih, radionicama i klubovima koji bi potaknuli roditelje na aktivno sudjelovanje u obrazovanju svoje djece.

Preporučujemo školama da potiču i uključuju učenike Rome u vijeća učenika.

Preporučujemo školama da izgrađuju partnerske odnose i uključuju roditelje romskih učenika u školske odbore i izvannastavne aktivnosti škole. Treba osigurati da se ovakva praksa provede u budućnosti kroz određenu zakonsku regulativu, akte ili propise.

Preporučujemo jedinicama lokalne samouprave i školama da osiguraju učenicima romske nacionalne manjine da na ravnopravnoj osnovi koriste produženi boravak i izvannastavne aktivnosti u školi.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, jedinicama lokalne samouprave i NVO da osiguraju proračunsko financiranje udžbenika, školskoga pribora, prijevoza i školske užine za sve učenike romske nacionalnosti u osnovnom obrazovanju.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da u partnerstvu s NVO osiguraju učinkovite i efikasne referalne mehanizme koji bi prevenirali rano napuštanje škole kod romske djece i preporučili postupanje u svezi s tim.

Preporučujemo školama i CSR da osiguraju redovito pohađanje nastave i napredovanje romskih učenika, naročito djevojčica, posebno na prijelazu iz petog u šesti razred i na prelasku iz osnovne u srednju školu, kroz definiranje odgovornosti škole da prati i blagovremeno reagira u slučajevima odlaska iz škole i/ili ranog napuštanja sustava obrazovanja, u suradnji s roditeljima i centrima za socijalni rad.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i školama da osiguraju realizaciju dopunske nastave u školama, na inovativan način, uz poticanje romske djece koja postižu slabije rezultate u učenju kako bi se uključila u tu nastavu.

Preporučujemo NVO da osiguraju dodatnu potporu u savladavanju školskoga gradiva za romske učenike kroz individualni i skupni rad u obitelji, romskoj zajednici i dnevnim centrima za djecu u riziku, s posebnim fokusom na djecu koja su izložena čestim migracijama unutar i izvan zemlje, zanemarivanju i različitim oblicima eksploatacije.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da identificiraju romsku djecu koja su izvan obrazovnog procesa, te da osmisle i realiziraju program za besplatno izvanredno polaganje razreda osnovne škole za romsku djecu mlađu od 15 godina radi sustizanja razreda osnovne škole, odnosno djecu stariju od 15 godina kako bi završila osnovno obrazovanje.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO da provedu obvezne programe obuke i aktivnosti na podizanju svijesti nastavnoga osoblja u svim školama o potrebi njihova snažnijega djelovanja na integraciji romske djece u obrazovanju kako bi se eliminirali stereotipi i predrasude koje postoje o Romima i prevenirao svaki oblik njihove diskriminacije.

Napominjemo da je ovo i preporuka iz Specijalnog izvješća o položaju Roma u BiH institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i nadležnim vladama entiteta//Distrikta/županija (kantona) da osiguraju potreban broj romskih pedagoških medijatora u školama kako bi se povećao broj romske djece i njihov ostanak u osnovnom obrazovanju i kako bi se osiguralo financiranje tih medijatora.

Preporučujemo NVO i školama da kontinuirano provode aktivnosti s romskim djevojčicama u svezi s pitanjima prevencije maloljetničkih brakova.

SREDNJE I VISOKO OBRAZOVANJE

Preporuke

Preporučujemo školama i NVO da organiziraju besplatnu pripremu ili interaktivnu nastavu za učenike koji se upisuju srednju školu ili na fakultet.

Preporučujemo NVO da motiviraju romske učenike, posebno romske djevojčice u završnim razredima osnovne/srednje škole, kao i njihove roditelje, na nastavak školovanja kroz promidžbu pozitivnih primjera i zaposlenja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da svim socioekonomski ugroženim srednjoškolcima i studentima na visokoškolskim ustanovama osiguraju stipendije kao ključni poticaj za nastavak obrazovanja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i jedinicama lokalne samouprave da osiguraju besplatan smještaj u učeničkim i studentskim domovima za romske srednjoškolce i studente koji se nalaze u stanju socijalne potrebe.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, školama i NVO da razviju multisektorski referalni mehanizam za prevenciju i praćenje romskih učenika koji izostaju ili napuste obrazovanje.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja i školama da osiguraju učinkovite i efikasne mehanizme za praćenje, reakciju i sankcioniranje pojava oblika diskriminacije po bilo kojoj osnovi na razini srednjoškolskog obrazovanja.

Preporučujemo školama i NVO da u partnerstvu razvijaju i provode redovite i trajne aktivne javne kampanje borbe protiv stereotipa, predrasuda i diskriminacije kroz aktivnosti s učenicima, roditeljima i nastavnicima, kroz organiziranje posjeta uzornim osobama romske nacionalnosti (kojima bi nazočili svi učenici, ne samo učenici Romi), u sklopu školskih pravilnika, godišnjih planova, proslava, izložbi, te izvannastavnih aktivnosti, i drugih mjera.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i NVO da organiziraju programe obuke za nastavnike kako bi oni postali mentori za rad s djecom kojoj je potrebna potpora u nastavi.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, jedinicama lokalne samouprave i NVO da osiguraju besplatne udžbenike, školski pribor i prijevoz za srednjoškolce i studente.

Preporučujemo školama i NVO da organiziraju dodatne časove za romske učenike i studente iz predmeta/ oblasti u kojima im je potrebna dodatna potpora.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da osiguraju financiranje zainteresiranim studentima Romima koji žele nastaviti školovanje na nastavničkim fakultetima.

OČUVANJE ROMSKOG JEZIKA I KULTURE

Preporuke

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da u nastavne planove uključe nastavne jedinice koje izučavaju romsku povijest, kulturu i jezik.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja, akademskoj zajednici i NVO da, sukladno standardima znanstvenoistraživačkog rada, organiziraju istraživanja posvećena jeziku, kulturi, običajima i identitetu Roma i Romkinja.

Preporučujemo nadležnim ministarstvima obrazovanja da razviju i unaprijede izdavaštvo na romskom jeziku, koje će se koristiti u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama: udžbenici, radni materijal, školska lektira i sl.

Preporučujemo pedagoškim/prosvjetnim zavodima i školama da promoviraju tradiciju i kulturu Roma u sklopu redovitog nastavnog procesa i izvannastavnih aktivnosti.

Preporučujemo školama i NVO obilježavanje značajnijih datuma koji se tiču tradicije romskog naroda (Međunarodni dan Roma, Đurđevdan, Dan djece ulice) kroz nastavne i izvannastavne aktivnosti u školi.

Preporučujemo pedagoškim zavodima i školama da, u partnerstvu sa NVO, vrše kontinuiranu i obveznu edukaciju nastavnoga osoblja o romskom jeziku, kulturi i povijesti Roma.

6.

ROMSKI JEZIK, POVIJEST I KULTURA ROMA

6.1. Nadležnost Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je, sukladno članku 12 Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, među ostalim, nadležno za praćenje i provedbu međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i temeljnih sloboda, za promidžbu i zaštitu osobnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda, te za koordinaciju i pripremu izvješća nadležnim domaćim organima i institucijama i međunarodnim institucijama i organizacijama o provedbi obveza iz međunarodnih konvencija i međunarodnih dokumenata.

6.2. Ciljevi i mjere koji se odnose na romski jezik, povijest i kulturu Roma

Očuvanje tradicije i kulture ključni je element za opstanak jednoga naroda. Jezik u tome procesu ima nezamjenjivu ulogu. Pravo na materinji jezik jedno je od temeljnih ljudskih prava. Romski se jezik u bosanskohercegovačkim osnovnim i srednjim školama nije izučavao, ni kao materinji jezik niti kao fakultativni predmet.

Usvajajući Informaciju o rezultatima istraživanja koja se odnosi na razloge neprovođenja Cilja 3 Revidiranoga akcijskoga plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, koji glasi "Očuvanje i promoviranje romskoga jezika, kulture i historije/istorije", Vijeće ministara je *na 135. sjednici održanoj 6. ožujka 2018. godine* preporučilo Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine da pri izradi OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH posebno tretira pitanje jezika, kulture, povijesti i tradicije romske nacionalne manjine.

Informacija, koja je istražena i pripremljena 2017. godine, o stvarnim razlozima neprovođenja ovog cilja, a uzimajući u obzir i činjenicu da ni u prethodnim školskim godinama nadležna ministarstva obrazovanja nisu poduzela nikakve aktivnosti na provedbi mjera Cilja 3 koji zahtijeva očuvanje i promoviranje romskoga jezika, kulture i povijesti, pokazala je sljedeće:

Iako je standardizacija romskoga jezika u Bosni i Hercegovini već realizirana (2013), istraživanje je pokazalo da se romski jezik još uvijek ne izučava u osnovnim i srednjim školama, ni kao materinji jezik niti kao fakultativni predmet. Stoga su alternativna rješenja izučavanja romskoga jezika više potvrda već navedenih potreba, a manje inovativna rješenja (uvođenje dodatne/dopunske nastave, sekcije slobodnih aktivnosti te neformalno obrazovanje, koje bi se realiziralo u suradnji s nevladinim sektorom).

Usljed cjelokupne iznimno teške socijalne, kulturne i ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini, stručna literatura za romsku manjinu nije izrađena; razlozi koji su spriječili njezinu izradu u najvećoj su mjeri

financijske prirode. Istovremeno, uočeni su i “nedovoljno razumijevanje” potrebe za stručnom literaturom za romsku manjinu, te “manjak motivacije” potencijalnih autora za izradu literature, što ukazuje na nedovoljnu senzibilizaciju za pitanja izrade stručne literature za romsku populaciju. Iako nadležna ministarstva nisu ponudila egzaktni odgovor, moguće rješenje vide u projektima Europske unije za integraciju Roma u Bosni i Hercegovini kroz mogućnost uključivanja u projekte partnerstva s nevladinim organizacijama i kroz IPA projekte.

Nije izvršen odabir ni stručna edukacija osoba koje izražavaju želju da se stručno osposobe za predavače romskoga jezika. Temeljni razlog za to je, među ostalim, nepostojanje instrukcije nadležnih vlasti za provedbu ovakvih i sličnih aktivnosti, nedovoljno uključivanje visokoškolskih institucija i organizacija u okruglim stolovima, te nedovoljno osnaživanje romske zajednice da iskaže potrebu izučavanja romskoga jezika jer se u praksi dešava da se djeca/roditelji ne izjašnjavaju kao Romi.

Suradnja s katedrama za jezike u regiji nije uspostavljena zbog izričite nadležnosti sveučilišta i zbog nedovoljno iskazanog interesa za izučavanje jezika, kulture i tradicije najbrojnije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini.

Iako se promidžba kulture i povijesti Roma nastoji postići kroz postojanje interkulturalne perspektive u školskim aktivnostima – a dosadašnja nastojanja obuhvaćaju, primjera radi, obilježavanje značajnijih datuma iz romske povijesti – možemo zaključiti kako ipak nema dovoljno sustavnih aktivnosti koje bi pridonijele toj promidžbi.

Nadležna ministarstva smatraju kako bi trebalo obvezati škole na provedbu navedenih aktivnosti i ponovno naglašavaju kako je potrebno izraditi nove priručnike za nastavnike, pošto postojeći nisu dovoljni za kontinuiran i sustavan rad na promidžbi vrijednosti zajedničkoga života, uvažavanja različitosti, drugih i drugačijih, kulture snošljivosti i međuetničkoga dijaloga.

Temeljem navedenoga, a radi upoznavanja s romskom tradicijom, kulturom i običajima, priručnik za nastavno osoblje trebao bi biti rezultat zajedničkoga projekta na razini Bosne i Hercegovine, a u partnerstvu s međunarodnim organizacijama koje djeluju u Bosni i Hercegovini (OESS, UNICEF i ostali), te s predstavnicima nevladinoga sektora. Iz svega proizlazi zaključak kako bi, u smislu kvalitetne izrade priručnika, jedinstvenoga za cijelu Bosnu i Hercegovinu, trebalo okupiti veći broj stručnjaka, vladine i nevladine organizacije, te osigurati financijska sredstva na razini države.

Ovim Okvirnim akcijskim planom o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini, koji tretira romski jezik, povijest i kulturu, definirana su 3 cilja i 15 mjera kojima se želi postići uvođenje romskoga jezika u nastavi u Bosni i Hercegovini, te upoznavanje s romskom poviješću i kulturom. Sredstva će se osigurati iz proračuna institucija Bosne i Hercegovine.

CILJ 1. SADRŽAJI O ROMSKOJ POVIJESTI I KULTURI UVRŠTENI U POSTOJEĆE NASTAVNE PLANOVE I PROGRAME I UDŽBENIKE DO 2021. GODINE

Za ispunjenje ovoga cilja predviđene su četiri mjere.

Mjera 1.	Analiza postojećih nastavnih planova i programa i udžbenika nacionalne skupine predmeta u kontekstu sadržaja koji se odnose na romsku povijest i kulturu
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵²
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵³ , predstavnici akademske zajednice i NVO
<i>Rok:</i>	2019.
<i>Indikator:</i>	Urađena analiza
<i>Proračun:</i>	15.000,00 KM

Mjera 2.	Uklanjanje eventualnih predrasuda i stereotipa o Romima iz udžbenika i nastavnih materijala
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵⁴
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵⁵
<i>Rok:</i>	2020.
<i>Indikator:</i>	Iz udžbenika uklonjene eventualne predrasude i stereotipi o Romima
<i>Proračun:</i>	16.000,00 KM

52 Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, Odjel za obrazovanje Brčko Distrikta BiH i šest županijskih/kantonalnih ministarstava obrazovanja (Tuzlanskoga kantona, Zeničko-Dobojskoga kantona, Kantona Sarajevo, Unsko-sanskoga kantona, Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, Kantona Središnja Bosna / Srednjobosanskoga kantona)

53 RPZ RS, PI Vlade BDBiH, PZ Tuzlanskog kantona, PZ Zenica, PPZ Kantona Sarajevo, PZ Unsko-sanskoga kantona, PZ Mostar i Zavod za školstvo Mostar

54 Navedeni u fusnoti 51

55 Navedeni u fusnoti 52

Mjera 3.	Unapređenje nastavnih planova i programa i školskih udžbenika izradom tematskih cjelina i sadržaja koji se odnose na romsku povijest i kulturu bez stereotipa
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵⁶
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵⁷ , predstavnici akademske zajednice i NVO
<i>Rok:</i>	2020.
<i>Indikator:</i>	Izrađene nove tematske cjeline u NPP i u školske udžbenike uneseni sadržaji koji se odnose na romsku povijest i kulturu
<i>Proračun:</i>	20.000,00 KM

Mjera 4.	Izrada stručne literature o povijesti i kulturi Roma ili njezino osiguranje iz okruženja
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵⁸
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁵⁹ i NVO
<i>Rok:</i>	2020/2021.
<i>Indikator:</i>	Osigurana stručna literatura za nastavnike o povijesti i kulturi Roma
<i>Proračun:</i>	Ukupno: 24.000 KM (12.000 u 2020. i 12.000 u 2021. godini)

⁵⁶ Navedeni u fusnoti 51

⁵⁷ Navedeni u fusnoti 52

⁵⁸ Navedeni u fusnoti 51

⁵⁹ Navedeni u fusnoti 52

CILJ 2. ROMSKI JEZIK UVEDEN U ŠKOLE KAO FAKULTATIVNI PREDMET ILI KROZ ALTERNATIVNA RJEŠENJA DO 2022. GODINE

Za ispunjenje ovoga cilja predviđeno je sedam mjera.

Mjera 1.	Pokretanje inicijative za otvaranje katedre za romski jezik, književnost i kulturu na filozofskim fakultetima
<i>Nositelj posla:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁰
<i>Rok:</i>	2018/2019.
<i>Indikator:</i>	Broj pokrenutih inicijativa
<i>Proračun:</i>	Redovita sredstva nositelja posla i uključenih institucija
Mjera 2.	Osigurati stručno osposobljavanje nastavnika ili profesora za romski jezik na visokoškolskim institucijama
<i>Koordinatori aktivnosti:</i>	Sveučilišta
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶¹
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Visokoškolske institucije
<i>Rok:</i>	2021.
<i>Indikator:</i>	Osiguran odgovarajući broj stručno osposobljenih predavača za romski jezik
<i>Proračun:</i>	30.000 KM (donatorska sredstva ili ministarstava obrazovanja)
Mjera 3.	Osigurati sredstva za stipendiranje studenata koji se osposobljavaju za nastavnike (predavače) romskog jezika
<i>Nositelj posla:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i NVO
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶²
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Osigurana sredstva u proračunu MLJPI
<i>Proračun:</i>	Ukupno: 80.000 KM (40.000 u 2019. i 40.000 u 2020. godini)

⁶⁰ Navedeni u fusnoti 51

⁶¹ Navedeni u fusnoti 51

⁶² Navedeni u fusnoti 51

Mjera 4.	Osigurati (iz okruženja) školsku literaturu na romskom jeziku (za učenike, za nastavnike, za školske biblioteke)
<i>Koordinatori aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶³
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁶⁴ i NVO
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Osigurana literatura na romskom jeziku
<i>Proračun:</i>	Ukupno: 80.000 KM (40.000 u 2019. i 40.000 u 2020. godini)

Mjera 5.	Promidžba učenja romskog jezika kao fakultativnoga predmeta
<i>Nositelj posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁵
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Škole i NVO
<i>Rok:</i>	2019.
<i>Indikator:</i>	Broj škola; broj djece
<i>Proračun:</i>	8.000,00 KM

Mjera 6.	Ojačati suradnju kroz regionalne inicijative s katedrama u regiji i u Europi
<i>Koordinatori aktivnosti:</i>	Rektorska konferencija
<i>Nositelji posla:</i>	Sveučilišta u BiH
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	NVO i fakulteti
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Broj konferencija, broj inicijativa
<i>Proračun:</i>	Ukupno 20.000 KM (10.000 po konferenciji – donatorska sredstva)

63 Navedeni u fusnoti 51

64 Navedeni u fusnoti 52

65 Navedeni u fusnoti 51

Mjera 7.	Romski jezik uveden u škole kao fakultativni predmet
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁶
<i>Uključene institucije za provedbu:</i>	Škole, NVO
<i>Rok:</i>	2021/2022.
<i>Indikator:</i>	Broj škola
<i>Proračun:</i>	Ukupno: 60.000 KM (30.000 u 2021. i 30.000 u 2022. godini) donatorska sredstva

CILJ 3. SPREČAVANJE PREDRASUDA, STEREOTIPA I DISKRIMINACIJE DO 2020. GODINE

Za provedbu ovoga cilja predviđene su četiri mjere.

Mjera 1.	Izraditi vodič namijenjen upravi škole, nastavnicima, osoblju u vrtićima, roditeljima i djeci u cilju njihova upoznavanja s tradicijom, kulturom i običajima Roma
<i>Koordinatori aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁷
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁶⁸ , romska akademska zajednica
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Urađen vodič
<i>Proračun:</i>	Ukupno 36.000 KM (18.000 u 2019. MLJPI i 18.000 u 2020. godini, donatorska sredstva)

⁶⁶ Navedeni u fusnoti 51

⁶⁷ Navedeni u fusnoti 51

⁶⁸ Navedeni u fusnoti 52

Mjera 2. Promidžba Smjernica za sprečavanje diskriminacije u obrazovanju	
<i>Nositelji posla:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i nadležna ministarstva obrazovanja ⁶⁹
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁷⁰ i škole
<i>Rok:</i>	2019.
<i>Indikator:</i>	Broj gradova i škola u kojima su promovirane Smjernice
<i>Proračun:</i>	7.000 KM
Mjera 3. Obuka za upravu škole, nastavnike, roditelje i djecu u cilju prepoznavanja diskriminacije, stereotipa i predrasuda	
<i>Nositelji posla:</i>	MLJPI i nadležna ministarstva obrazovanja ⁷¹
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Pedagoški zavodi ⁷² , NVO
<i>Rok:</i>	Kontinuirano počevši od 2019. godine
<i>Indikator:</i>	Broj obuka, broj škola, nastavnika, roditelja i djece
<i>Proračun:</i>	Ukupno: 38.000 KM (9.500 na godišnjoj razini počevši od 2019. godine)
Mjera 4. Angažman Roma medijatora u obrazovanju	
<i>Koordinator aktivnosti:</i>	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
<i>Nositelji posla:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁷³
<i>Uključene institucije i organizacije za provedbu:</i>	Škole i NVO
<i>Rok:</i>	2019/2020.
<i>Indikator:</i>	Broj Roma medijatora
<i>Proračun:</i>	Ukupno: 528.000 KM (264.000 KM na godišnjoj razini za 2019. i 2020. iz proračuna institucija BiH) 2021. i 2022. financirat će se iz sredstava nadležnih ministarstava obrazovanja prema njihovom proračunskom planu i iz donatorskih sredstava.

69 Navedeno u fusnoti 51

70 Navedeni u fusnoti 52

71 Navedeno u fusnoti 51

72 Navedeni u fusnoti 52

73 Navedeno u fusnoti 51

7.

MONITORING I EVALUACIJA OKVIRNOGA AKCIJSKOGA PLANA O OBRAZOVNIM POTREBAMA ROMA/ROMKINJA U BiH

7.1. Monitoring (nadgledanje) Okvirnoga akcijskoga plana o obrazovnim potrebama Roma/Romkinja u Bosni i Hercegovini

Monitoring, ili nadgledanje, kao kontinuiran proces praćenja postignutih rezultata, omogućuje donositeljima mjera procjenu provedbe akcijskoga plana i dostignute razine. Kontinuirani proces praćenja treba pokazati jesu li predložene mjere implementirane i jesu li i u kojoj su mjeri postignuti željeni rezultati. Takav proces omogućit će nositelju posla da na temelju dobivenih rezultata pravovremeno reagira i prilagodi dodatne mjere.

Proces praćenja obuhvatio bi sustavno praćenje izdataka, korištenje resursa, provedbu planiranih aktivnosti, dostignutih rezultata, upravljanje mogućim rizicima i održivosti samih rezultata. U tom je smislu potrebno uspostaviti mehanizme za prikupljanje podataka o provedbi planiranih mjera obrazovnih potreba Roma od obrazovnih vlasti u BiH, uz koordinaciju Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Slične podatke trebaju dostavljati tijela izvršne vlasti kao i nevladine organizacije. Kontinuiran proces praćenja OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH vršit će se putem Izvješća o provedbi akcijskih planova entiteta/Distrikta/županija (kantona).

7.2. Evaluacija OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH formirat će skupinu stručnjaka (Stručni tim), koji će se u tom smislu educirati i dalje prikupljati i analizirati dostavljene podatke u svrhu evaluacije. **Za aktivnosti Stručnoga tima u proračunu institucija planira se ukupno 20.000,00 KM (na godišnjoj razini po 5.000,00 KM).**

Iz toga razloga trebalo bi uraditi srednjoročnu i neovisnu vanjsku evaluaciju, a za tu svrhu treba osigurati donatorska sredstva. Sadržaj same evaluacije bio bi revidiran onoliko koliko to pokazatelji budu zahtijevali.

Daljnju reviziju samoga OAP-a o obrazovnim potrebama Roma u BiH pokreće Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i provodi je imenovana stručna skupina, uz sudjelovanje svih relevantnih faktora kao i nevladinih organizacija. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH vršit će i obuku timova za nadgledanje.

7.3. Monitoring (nadgledanje) i evaluacija akcijskih planova nadležnih ministarstava o obrazovnim potrebama Roma

Sukladno prethodnoj preporuci da nadležna ministarstva pripreme akcijske planove za inkluziju Roma na entitetskoj i županijskim (kantonalnim) razinama i koji bi obuhvaćali ciljeve, mjere i aktivnosti za predškolsko, osnovno, srednje, visoko i cjeloživotno obrazovanje (obrazovanja odraslih), kao i ciljeve koji se odnose na romski jezik i kulturu, te one koji se odnose na sprečavanje diskriminacije – potrebno je u odluci o uspostavi monitoring timova dogovoriti precizan način nadgledanja implementacije mjera i aktivnosti i koordinaciju s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Kako je navedeno, akcijski planovi (AP) treba da sadrže jasno postavljene mjere i aktivnosti, nositelje, vremenski okvir, proračun, očekivane rezultate i indikatore za praćenje ostvarenih rezultata i način izvješćivanja. Tijekom 2017 godine Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je, uz potporu regionalnoga projekta **Roma Integration 2020**, završilo prvo Monitoring izvješće za potrebe izvješćivanja prema Europskoj uniji, ali i za lakše praćenje ostvarenih rezultata i napretka u različitim prioritetnim oblastima integracije Roma (obrazovanje, zaposlenje, zdravstvo i stanovanje). Tijekom pripreme navedenoga Monitoring izvješća primijećeno je kako u oblasti obrazovanja nedostaju cjeloviti i jednoobrazni podaci o aktivnostima za unapređenje položaja romske djece koje se provode na entitetskoj, županijskoj (kantonalnoj) i lokalnoj razini. Prilikom izrade akcijskih planova nadležnih ministarstava potrebno je predvidjeti prikupljanje sljedećih podataka:

- broj romske djece predškolskoga uzrasta (razvrstani po godinama i spolu);
- broj romske djece školskoga uzrasta (razvrstani po razredima i spolu);
- broj romske djece upisane u prethodnu školsku godinu (od predškolskih ustanova do sveučilišta, razvrstani po razredu/godini studija i spolu) za monitoring svake godine o kojoj se izvješćuje;
- iznose sredstava koji su planirani za potrebe obrazovanja romske djece po ciljevima i aktivnostima;
- broj programa za promidžbu romske kulture, povijesti i jezika;
- broj prijavljenih slučajeva diskriminacije.

Ovi podaci predstavljaju temeljne podatke, odnosno one podatke od kojih se polazi prilikom mjerenja učinka Akcijskoga plana.

Podaci koji pokazuju rezultate na razini cilja i mjere su (indikatori ili pokazatelji):

- broj romske djece koja su završila osnovno, srednje i/ili visoko obrazovanje u godini za koju se izvješćuje (podaci razvrstani po spolu);
- broj romske djece koja su napustila obrazovanje (predškolsko, osnovno, srednje i/ili visoko obrazovanje – podaci razvrstani po razredima i spolu) u godini za koju se izvješćuje;
- broj učenika/ca koji su kroz ciljane aktivnosti stekli nova znanja o romskoj kulturi;
- postotak populacije koja je informirana putem ciljanih kampanja (mjeri se anketama i drugim alatima koje koriste izvođači takvih kampanja).

Podaci koji pokazuju učinak na razini aktivnosti su:

- **iznosi sredstava utrošenih za potrebe obrazovanja romske djece** po ciljevima i aktivnostima, po mogućnosti uz analizu svrhe utroška sredstava. Na primjer: kupovina udžbenika, užina i prijevoz, dječja odjeća, druga školska oprema, novčana potpora obitelji i sl, što sve omogućava realizaciju ciljeva obrazovanja, odnosno ukazuje na sve napore koji su uloženi u inkluziju romske djece. Ova se sredstva već izdvajaju, ali bez posebnoga proračuna, što otežava praćenje broja djece i obitelji korisnika sredstava za obrazovanje;
- broj kampanja i drugih edukativnih i promotivnih aktivnosti za razbijanje predrasuda;
- broj časova održanih na romskome jeziku ili broj dana nastave sa brojem sudionika;
- broj časova posvećenih promidžbi romske kulture i jezika koji ujedno potiču inkluziju Roma u društvo. (npr. aktivnosti za Dan Roma u školama kao što su predavanja na času povijesti, zemljopisa ili bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika, priredbe, folklor itd.).

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, radi cjelovitosti i točnosti podataka, preporučuje da se uključe sva nadležna ministarstva i institucije kako bi se na odgovarajući način mjerio i valorizirao pridonos inkluziji Roma u Bosni i Hercegovini.

Prilog 2. dokumenta je Obrazac koji se koristi za izvješćivanje. Izvješćivanje se vrši prema EU, za vlastiti monitoring te izvješćivanje prema Odboru za Rome pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

PRILOZI
OKVIRNOM AKCIJSKOME
PLANU O OBRAZOVNIM
POTREBAMA ROMA U
BOSNI I HERCEGOVINI

PRILOG 1.

PRIMJERI DOBRE PRAKSE U BOSNI I HERCEGOVINI

- **Udruženje "Kali Sara" – Romski informativni centar** u periodu od 2015. do 2017. godine realiziralo je projekt **Povećanje stope upisa djece u predškolske ustanove** u Bijeljini, Bihaću, Kaknju i Vukosavlju, s posebnim fokusom na romsku djecu, a koji je **podržao UNICEF BiH**.

U sklopu ovoga projekta 300 je djece bilo uključeno u sustav predškolskoga obrazovanja (romska djeca, djeca iz drugih socijalno ugroženih kategorija, djeca s poteškoćama u razvoju, djeca koja se nalaze na redovitim listama čekanja). U realizaciji projekta sudjelovali su predstavnici općina, predškolskih ustanova, lokalnih romskih organizacija, romski koordinatori, medijatori i asistenti.

Projekt je pokazao prednosti pohađanja vrtića za djecu u smislu socijalizacije (na pojedinim je lokacijama ovo prvi put da se djeca iz marginaliziranih grupa uzrasta od tri do pet godina uključuju u predškolske programe), priprema za školu, rane integracije, a roditeljima je smanjio predrasude i stereotipe o Romima, omogućio uspostavljanje kontakata te općenito veći stupanj znanja o ranome razvitku i roditeljskim vještinama, o čemu je organiziran niz radionica za roditelje i odgajatelje.

Kao sredstvo afirmacije romskoga jezika, objavljena je i dvojezična slikovnica (romski jezik / lokalni jezik) za djecu uzrasta od pet godina.

Kao primjer dobre prakse posebno se ističu Kakanj, gdje je Općina donijela odluku nastaviti s potporom ovim aktivnostima i nakon završetka projekta i romskoj djeci osigurala stipendije za predškolsko obrazovanje, te Bijeljina, gdje je Gradska uprava putem granta nastavila financiranje predškolskoga programa za djecu iz marginaliziranih grupa.

Federacija BiH

- **Centar za potporu Roma "Romalen" Kakanj** od 2013. godine realizira projekte koje financira **Romski obrazovni fond (REF)**. REF je razvio **model za osnovno obrazovanje** kako bi poboljšao obrazovne rezultate romskih učenika i prevenirao prekid školovanja intervencijama kao što su potpora pri upisu, dodatni/dopunski časovi, rad s roditeljima i u zajednici, jačanje veze između roditelja i škole, kao i pružanje potpore školskome osoblju. U školskoj 2012./2013. godini na području Općine Kakanj 54 romska učenika pohađala su tri osnovne škole: "Mula Mustafa Bašeskija", "Hamdija Kreševljaković" i "15. april", a 22 učenika su prekinula školovanje. Srednju školu pohađala su četiri učenika.

Od 2013./2014. do 2017./2018. postignut je rezultat 100%: trenutačno 100 učenika/ca Roma pohađa tri osnovne škole, dok osam učenika/ca pohađa srednju školu. Zahvaljujući potpori svi su učenici završnih razreda uspješno završili osnovno obrazovanje i svi su se upisali u srednju školu.

Glavne projektne aktivnosti koje pridonose poboljšanju uvjeta obrazovanja romske djece su sljedeće:

- Podjela užine za svakoga romskoga učenika koji je uključen u osnovno obrazovanje;
- Osiguravanje instruktivno-dopunske nastava nakon redovite nastave;
- Paket školskoga pribora na početku školske godine za svakoga romskoga učenika;
- Edukativno-kreativne radionice tijekom ljetnoga raspusta u cilju pripreme djece za novu školsku godinu;
- Izleti za djecu;
- Radionice sa roditeljima romske djece u cilju podizanja svijesti roditelja o važnosti obrazovanja njihove djece;
- Radionice s angažiranim nastavnim osobljem;
- Radionice s institucijama i mobilizacija lokalnih aktera u cilju sinergijskoga djelovanja u slučajevima kada romska djeca napuste obrazovni sustav, kao i izrade preporuka prema višim razinama vlasti;

Za distribuciju dnevnih užina i školskoga pribora, kao i za praćenje redovitoga prisustva djece u školi, te za svakodnevnu komunikaciju s roditeljima romske djece *angažirana su tri Roma medijatora* – za svaku školu po jedan medijator.

Uz kontinuiran rad i realizaciju ovih aktivnosti, očekujemo da se u narednih 10 godina obrazuje cijela jedna generacija Roma, što će pridonijeti njihovoj potpunoj uključenosti, povećanju stope zaposlenja, a samim time i rješavanju čitave lepeze drugih problema s kojima se suočava romska populacija.

● Projekt **Potpore Romima učenicima srednjih škola** kroz stipendije, mentorstvo i tutorstvo, koji financira i tehnički podupire **Romski obrazovni fond (REF)**, u srednjim školama na području Tuzlanskoga kantona od 2015. do 2018. godine provodi **Udruženje Roma "Euro Rom"**. Ministarstvo obrazovanja i znanosti Tuzlanskoga kantona od samoga planiranja projekta i njegove pripreme davalo je potporu kroz razmjenu podataka i doprinos implementaciji sukladno potpisanom Memorandumu o suradnji s Udruženjem Roma "Euro Rom".

Glavni je cilj projekta poboljšanje akademskih postignuća, upisa u srednje škole, zadržavanja romskih učenika u srednjim školama pružanjem stipendija, mentorstva/tutorstva i učinkovitoga rada u zajednici. Ovaj model pružanja potpore u srednjim školama razvio je REF i implementira se u osam država regije. Ovakav vid sveobuhvatne potpore uspješno pridonosi smanjenju jaza u obrazovnim postignućima između romske i neromske populacije.

Mentori su sudjelovali u treningu "Mentorska potpora učenicima romske nacionalnosti u srednjim školama u uspješnom završetku škole". Nositelj treninga je REF, a Pedagoški zavod Tuzlanskoga kantona akreditirao je trening. Mentori su profesori koji pomažu učenicima razviti vještine učenja, planirati školski rad zajedno, postaviti više ciljeve – karijerno savjetovanje za dalje usmjeravanje učenika kroz školovanje i motivaciju.

Tutori pružaju potporu na instruktivnim časovima iz određenih predmeta za koje je učenicima potrebna dodatna potpora, pomoć za pripremu polaganja mature, kao i za pripremu polaganja prijemnoga ispita na fakultetu. Tutori ne mogu biti profesori koji drže redovitu nastavu učeniku kojemu drže instrukcije.

Potrebno je proračunski i strateški planirati stipendije, mentore i tutore, koji će pomagati romskim učenicima u srednjoj školi, po uzoru na uspješnu projektnu intervenciju, nakon koje se u srednju školu upisuje kompletna generacija romskih osnovaca, ostvaruje viši akademski prosjek, a stopa napuštanja škole je osam puta manja.

- Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i sporta HNŽ, u partnerstvu sa Save the Children, od 2016. godine realizira projekt „Dostupno i kvalitetno obrazovanje za djevojčice i dječake Rome“. Projekt se realizira u pet osnovnih škola HNŽ u kojima nastavu pohađaju djeca Romi na području grada Mostara, Čelebića i Stoca. Realizirane aktivnosti pridonose poboljšanju uvjeta obrazovanja romske djece i podrazumijevaju:
 - Potporu uključivanju djece u nastavni proces osiguravanjem užine, školskoga pribora te posebnih potreba u prijevozu, istraživanje u romskim zajednicama i izrada Bazel studije, edukativne radionice s roditeljima romske djece, kao i interaktivne radionice sa svim roditeljima i obogaćivanje kulturnih aktivnosti koje afirmiraju kulturu i tradiciju Roma;
 - Certificiranu obuku i razvoj profesionalnih kompetencija za nastavnike škola u navedenim mjestima;
 - Osiguravanje instruktivno-dopunske nastave i druge potpore za unapređenje akademskih postignuća i razvoja djece, te osiguranje uvjeta za uvođenje asistencije, tj. Roma medijatora;
 - Suradnju s institucijama i mobilizaciju lokalnih aktera u cilju sinergijskoga djelovanja u slučajevima kada romska djeca napuste obrazovni sustav;
 - Potporu školama u opremanju i potrebnim radnim didaktičkim setovima i izradi Protokola o referalnom mehanizmu za prevenciju ranoga napuštanja školovanja i neupisivanja djece u redovno obrazovanje (Protokol će nakon pilot primjene biti prezentiran i dostupan svim institucijama koje se uključuju u oblast unapređenja obrazovanja djece Roma).

Republika Srpska

- **Udruženje žena Romkinja “Romano Ternipe”** godinama provodi projekt **uključenja romske djece u predškolsko obrazovanje**. Sva djeca koja su prošla kroz taj projekt upisala su se i pohađaju osnovnu školu. Ovo je udruženje radilo i na opismenjivanju roditelja djece koja pohađaju predškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje i na prevazilaženju prepreka koje školovanje djece nosi.
- Među brojnim projektima koje je **Udruženje građana za promociju obrazovanja Roma “Otaharin”** implementiralo proteklih godina je i projekt **Integracija romskih učenika u osnovnim školama** u Bijeljini i Živinicama, koji podupire **Romski obrazovni fond (REF)**. Udruženje građana “Otaharin” je od 2011. do 2015. godine realiziralo različite programe i aktivnosti uz potporu REF-a, ali je **spomenuti projekt proveden u periodu 2011.-2012. godina svojim ciljem i rezultatima osvojio nagradu Evropske komisije za integraciju Roma**, tada prvi put dodijeljenu nagradu organizacijama civilnoga društva na Zapadnome Balkanu i u Turskoj.

Projektne aktivnosti, a posebno ljetna škola i formiranje Mobilnoga interventnoga tima (MIT) pridonijeli su smanjenju socijalnoga i obrazovnoga jaza između Roma i pripadnika drugih nacionalnosti u društvu; zajedno s ostalim projektnim aktivnostima služili su kao potpora integraciji Roma u civilno društvo. MIT

su činili terenski djelatnik udruženja, školski pedagog, socijalni radnik i predstavnik općine. MIT je jedan od primjera inovativnoga pristupa borbi protiv diskriminacije i uključivanju Roma u društvo, počevši od školskoga sustava. MIT posjećuje djecu koja nailaze na poteškoće u školi i kod kuće i izravno uključuje sve zainteresirane strane u probleme s kojima se Romi suočavaju, podižući tako svijest o problemima romske zajednice i pokrećući reakcije na njih.

Dio projektnih aktivnosti bila je i izravna akcija kroz terenski rad s ciljem pomoći roditeljima romske djece pri upisu u školu, zatim identifikacija djece izvan školskoga sustava kroz redovne posjete u romskim naseljima i potpora njihovu upisu u školu.

Pored toga, jedna od aktivnosti projekta bila je osiguravanje dopunske nastave, školskoga materijala, kao i posebno korisne ljetne škole, koja je predstavljala vid predškolskoga obrazovanja za romsku djecu koja trebaju krenuti u prvi razred osnovne škole. Organizirani su sastanci i okrugli stolovi s roditeljima i predstavnicima lokalnih vlasti.

“Otaharin” je utemeljio Romski omladinski kulturni centar kako bi mladim Romima, ali i drugim mladima osigurao prostor gdje se mogu okupljati, razmjenjivati ideje i razvijati društvene i praktične vještine, a sve u cilju promidžbe kulturnih različitosti kroz edukativne i inovativne programe. Projektom su planirane i realizirane brojne radionice u Romskom omladinskom kulturnom centru i uključivale su i romsku i neromsku mladež.

- **Romski informativni centar Gradiška**, uz potporu **Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske**, godinama provodi projekt **Romski jezik, kultura i tradicija** u osnovnim školama Republike Srpske, gdje sva zainteresirana djeca, ne samo romska, imaju priliku naučiti romski jezik i upoznati se s romskom kulturom i tradicijom.

Ministarstvo prosvjete i kulture svake godine raspisuje javni natječaj za sufinansiranje kulturnoga stvaralaštva nacionalnih manjina u Republici Srpskoj, a sukladno Pravilniku o sufinansiranju javnih potreba u kulturi. U 2017. godini **sredstva za Romsku početnicu** dobili su Romski informativni centar i Savez NVO Roma Republike Srpske za obilježavanje 8. travnja – Međunarodnog dana Roma. Savez NVO Roma Republike Srpske sredstva je dobio i 2016. godine za promidžbu Saveza. Romski informativni centar je 2016. godine **dobio sredstva za promidžbu romskoga jezika**.

PRILOG 2.

OBRAZAC KOJI SE KORISTI ZA IZVJEŠĆIVANJE U 2018., 2019., 2020., 2021. I 2022. GODINI

Integracija Roma 2020.

**OBRAZAC ZA GODIŠNJE IZVJEŠĆIVANJE O REALIZACIJI JAVNIH POLITIKA KOJE SE
ODNOSE NA INTEGRACIJU ROMA U DRŽAVAMA SUDIONICAMA**

Usvojen na 1. sastanku Operativne grupe održanom 9. studenoga 2016. godine u Beogradu

Obrazac za praćenje i izvješćivanje u 2018/2019. godini

**Država: Bosna i Hercegovina
Izvješće za 2018/2019. godinu
Nadnevak:**

Institucionalno uređenje

Opće informacije	
Godina izvješćivanja	2018/2019.
Država	BOSNA i HERCEGOVINA
Strategija	
Period	
Link	
Akcijski plan	Okvirni akcijski plan o obrazovnim potrebama Roma u Bosni i Hercegovini
Period	(2018.-2022.)
Link	
Operativni zaključci	
Link	
Poglavlje 23	
Akcijski plan	
Link	
Kontakt osoba za Rome na nivou Bosne i Hercegovine	
Ime prezime	
Pozicija	
Odsjek	
Institucija	
E-mail	
Telefon	
Mobilni telefon	
Uloga (opisati)	
Kontakt osoba za Rome za tehničku pomoć na nivou Bosne i Hercegovine / Tajništvo [dodajte ispod ovoga onoliko redova koliko je potrebno]	
Ime prezime	
Pozicija	
Odsjek	
Institucija	
E-mail	
Telefon	
Mobilni telefon	
Uloga (opisati)	
Interdisciplinarno tijelo	
Obrazovanje	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	

Upošljavanje
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Zdravstvo
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Stanovanje
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Upis u matične knjige
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Državni proračun
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
IPA financiranje
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Državna statistika
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Zabrana diskriminacije
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon
Jednakopravnost spolova
Ime prezime
Pozicija
Institucija
E-mail/ Telefon

Zaštita djece	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	
Smanjenje siromaštva	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	
Angažman na lokalnome nivou	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	
Ostala pitanja (kultura, identitet, socijalna zaštita itd.) [navedite oblast i dodajte onoliko redova koliko je potrebno]	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	
Predstavnici Roma i Romkinja [dodajte onoliko redova koliko je potrebno]	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail/ Telefon	
Interdisciplinarno tijelo i mandat njegovih članova/ica	
Uloga u planiranju	
Uloga u konzultacijama	
Uloga u izradi proračuna	
Uloga u uključivanju pitanja Roma	
Uloga u koordinaciji	
Uloga u realizaciji	
Uloga u izvješćivanju	
Uloga u monitoringu	
Vremenski okvir i dokumenti	
Mandatni period	
Učestalost sastanaka	
Popis nadnevak sastanka (2018/2019.)	
Internet stranica	
Dokumenti	[dajte ili priložite linkove, uključujući i poslovnike, zapisnike sa sastanaka i sl...]

Mjere po prioritetnim oblastima - OBRAZOVANJE

Obrazovanje			
Glavni cilj:			
Ukupni proračun	[upiшите ukupni proračun naveden u Strategiji/Akcijškome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijškome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna točka (2019.)	[upiшите planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upiшите proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Proračun potrošen (2019.)	[upiшите proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Cilj 1:			
Ukupni proračun	[upiшите ukupni proračun naveden u Strategiji/Akcijškome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijškome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna točka (2019.)	[upiшите planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upiшите proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Proračun potrošen (2019.)	[upiшите proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Mjere iz cilja 1 realizirane u 2019. godini			
M1.1			Proračun planiran (2019.)
			Proračun potrošen (2019.)
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
M1.2			Proračun planiran (2019.)
			Proračun potrošen (2019.)
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Cilj 2:			
Ukupni proračun	[upiшите ukupni proračun naveden u Strategiji /Akcijškome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijškome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Ključna točka (2019.)	[upišite planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upišite proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Proračun potrošen (2019.)	[upišite proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja 2 realizirane u 2019. godini

M2.1	Proračun planiran (2019.)		
	Proračun potrošen (2019.)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

M2.2	Proračun planiran (2019.)		
	Proračun potrošen (2019.)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Cilj 3:

Ukupni proračun	[upišite ukupni proračun naveden u Strategiji/Akcijskome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upišite indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijskome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Ključna točka (2019.)	[upišite planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upišite proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Proračun potrošen (2019.)	[upišite proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo broj]		
Postignuti rezultat (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja 3 realizirane u 2019. godini

M3.1	Proračun planiran (2019.)		
	Proračun potrošen (2019.)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

M3.2	Proračun planiran (2019.)		
	Proračun potrošen (2019.)		
	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

[dodajte onoliko dijelova tabele koliko je potrebno, prema broju ciljeva navedenih u Strategiji/AP]

Osoba koja podnosi izvješće	
Ime prezime	
Pozicija	
Institucija	
E-mail	
Telefon	
Nadnevak	(podnesenoga dokumenta)

Cilj x: Poboljšati suradnju s romskim udrugama

Ukupni proračun	[upiшите ukupni proračun naveden u Strategiji /Akcijskome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upiшите indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijskome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna točka (2019.)	[upiшите planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upiшите proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Proračun potrošen (2019.)	[upiшите proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Postignuti rezultat (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja x realizirane u 2019. godini

Mx.1	Redovni organizacija referentnih sastanaka (dva puta godišnje).	Proračun planiran (2019.)		
		Proračun potrošen (2019.)		
		Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Mx.2	Organizacija sastanaka s međunarodnim organizacijama i potencijalnim donatorima	Planirani proračun (2019.)		
		Proračun potrošen (2019.)		
		Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Mx.3	Izrada protokola o suradnji s romskim udrugama na svim razinama.	Planirani proračun (2019.)		
		Proračun potrošen (2019.)		
		Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Cilj xx: Poboľjšati suradnju s regionalnim i međunarodnim organizacijama

Ukupni proračun	[upišite ukupni proračun naveden u Strategiji /Akcijskome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upišite indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijskome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna točka (2019.)	[upišite planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upišite proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Proračun potrošen (2019.)	[upišite proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Postignuti rezultat (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja xx1 realizirane u 2019. godini

Mxx.1	Organizacija operativnih sastanaka s međunarodnim organizacijama koje su uključene u provedbu OAP-a: UNHCR, UNICEF, UNDP, Caritas, REF...	Planirani proračun (2019.)
		Proračun potrošen (2019.)
	Romi	Romkinje
		Ukupno stanovništvo
Mxx.2	Nazočnost regionalnim sastancima vezanim za inkluziju Roma.	Planirani proračun (2019.)
		Proračun potrošen (2019.)
	Romi	Romkinje
		Ukupno stanovništvo
Mxx.3	Pokretanje i provedba zajedničkoga istraživanja.	Planirani proračun (2019.)
		Proračun potrošen (2019.)
	Romi	Romkinje
		Ukupno stanovništvo

Cilj xxx: Poboľjšati proces prikupljanja podataka (evidentiranje potreba Roma).

Ukupni proračun	[upišite ukupni proračun naveden u Strategiji/Akcijskome planu izražen u EUR, samo broj]		
Indikator	[upišite indikator kako je naveden u Strategiji/Akcijskome planu]		
Referentni podaci (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
Ključna točka (2019.)	[upišite planiranu ključnu točku za ovaj cilj za 2019. godinu]		
Proračun planiran (2019.)	[upišite proračun planiran za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Proračun potrošen (2019.)	[upišite proračun potrošen za 2019. godinu izražen u EUR, samo brojevi]		
Postignuti rezultat (2019.)	Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo

Mjere iz cilja 4 realizirane u 2019. godini

Mxxx.1 Npr. organizacija edukativnih sastanaka sa CSR. Proračun planiran (2019.)
Proračun potrošen (2019.)

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Mxxx.2 Npr. organizacija referalnih sastanaka (npr. četiri puta godišnje). Proračun planiran (2019.)
Proračun potrošen (2019.)

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

Mxxx.3 Npr. provođenje zajedničkoga istraživanja. Planirani proračun (2019.)
Proračun potrošen (2019.)

Romi	Romkinje	Ukupno stanovništvo
------	----------	---------------------

[dodajte onoliko dijelova tabele koliko je potrebno, prema broju ciljeva navedenih u Strategiji/AP]

Osoba koja podnosi izvješće

Ime prezime

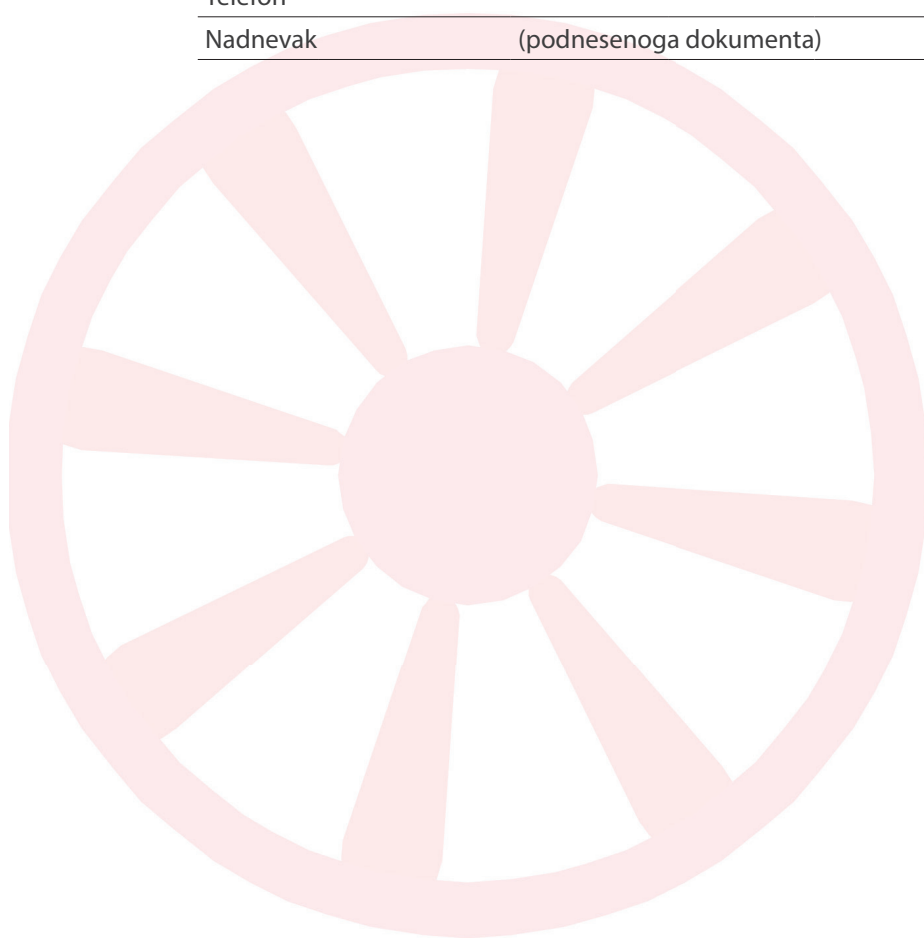
Pozicija

Institucija

E-mail

Telefon

Nadnevak (podnesenoga dokumenta)

Proračun

Proračun 2019.	
<i>Pregled proračuna</i>	
Ukupan proračun planiran za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan državni proračun potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan regionalni/lokalni proračun potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini iz IPA-e	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za realizaciju Strategije/AP u 2019. godini iz SOURCE-a	# [u EUR]
[dodajte onoliko redova koliko je potrebno za ostale izvore financiranja i precizno imenujte te izvore umjesto da koristite riječ OSTALO ili izbrišite redove ako je n/p]	# [u EUR]
<i>Pregled proračunske potrošnje za prioritetne oblasti</i>	
Ukupan proračun potrošen za OBRAZOVANJE u 2019. godini	# [u EUR]
[dodajte onoliko redova koliko je potrebno za ostale prioritetne oblasti i precizno imenujte te oblasti umjesto da koristite riječ OSTALO ili izbrišite redove ako je n/p]	# [u EUR]
<i>Pregled proračunske potrošnje za ostale potrošnje u vezi sa Strategijom/AP</i>	
Ukupan proračun potrošen za funkcioniranje NRCP i tehničkoga ureda u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za funkcioniranje interdisciplinarnoga tijela u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za izgradnju kapaciteta institucija u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za prikupljanje sredstava u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za međunarodnu potrošnju u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za izvješćivanje, monitoring i evaluaciju u 2019. godini	# [u EUR]
Ukupan proračun potrošen za OSTALO u 2019. godini	# [u EUR]
[dodajte onoliko redova koliko je potrebno za ostalu potrošnju u vezi sa Strategijom/AP i precizno imenujte tu potrošnju umjesto da koristite riječ OSTALO ili izbrišite redove ako je n/p]	# [u EUR]

Procjena utjecaja

Kod	Indikator	Romi			Ukupno stanovništvo	Godina	Izvor	Definicija
		Muškarci	Žene	Ukupno				
Obrazovanje								
EDU1	Stopa pohađanja u predškolskom obrazovanju							
EDU2	Stopa upisa – osnovno obrazovanje							
EDU3	Stopa upisa – srednje obrazovanje							
EDU4	Stopa upisa – visoko obrazovanje							
EDU5	Stopa napuštanja – osnovno obrazovanje							
EDU6	Stopa napuštanja – srednje obrazovanje							
EDU7	Stopa završetka osnovnoga obrazovanja							
EDU8	Stopa završetka srednjeg obrazovanja							
EDU9	Stopa završetka visokog obrazovanja							
EDU10	Stopa pismenosti							
EDU11	Stopa pohađanja specijalnih škola							
EDU12	Stopa pohađanja odvojenih škola							

**ОКВИРНИ
АКЦИОНИ ПЛАН
О ОБРАЗОВНИМ
ПОТРЕБАМА РОМА/
РОМКИЊА У БОСНИ
И ХЕРЦЕГОВИНИ
(2018 – 2022)**

Оквирни акциони план о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини за период од 2018. до 2022. године усвојен је на 155. сједници Савјета министара Босне и Херцеговине одржаној 25. септембра 2018. године.

Министарство за људска права и избјеглице
Босне и Херцеговине

Израду и штампу документа подржао је UNICEF у Босни и Херцеговини. Ставови и мишљења изнијети у документу одговорност су аутора и не одражавају званичне ставове или мишљења UNICEF-а.

unicef
za svako dijete

**ОКВИРНИ
АКЦИОНИ ПЛАН
О ОБРАЗОВНИМ
ПОТРЕБАМА РОМА/
РОМКИЊА У БОСНИ
И ХЕРЦЕГОВИНИ
(2018 – 2022)**

Сарајево, 2018. године

ИМПРЕСУМ

Издавач:

Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине

Трг БиХ број 3, Сарајево Босна и Херцеговина

www.mhrr.gov.ba

Консултант при изради:

Проф. др. Лада Садиковић

Документ припремио:

Стручни тим БиХ у проширеном саставу

Уредница:

Милена Јурић, стручна савјетница

Лекторка:

Ферида Дураковић

Графичка припрема:

Јасмин Левента

Штампа:

“Добра књига”, Сарајево

Тираж:

150

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Национална и универзитетска библиотека
Босне и Херцеговине, Сарајево

376.7(497.6=214.58)“2018/2022”

ОКВИРНИ акциони план о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини : (2018 – 2022) / [уредница Милена Јурић]. - Сарајево : Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине, 2018. - 185 стр. ; 30 см

Лат. и ћир.

ИСБН 978-9958-522-30-7

ЦОБИСС.БХ-ИД 26587654

Стручни тим у проширеном саставу:

Милена Јурић, Министарство за људска права и избјеглице БиХ
Весна Пуратић, Министарство цивилних послова БиХ
Горан Јурчић, Федерално министарство образовања и науке
Зорица Гарача, Министарство просвјете и културе Републике Српске
Сеад Пашић, Одјел за образовање Владе Брчко Дистрикта БиХ
Мујо Фафулић, предсједник Одбора за Роме при Савјету министара БиХ
Санела Бешић, извршна директорица РИЦ "Кали Сара"
Драган Јоковић, директор У.Г. за промоцију образовања Рома "Отахарин"
Хедина Сијерчић, представница ромске академске заједнице БиХ

Учесници у изради документа:

Желимир Лалић, Министарство за људска права и избјеглице БиХ
Бранка Штака, Министарство за људска права и избјеглице БиХ
Фикрет Вртагић, Министарство образовања Тузланског кантона
Дарија Кухар, Министарство образовања Зеничко-добојског кантона
Адвија Хусеинспахић, Педагошки завод Зеница
Амила Херцег Хоџић, Педагошки завод Зеница
Мелиса Миздрак, Министарство образовања Кантона Сарајево
Дина Боровина, Педагошки завод Сарајево
Аднан Кресо, Министарство образовања Унско-санског кантона
Харис Омановић, Педагошки завод Унско-санског кантона
Нефиза Даутовић, Министарство образовања Херцеговачко-неретванског кантона/жупаније
Ениса Голаш, Педагошки завод Мостар
Една Хазнадаревић, Педагошки завод Мостар
Незира Фушко, Министарство образовања Средњобосанског кантона/Кантона Средишња Босна
Слободан Ристић, Педагошка Институција Владе Брчко Дистрикта БиХ
Дајана Ђурић, Педагошка институција Владе Брчко Дистрикта БиХ
Неџад Јусић, Удружење Рома "Еуро Ром" Тузла
Индира Бајрамовић, Удружење жена Ромкиња "Боља будућност" Тузла
Мирсад Бајрамовић, Удружење жена Ромкиња "Боља будућност" Тузла
Мирсада Бајрамовић, Удружење "Земља дјеце БиХ"
Муриса Халиловић, У.Г. ОРИ "Буди ми пријатељ" Високо
Дерво Сејдић, РИЦ "Кали Сара" Сарајево
Сабахудин Тахировић, УГ "Јачање – Зуралипе" Витез
Александар Машић, РИЦ Градишка
Данијела Машић, РИЦ Градишка
Јадранко Ђурић, „Роми на дјелу" Брчко
Елма Ђурулија, Caritas
Драженко Чивчић, World Vision

Захвала:

Посебну захвалност Стручни тим дугује представницама UNICEF-а Сањи Кабил и Амели Шашкић, Александри Крстовић (ОЕБС) и Аиди Михаиловић (REF), које су дале подршку и велики допринос изради овог документа.

1. УВОД	133
2. МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ	135
3. РАЗЛОЗИ ИЗРАДЕ ОКВИРНОГ АКЦИОНОГ ПЛАНА О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА/РОМКИЊА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	137
3.1. Оцјена реализације Ревидираног акционог плана БиХ о образовним потребама Рома	137
3.2. Препорука Савјета министара БиХ	139
3.3. Поступање по Препоруци Савјета министара Босне и Херцеговине	140
4. ПРАВО НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА НА ОБРАЗОВАЊЕ	141
4.1. Међународни стандарди људских права о праву националних мањина на образовање	141
4.2. Законодавство у Босни и Херцеговини којим се уређује право националних мањина на образовање	143
4.3. Инклузивно образовање	147
4.3.1. Обезбјеђење квалитетног и интегрисаног раног образовања	147
4.3.2. Подстицајно окружење у школама и одјељењима	147
4.3.3. Јавно финансирање инклузивног образовања	148
5. АКЦИОНИ ПЛАНОВИ ЕНТИТЕТА/ДИСТРИКТА/КАНТОНА О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА	149
5.1. Надлежност за образовање у Босни и Херцеговини	149
5.2. Елементи за израду акционих планова ентитета/Дистрикта/кантона	149
5.3. Препоруке надлежним министарствима образовања у Босни и Херцеговини	151
5.3.1. Препоруке Стручног тима БиХ министарствима образовања у БиХ	151
5.3.2. Закључци Семинара о инклузији Рома из јануара 2018. године	152
5.3.3. Препоруке НВО министарствима образовања, локалним заједницама, другим надлежним институцијама и цивилном друштву	153
6. РОМСКИ ЈЕЗИК, ИСТОРИЈА И КУЛТУРА	157
6.1. Надлежност Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине	157
6.2. Циљеви и мјере који се односе на ромски језик, историју и културу	157
7. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА ОКВИРНОГ АКЦИОНОГ ПЛАНА О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА/РОМКИЊА У БиХ	165
7.1. Мониторинг (надгледање) Оквирног акционог плана о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини	165
7.2. Евалуација Оквирног акционог плана о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини	165
7.3. Мониторинг (надгледање) и евалуација акционих планова надлежних министарстава о образовним потребама Рома	166
ПРИЛОГ 1.	171
ПРИЛОГ 2.	175

1.

УВОД

Роми су најбројнија национална мањина како у Европи тако и у Босни и Херцеговини. Но, они су истовремено и најугроженија група у друштву. По свим релевантним показатељима, Роми се налазе у изузетно тешком социјалном и економском положају. Право на образовање једно је од најважнијих али и једно од најугроженијих људских права ромске националне мањине. Управо угрожавање права на образовање спречава их у приступу свим другим друштвеним и политичким функцијама које су од значаја како за друштво тако и за њихов лични животни напредак. Право на образовање у тијесној је вези с њиховим економским и политичким положајем у друштву. Роми су, као што је познато, у том погледу увијек били у неповољном положају и налазили су се на дну љествице економског и сваког другог положаја у Босни и Херцеговини.

Васпитање и образовање – како се то наводи у Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима – морају бити усмјерени на пуни развој људског бића и на свијест о људском достојанству, морају омогућити свим људима активно учествовање у слободном друштву, промовисати разумијевање, толеранцију и пријатељство међу народима, расним, етничким и вјерским групама те подржавати дјелатности Уједињених нација на одржавању мира. Општи коментар бр. 13. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима наводи четири елемента која обавезују државе у погледу права на образовање: доступност, приступ, прихватљивост и прилагодљивост.

С обзиром на то да су доступност, приступ, прихватљивост и прилагодљивост четири основна елемента права на образовање, на основу тога произлази да су управо Роми у највећој мјери маргинализовани. Отежавајућу околност представљају и карактеристике данашње Босне и Херцеговине, с великом стопом незапослености, посебно младих људи, са неадекватним системом социјалне заштите и ниском стопом бруто националног дохотка. Додатни проблем представља пасивна и активна дискриминација ромске националне мањине, што посебно усложњава остваривање њиховог права на образовање и његове основне функције.

У том смислу важно је да се истакне и актуелни тренутак у Европи; проблем ромске националне мањине увршћен је у цјелокупну кампању Савјета Европе против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције **Сви једнаки – сви различити**, која је покренута 1995. године да би указала на пораст расистичког непријатељства и нетолеранције према мањинским групама кроз два главна правца интеркултуралног образовања: "Помаже младима да достигну капацитет којим ће препознати неједнакост, неправду, расизам, стереотипе и предрасуде; и истовремено им пружа знање и способност које ће им помоћи да прихвате изазов и да покушају то промијенити кад год се с тиме сретну у друштву". Кампања је касније прерасла у Акциони план за младе Роме (The Roma Youth Action Plan).

Државе се међународним и регионалним споразумима о људским правима обавезују да ће предузети кораке у циљу примјене, заштите и забране кршења основних људских права и слобода.

Стога је важно нагласити да је држава Босна и Херцеговина дужна да оствари заштиту основних људских права и слобода свим лицима под својом јурисдикцијом, посебно маргинализованим групама као што су Роми. Право на образовање садржано је у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода (члан 1. Протокола 1. уз Конвенцију). Европска конвенција директно је примјенљива у Босни и Херцеговини и има приоритет над сваким другим правом (чл. 2.2 Анекса 4 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини). Чланство у Савјету Европе, али и Европска конвенција за заштиту људских права, коју је ратификовала Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине у јулу 2002. године, обавезују државу Босну и Херцеговину на обезбјеђење свих људских права и основних слобода из Европске конвенције (чл. 1. ЕК), посебно права на образовање. Право на језик и образовање, историју и културу такође је садржано у Европској повељи о регионалним и језицима мањина (1992), која је донесена како би се заштитили и унаприједили регионални или језици мањина као угрожени аспект европског културног наслеђа, а коју је Босна и Херцеговина ратификовала 21. септембра 2010. године. Држава Босна и Херцеговина је стога дужна да, поред обавезе обезбјеђења основних права и слобода свим лицима под својом јурисдикцијом, додатно заштити права националних мањина. У том смислу доноси се Оквирни акциони план о образовним потребама Рома у Босни и Херцеговини, који ће обавезати ентитетска и кантонална (жупанијска) министарства, као и Брчко Дистрикт БиХ, да донесу своје акционе планове.

2.

МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ

Методологија израде Оквирног акционог плана о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини (у даљем тексту ОАП о образовним потребама Рома у БиХ) прилагођена је задатку да се ромској дјечи обезбиједи потпуно остваривање једнакости у праву приступа квалитетном образовању у складу с међународним обавезама које је Босна и Херцеговина преузела.

Методолошки приступ изради ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ заснива се на препорукама Савјета министара БиХ, које су резултат анализе стања кроз досадашње извјештаје о спровођењу Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома.

Почетне активности на припреми нацрта ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ водио је Стручни тим¹ у складу са својим надлежностима. Након израде нацрта документа Министарство за људска права и избјеглице БиХ организовало је дводневни састанак са надлежним министарствима образовања и педагошким заводима, а затим једнодневне консултације с невладиним организацијама. На овим састанцима владиног и невладиног сектора учествовали су и представници међународних организација (UNICEF, Мисија ОЕБС, REF, World Vision и Caritas). Завршни састанак Стручног тима у проширеном саставу (са предсједником Одбора за Роме, представницом ромске академске заједнице и два представника НВО) одржан је након што су надлежна министарства образовања, педагошки заводи и невладине организација доставили своје сугестије. На завршном састанку сачињен је приједлог документа, који је упућен на разматрање Одбору за Роме при Савјету министара БиХ, а потом на мишљење надлежним институцијама и, коначно, Савјету министара Босне и Херцеговине. У припреми документа учествовала је консултанткиња коју је подржао UNICEF, а који је подржао и све састанке Стручног тима, владиног и невладиног сектора.

¹ Стручни тим за праћење provedбе Ревидираног акционог плана БиХ о образовним потребама Рома формиран је Одлуком министра за људска права и избјеглице БиХ, *Службени гласник БиХ* број 5/11

3.

РАЗЛОГ ИЗРАДЕ ОКВИРНОГ АКЦИОНОГ ПЛАНА О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА/РОМКИЊА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Образовање је изузетно значајан сегмент социјалне инклузије јер од њега зависе и запошљавање и материјална независност појединца. Праћење реализације инклузије у образовању подразумијева препознавање примјера добре праксе, али и баријера и тешкоћа с којима се њени актери сусрећу.

3.1. Оцјена реализације Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома

Сматрајући да је квалитетно образовање за Роме једини пут изласка из круга маргинализације и друштвене изолације, а у циљу стварања једнаких могућности у погледу приступа квалитетном и одрживом образовању ромске дјеце, Савјет министара Босне и Херцеговине је на својој 128. сједници, одржаној дана 14. јула 2010. године, усвојило Ревидирани акциони план Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома (у даљем тексту РАП). Одлуком министра за људска права (2011), на нивоу Босне и Херцеговине успостављен је Стручни тим, који је био у обавези да једном годишње прикупља информације о РАП-а и доставља их Министарству за људска права и избјеглице БиХ, које сачињава Извјештај и подноси га Савјету министара Босне и Херцеговине.

Савјет министара је усвојило пет извјештаја о спровођењу РАП-а, а припремљен је и шести извјештај, у којем се од надлежних министарстава образовања покушало добити више информација о издвајању буџетских средстава за спровођење.

Анализирајући поднесене извјештаје можемо закључити да су надлежне образовне власти предузимале одређене активности на спровођењу мјера Циља 1² и Циља 2³ РАП-а које се односе на набавку уџбеника, школског прибора, на превоз, ужину, стипендирање одређеног броја ђака те предузимање различитих стимулативних мјера којим би се поспјешило редовно похађање наставе за ромску дјецу, односно спријечило да напусте школовање.

2 Осигурање да се ромска дјеца укључе у систем обавезног основног образовања;

3 Подстицање ромске популације на наставак средњошколског и високог образовања, али и оспособљавања за прво занимање

Но, ни из једног извјештаја није се могло закључити колики је стварни проценат укључености ромске дјеце у обавезно основно образовање, или колики је проценат ромске дјеце која нису укључена у обавезно основношколско образовање – јер подаци о стварном броју ромске дјеце у Босни и Херцеговини нису познати.

Укљученост ромске дјеце у обданишта, односно обданишта, није задовољавајући, док укљученост у предшколско васпитање и образовање у години пред полазак у школу показује напредак у посљедње три школске године. Министарство за људска права и избјеглице БиХ је примјером кроз пројекат **Побољшање приступа предшколском образовању за дјецу из ромских заједница** показало како се могу обезбиједити краћи дневни програми за ромску дјецу пред полазак у школу. Пројекат је подржао УНИЦЕФ, а имплементиран је у 11 бх. општина у 2011. години. У пројекат је било укључено 257 ромске дјеце. Овај примјер Министарства за људска права и избјеглице БиХ је у наредним годинама слиједио један број НВО, које су кроз пројектне активности омогућиле ромској дјечи краће дневне програме пред полазак у школу.

Спровођење мјера Циља 3⁴ почела је стандардизацијом ромског језика у Босни и Херцеговини, која је реализована 2013. године, што је представљало значајан искорак за даље активности на спровођењу других мјера овог циља.

Такођер, Министарство за људска права и избјеглице БиХ је Универзитету у Сарајеву упутило писмо подршке (2013.), уз иницијативу координаторице за Роме БиХ⁵ да се уведе изборни предмет о језику, култури и књижевности Рома.

Но, даљња анализа указала је да надлежна министарства образовања нису предузела никакве активности на спровођењу мјера овог циља, који захтијева очување и промоцију ромског језика, културе и историје. Ово је дало разлога за забринутост и наметнуло питања везана за постојање могућих скривених облика дискриминације у образовним системима БиХ, па је Савјет министара⁶ препоручило Министарству за људска права и избјеглице БиХ да у 2017. години истражи и припреми цјеловиту информацију о стварним разлозима непровођења Циља 3 и да је са одговарајућим препорукама достави на разматрање Савјету министара БиХ.

Министарство за људска права и избјеглице БиХ припремило је Информацију о резултатима истраживања који се односе на разлоге непровођења циља 3 РАП-а коју је Савјет министара⁷ усвојило. Као разлог непровођења циља **Очување и промовисање ромског језика, културе и историје**, у Информацији се наводи да су разлози финансијске природе, односно изнимно тешка социјална, културна и економска ситуацију у држави. С друге стране, уочено је и “недовољно разумијевање” потребе за очувањем и промоцијом ромског језика, културе и историје на ентитетском/ кантоналном (жупанијском) нивоу, што би могло указивати на недовољну сензибилизацију у вези с наведеним питањима. На истој сједници Савјет министара је задужило Министарство за људска права и избјеглице БиХ да при изради ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ посебно третира питање језика, културе, историје и традиције ромске националне мањине.

4 Очување и промоција ромског језика, културе и историје.

5 мр.сц. Хедина Сијерчић

6 108. сједница Савјета министара БиХ, одржана 19. 7. 2017. године

7 135. сједница Савјета министара БиХ, одржана 6.3.2018. године

Анализа података спровођења мјера Циља 4⁸ показала је да буџетска средства на нивоу БиХ нису издвајана за спровођење РАП-а јер се сматрало да је образовна политика у надлежности ентитета, односно кантона (жупанија). Издвајања буџетских средстава на ентитетском/кантоналном (жупанијском) нивоу нису била dostatна да испуне потребе спровођења свих мјера које је предвидио РАП.

Надаље, министарства образовања нису постигла напредак у обезбјеђењу финансијских и правних могућности ради ангажовања асистената и медијатора ромске националности у школама, што би знатно побољшало инклузију ромске дјеце у образовне системе.

Закључивши да се спровођење циљева и мјера РАП-а БиХ није одвијало на жељени начин, Савјет министара је, усвајајући Извјештај о спровођењу Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома за школску 2015/2016. годину, а у циљу пуне једнакости у праву приступа образовању ромској дјечи, упутило препоруке Министарству за људска права и избјеглице БиХ, надлежним министарствима образовања и локалним заједницама у БиХ.

3.2. Препоруке Савјета министара Босне и Херцеговине⁹

1. Савјет министара Босне и Херцеговине препоручио је Министарству за људска права и избјеглице БиХ да у 2017/2018. години припреми ОАП о образовним потребама у БиХ, који ће бити одраз стварних надлежности кад је у питању образовна политика у Босни и Херцеговини. ОАП о образовним потребама Рома у БиХ треба да задовољи међународне стандарде које је Босна и Херцеговина у значајном дијелу прихватила, да дефинише право ромске националне мањине на образовање као и обавезу примјене одређених образовних стандарда и норми.
2. Савјет министара Босне и Херцеговине препоручио је надлежним ентитетским, односно кантоналним (жупанијским) министарствима образовања и Одјелу за образовање Брчко Дистрикта БиХ да, у сарадњи с локалним заједницама и ромским удружењима која егзистирају на њиховом подручју, припреме и усвоје сопствене акционе планове о образовним потребама Рома/Ромкиња. Ти акциони планови би, према потребама и стању на терену, требали да имају прецизне мјере које би резултирале потпуном једнакошћу ромске дјеце у приступу праву на образовање, односно потпуном и успјешном укљученошћу све ромске дјеце у обавезно основно образовање.
3. Савјет министара Босне и Херцеговине препоручио је надлежним министарствима образовања ентитета/кантона (жупанија), Одјелу за образовање Брчко Дистрикта БиХ и локалним заједницама да успоставе програмске буџете, што је у складу са Општим коментаром УН-овог Комитета за права дјетета број 19 о издвајању средстава из јавног буџета за реализацију дјечијих права. Неопходно је увођење програмског буџета за дјецу у Босни и Херцеговини да би се буџетска средства трошила у складу с приоритетним потребама дјеце и да би се обезбиједио најбољи ефекат за утрошена средства. Ово не значи и нужно повећање средстава већ само рационалнију прерасподјела у складу с приоритетима – а приоритет морају да буду дјеца, првенствено сиромашна дјеца као што су ромска.

8 Изградња системских рјешења која ће довести до задовољавања образовних потреба Рома

9 108. сједница одржана 19.7.2017. године

3.3. Поступање по препоруци Савјета министара Босне и Херцеговине

Поступајући по препоруци Савјета министара Босне и Херцеговине, Министарство за људска права и избјеглице БиХ приступило је изради ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ.

У складу с надлежностима у области образовања у Босни и Херцеговини, овај Оквирни акциони план о образовним потребама Рома/Ромкиња у БиХ има четири цијелине:

У првој цијелини садржано је право националних мањина на образовање.

У другој цијелини – Акциони планови ентитета/Дистрикта/кантона (жупанија) о образовним потребама Рома – налазе се елементи и препоруке на основу којих надлежна министарства образовања треба да припреме и донесу своје акционе планове.

У трећој цијелини – Ромски језик, историја и култура – садржани су циљеви и мјере који се односе на ромски језик, историју и културу, а финансирање ових активности треба да се обезбиједи из буџета институција Босне и Херцеговине.

У четвртој цијелини садржани су мониторинг (надгледање) и евалуација ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ.

4.

ПРАВО НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА НА ОБРАЗОВАЊЕ

4.1. Међународни стандарди људских права о праву националних мањина на образовање

Међународни стандарди о људским правима и основним слободама посебно су важни за државу Босну и Херцеговину, која је постала чланица Уједињених нација 1992, а Савјета Европе 2002. године. Након пријема Босне и Херцеговине у ове двије изузетно важне међународне организације, ратификовани су и бројни други међународни документи, чиме се створила обавеза како примјене тако и заштите људских права и основних слобода.

Међу првим документима о људским правима и основним слободама издваја се Универзална декларација о људским правима (1948), с обзиром на то да је послије Другог свјетског рата дошло до спознаје да није могуће заштитити мир у свијету без обавезе “унапређивања и подстицања поштовања људских права и основних слобода за све, без обзира на расу, пол, језик или вјеру” (члан 1. Повеље УН-а). По први пут се уводи и право на образовање, гдје се наводи да “свако има право на образовање... а оно треба да унапређује разумијевање, толеранцију и пријатељство међу свим народима, расним и вјерским групама (члан 26. Универзалне декларације).”

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950) посебно је значајна управо за Босну и Херцеговину, због њене директне примјењивости и супремације над свим правима у Босни и Херцеговини (чл. 2.2 Анекса 4 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини). Уласком у европски систем заштите људских права и ратификацијом Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Босна и Херцеговина се обавезала да ће “свим лицима под својом јурисдикцијом обезбиједити права и слободе садржане у Конвенцији и припадајућим протоколима” (члан 1. ЕК), те да “ниједна особа неће бити лишена права на образовање” (члан 1. Протокола 1 уз ЕК).

Даљњим развојем међународних докумената долази до Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966), те Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима (1966). С аспекта права националних мањина на образовање, Међународни пакт о економским, културним и социјалним правима признаје сваком лицу право на образовање, наглашавајући да образовање “треба да омогући сваком лицу да игра корисну улогу у слободном друштву, да помаже разумијевању, толеранцији и пријатељству између свих народа и свих расних, етничких или вјерских група... (члан 13. МПЕСКП)“.

Право на образовање потврдила је и Конвенција о правима дјетета (1989), која третира право на основно, средње, опште, стручно и високо образовање (члан 28. КПД), док се члан 29.1 бави даљњим усмјерењем образовања дјетета.

Оквирна конвенција о заштити националних мањина представља, свакако, један од најважнијих докумената који третирају заштиту људских права и основних слобода припадника националних мањина. У том смислу, државе потписнице се обавезују да ће промовисати “једнаку доступност образовања особама које припадају националним мањинама на свим нивоима” (члан 12.3 ОКЗНМ) и “право сваког припадника националне мањине да учи језик своје мањине” (члан 14.1 ОКЗНМ).

Право на образовање дио је и УН-ове Декларације о правима особа које припадају националним или етичким, вјерским и језичким мањинама (1992), гдје се у члану 4. утврђује да државе треба да, кад је то примјерено, “предузму мјере у подручју васпитања и образовања како би подстицале стицање знања о историји, традицији, језику и култури мањина које живе на њихову подручју.”

Европска повеља о регионалним или мањинским језицима (1992) придаје велики значај праву на образовање, гдје се у члану 8. опширно наводе обавезе држава да омогуће предшколско, основно, средње, техничко или стручно, високо или више образовања, образовање одраслих на одговарајућем регионалном или мањинском језику, те да омогуће учење историје или културе, оспособљавање наставника и успоставу надзорног тијела.

Изузетно су значајне како постпријемне обавезе Босне и Херцеговине према Савјету Европе тако и претпријемне обавезе за пуноправно чланство у Европској унији (Критерији из Копенхагена и Мадрида). Такве обавезе у смислу европских стандарда обавезују Босну и Херцеговину да усвоји неопходне законе и да “одржи и настави реформу у области образовања и елиминише све аспекте сегрегације и дискриминације засноване на националном поријеклу”.

Препоруке међународних тијела упућених Босни и Херцеговини представљају врло важан сегмент међународног права људских права, па је стога УН-ов Комитет за људска права упутио препоруку да се “наставе улагати напори на обезбјеђивању функционисања образовног система без икакве дискриминације и сегрегације у пракси по било ком основу, укључујући етничку или вјерску припадност”. ((3)ICCPR 2017)

Комитет за права дјетета, сходно Општим начелима Конвенције о правима дјетета и забрани дискриминације “захтијева предузимање мјера за имплементацију АП о образовним потребама Рома, јер су ромска дјеца дискриминисана у приступима праву на образовање”. Предлажу се активне мјере у смислу одговарајућих људских, техничких и финансијских ресурса и успостављање јасних одговорности између надлежних државних тијела и/или учесника; усвајање конкретних мјера као што су обезбјеђивање додатних часова језика и подршке, програма припрема за школу и подршке рјешавању образовних потреба Рома, избјегавајући даљњу стигматизацију или повећану сегрегацију; те обезбјеђивање финансијске подршке дјечи мањинским повратницима, расељеним особама и Ромима у несметаном приступу образовању (CRC). Комитет за људска права изразио је забринутост због високог степена ромске дјеце која не похађају основно образовање, те због релативно високог степена напуштања школе. Стога Комитет тражи додатне информације о таквој дјечи, додјељивање финансијских средстава за имплементацију АП и системски приступ обезбјеђењу уџбеника и оброка у школи (Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, ICESCR, 2012, бр. 34).

УН-ов Комитет за људска права такођер захтијева да се “обезбјеђују одговарајући облици и средства за подучавање мањинских језика у сарадњи са говорницима” (10.), закључујући при томе да, осим

спорадичних примјера, не постоје едуковани наставници нити одговарајући наставни материјали за подучавање мањинских језика у редовном образовном систему (Европска повеља за регионалне или мањинске језике, ЕПРМЈ, препорука бр. 2). Комитет даље наводи да је потребно да се “успостави програм за финансирање културних активности и садржаја који се односе на мањинске језике” (11.). Уочено је такође да не постоји намјенски програм који би обезбиједио редовну и стабилну финансијску подршку, да нема структурираног приступа власти нити успостављеног система за подршку (ЕПРМЈ, препорука бр. 3).

Неопходно је обезбиједити сљедеће:

- да се постојеће заједничко језгро наставних планова и програма уз проширење предмета примјењује у свим школама у Босни и Херцеговини (13);
- да се финансира и оцјењује имплементација АП на одговарајући начин у смислу побољшања имплементације, да ромска дјеца приликом уписа у школу немају препрека, да се побољша имплементација АП за запошљавање, здравство и становање (14);
- да се појачају напори за организацију наставе мањинских језика и на мањинским језицима (15)

(Оквирна конвенција за заштиту националних мањина)

Комитет УН-а препоручује да држава повећа напоре на постизању инклузивног образовања, тј. да усвоји и реализује кохерентну стратегију о инклузивном образовању, да обезбиједи приступачност школског окружења, издвоји ефикасне и довољне финансијске и материјалне ресурсе и адекватно обучене људске ресурсе, те да укључи изучавање инклузивног образовања у универзитетске наставне планове за будуће наставнике и програме обуке уз адекватан буџет (Препоруке, CRPD/C/ViH/CO/1, став 43, образовање чл. 24).

Држава потписница треба обезбиједити функционисање инклузивног образовног система без икакве дискриминације и сегрегације у пракси по било ком основу, укључујући и етничку и вјерску припадност ((18) ICCPR, препорука бр. 24, 2017).

4.2. Законодавство у Босни и Херцеговини којим се уређује право националних мањина на образовање

Право на образовање националних мањина у Босни и Херцеговини ослања се, прије свега, на Оквирну конвенцију о заштити националних мањина Савјета Европе, на основу чега је и настао Закон о заштити права припадника националних мањина (2003). Тим законом је регулисано да припадници националних мањина, поред права које уживају као држављани Босне и Херцеговине, уживају и додатну заштиту и права, како у области образовања тако и у областима историје, културе, обичаја, традиције, језика, писма, вјерских слобода и сл.

Реформа образовања у Босни и Херцеговини представља документ који је усвојен у Бриселу 2002. године, а утврдио је циљеве које Босна и Херцеговина мора да постигне. У том смислу приоритетни циљ јесте да се “деполитизује образовање, уз стварање услова који ће обезбиједити једнаку могућност висококвалитетног и модерног образовања широм Босне и Херцеговине... с циљем прекидања сегрегације и дискриминације у образовању.” Реформом образовања дефинисано је да треба извршити “десегрегацију образовања, поштујући богате културолошке разноликости,

које су обиљежје наше државе, изградити систем с јаком правном основом у којем ће потребе и интереси свих ђака и дјеце бити на првом мјесту, смањити вишак, дуплирање и неефикасност који постоје у систему образовања у Босни и Херцеговини, укључити принцип инклузивног образовања за ђаке с посебним потребама у све аспекте законодавних и педагошких норми на демократски и транспарентан начин, удружити све носиоце активности у области образовања у ове реформе, укључујући ђаке, родитеље и наставнике, енергично отклонити све бирократске и организацијске препреке реформи нашег система образовања, те унаприједити и подржати иновације у наставном процесу на свим нивоима и промовисати спровођење одредаба и критеријума Болонске декларације и Лисабонске конвенције у области високог образовања". У погледу статуса ромске дјеце, посебно је битно обезбиједити да сва дјеца припадници националних мањина (посебно дјеца Рома) буду на одговарајући начин укључена у систем образовања на простору цијеле Босне и Херцеговине, дефинисати њихове потребе, пружити им подршку, израдити дугорочна рјешења, флексибилан план спровођења укључивања у образовни систем кроз финансирање уџбеника, превоза, те прикупити податке зашто се дјеца не уписују у школе или их не завршавају и сл.

Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини¹⁰ донесен је 2003. године. Овим законом се уређују, између осталог, принципи основног и средњег образовања и васпитања, образовања одраслих и оснивања и функционисања институција за пружање услуга у образовању у Босни и Херцеговини.

Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини донесен је 2007. године; њиме се регулише, између осталог, обезбјеђење сопствених вриједности за припаднике мањина (чл. 8), језика (чл. 10) и сл.¹¹

Оквирни закон о високом образовању у Босни и Херцеговини усвојен је 2007.¹², а Закон о средњем стручном образовању и обуци у Босни и Херцеговини 2008. године.

Поред оквирних закона о образовању у БиХ донесени су закони о образовању на ентитетском, односно кантоналном (жупанијском) нивоу и на нивоу Брчко Дистрикта БиХ.

На ентитетском нивоу, односно у Републици Српској донесени су сљедећи прописи:

- Закон о предшколском васпитању и образовању¹³
- Закон о основном васпитању и образовању¹⁴
- Закон о средњем образовању и васпитању¹⁵
- Закон о високом образовању¹⁶
- Закон о образовању одраслих¹⁷
- Закон о заштити права припадника националних мањина

10 Службени гласник БиХ број 18/03

11 Службени гласник БиХ број 88/07

12 Службени гласник БиХ број 59/07 и 59/09

13 Службени гласник РС број 79/15

14 Службени гласник РС број 44/17

15 Службени гласник РС бр. 74/08, 106/09, 104/11, 33/14

16 Службени гласник РС бр. 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16

17 Службени гласник РС бр. 59/09, 1/12

- Правилник о васпитању и образовању припадника националних мањина
- Правилник о двојезичном остваривању васпитно-образовног рада и рада на језику националних мањина.

На кантоналном (жупанијском) нивоу, односно у шест кантона (жупанија) Федерације БиХ гдје су настањени Роми донесени су сљедећи закони о образовању:

Унско-сански кантон

- Закон о предшколству¹⁸
- Закон о основном и опћем средњем одгоју и образовању¹⁹
- Закон о средњем образовању²⁰
- Закон о високом образовању²¹
- Закон о образовању одраслих²²

Тузлански кантон

- Закон о предшколском одгоју и образовању²³
- Закон о основном одгоју и образовању²⁴
- Закон о средњем образовању и одгоју²⁵
- Закон о високом образовању²⁶
- Закон о образовању одраслих²⁷

Зеничко-добојски кантон

- Закон о предшколском одгоју и образовању²⁸
- Закон о основној школи²⁹
- Закон о средњој школи³⁰
- Закон о високом образовању³¹
- Закон о образовању одраслих³²

18 Службени гласник УСК бр.03/97, 6/05, 23/11

19 Службени гласник УСК бр. 5/04, 7/10, 11/05

20 Службени гласник УСК број 17/12

21 Службени гласник УСК бр 8/09, 9/10, 4/11, 6/13

22 Службени гласник УСК број 10/13

23 Службене новине ТК бр. 12/09, 8/11, 10/13

24 Службене новине ТК бр. 9/15, 6/16

25 Службене новине ТК бр.17/11, 9/15, 6/16

26 Службене новине ТК бр 7/16, 10/16

27 Службене новине ТК број 9/15

28 Службене новине ЗДК 7/10, 8/11

29 Службене новине ЗДК бр. 5/04, 20/07, 9/11, 4/14

30 Службене новине ЗДК број 9/17

31 Службене новине ЗДК бр. 6/09, 9/13, 13/13, 4/15

32 Службене новине ЗДК број: 5/14

Средњобосански кантон / Жупанија Средишња Босна

- Закон о предшколском одгоју и образовању³³
- Закон о основној школи³⁴
- Закон о средњој школи³⁵
- Закон о високом образовању³⁶
- Закон о образовању одраслих особа³⁷

Херцеговачко-неретвански кантон / Херцеговаћко-неретванска жупанија

- Закон о предшколском одгоју³⁸
- Закон о основном одгоју и образовању³⁹
- Закон о средњошколском одгоју и образовању⁴⁰
- Закон о високом образовању⁴¹
- Правилник о одгоју и образовању дјеце припадника националних мањина⁴²

Кантон Сарајево

- Закон о предшколском одгоју и образовању⁴³
- Закон о основном одгоју и образовању⁴⁴
- Закон о средњем образовању⁴⁵
- Закон о високом образовању⁴⁶
- Закон о образовању одраслих⁴⁷

Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине

- Закон о предшколском васпитању и образовању⁴⁸
- Закон о образовању у основним и средњим школама⁴⁹
- Закон о високом образовању⁵⁰

33 Службене новине СБК/КСБ број: 8/17

34 Службене новине СБК/КСБ бр.11/01, 17/04

35 Службене новине СБК/КСБ бр. 11/01, 17/04, 15/12

36 Службене новине СБК/КСБ број: 4/13

37 Службене новине СБК/КСБ број: 5/17

38 Службене новине ХНК/ХНЖ број 5/00

39 Службене новине ХНК/ХНЖ бр. 5/00, 4/04, 5/04, 1/14, 7/16

40 Службене новине ХНК/ХНЖ бр. 8/00, 4/04, 5/04, 8/06

41 Службене новине ХНК/ХНЖ бр. 4/12

42 Службене новине ХНК/ХНЖ број 1/05

43 Службене новине КС број:26/08

44 Службене новине КС број 23/17

45 Службене новине КС број 23/17

46 Службене новине КС број 33/17

47 Службене новине КС број:40/15

48 Службени гласник БДБиХ бр. 13/07, 19/07, 39/08, 21/10, 48/16

49 Службени гласник БДБиХ бр. 10/08, 25/08, 4/13, 48/16, 22/17

50 Службени гласник БДБиХ број 30/09

Сви закони и подзаконски акти у образовању заснивају се на најважнијим међународним декларацијама и конвенцијама којима се уређују питања људских права и слобода те сваком дјетету гарантују једнако право приступа, једнаке могућности учешћа у одговарајућем васпитању и образовању и уживање истовјетног третмана, без дискриминације по било ком основу, и ниједан закон не садржи дискриминирајуће одредбе.

Акциони план о образовним потребама Рома и припадника других националних мањина у Босни и Херцеговини (2004) потписали су сви надлежни министри образовања у Босни и Херцеговини. Наведеним Акционим планом Ромима је, као најбројнијој мањини у Босни и Херцеговини, омогућена формална једнакост у приступу праву на образовање. С обзиром на Декаду инклузије Рома, 2010. године Савјете министара Босне и Херцеговине је јула 2010. године усвојило Ревидирани акциони план Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома, којим се кроз дефинисана четири циља и 47 мјера, настојало да ромска дјеца буду равноправна у погледу доступности квалитетном образовању како би могла стицати неопходна знања за каснију квалитетнију интеграцију у друштво.

4.3. Инклузивно образовање

4.3.1. Обезбјеђење квалитетног и интегрисаног раног образовања

Данас постоје многобројни докази о значају прве три године живота у развоју дјетета. Инвестирање у услуге везане за дјецу у најранијој животној доби доноси одличне резултате у каснијим фазама живота; такве услуге, међутим, тек треба омогућити ромској дјечи. Услуге треба континуирано обезбјеђивати од рођења па кроз читав период формалног образовања.

Рано укључивање дјеце из група с високим ризиком од неповољних утицаја у систем образовања и прије него што отпочне обавезно школовање мора се активно проводити кроз лакше усвајање језика, усвајање вјештина и специфичних знања, подстицање самопоштовања и социјализације у култури у којој се формално образовање проводи.

4.3.2. Подстицајно окружење у школама и одјељењима

Окружење у школама и учионицама обликује представу дјетета о себи и другима и доприноси тренутним и дугорочним образовним амбицијама и резултатима. Ромска дјеца рјеђе се уписују, а много чешће исписују из школа, не само услед сиромаштва него и због неспособности образовних система да створе подстицајно окружење у којем се глас дјетета чује, његово учешће охрабрује, а културне разлике високо вреднују.

Велики проценат ромске дјеце напушта школу веома рано, првенствено због различитих баријера које се јављају у образовном систему и друштву. Постоје бројни докази да ромска дјеца, чак и када се упишу у редовне школе, ипак не добијају исти квалитет образовања као остала дјеца зато што добијају мање повратних информација, њихови домаћи задаци се рјеђе прегледају итд. Наставно особље обично слабо вреднује њихове способности и мотивацију, што даље условљава понашање наставника и даје слабе резултате који потврђују наставничка очекивања. Умјесто да понуде додатну помоћ у савлађивању градива, школе захтијевају подршку родитеља, а родитељи ромске

дјеце ријетко могу да је пруже. Родитељи ромске дјеце често су слабо заступљени у школским одборима и савјетима родитеља тако да се њихов глас ријетко чује.

Примјери успјешног уклањања једне, па чак и више баријера и стварања окружења које је подстицајно и пријатељско за дијете, доказују како су промјене ове врсте могуће. Ипак, образовни системи морају уложити много више напора него што је то до сада био случај како би се постарали да ромска дјеца добију одговарајућу подршку у учењу и развоју.

4.3.3. Јавно финансирање инклузивног образовања

Помоћ дјечи неповољног друштвено положаја да постигну боље резултате у школовању захтјева и додатна финансијска средства за школе. Ипак, уколико су добро расподијељене, ове додатне инвестиције требало би да се јако добро исплате у будућности – резултирајући на крају становништвом вишег образовног нивоа и веће продуктивности. Расподјела средстава по ђаку отвара могућност да се надомјесте почетне образовне неповољности тако што ће се ова средства користити за покривање оних додатних трошкова који су везани за квалитетно образовање. Искуства из економски развијених земаља везана за финансирање образовања могу указати на смјер који би земље Средње и Југоисточне Европе требало да крену у склопу даљих реформи.

Надлежним министарствима образовања предлаже се да као припремна (полазна) активност за израду акционих планова за образовне потребе Рома буде ситуациона анализа о до сада уложеним буџетским средствима, у склопу које ће се дати и осврт на уложена донаторска средства⁵¹ и ефекте укупних средстава (буџетских и донаторских) на резултате који су постигнути у пракси, а односе се на образовање ромске дјеце.

51 Средства које је Европска комисија уложила у Босну и Херцеговину наведена су у документу *Реформа образовања у БиХ кроз призму инклузије ромске мањине* (RIC 2017.)

5.

АКЦИОНИ ПЛАНОВИ ЕНТИТЕТА / ДИСТРИКТА / КАНТОНА (ЖУПАНИЈА) О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА

5.1. Надлежност за образовање у Босни и Херцеговини

Пуну и неподијељену надлежност за образовање имају Република Српска, десет кантона/жупанија у Федерацији БиХ и Брчко Дистрикт БиХ.

Министарство цивилних послова БиХ у области образовања надлежно је за обављање послова и извршавање задатака који су у надлежности БиХ и који се односе на утврђивање основних принципа координације активности, усклађивања планова ентитетских органа власти и дефинисање стратегије на међународном плану. Федерално министарство образовања надлежно је за координацију активности кантоналних/жупанијских министарстава образовања.

5.2. Елементи за израду акционих планова ентитета/Дистрикта/кантона (жупанија)

Када је доступност квалитетног образовања у питању, једнакост постаје нарочито значајна за ромску дјецу и омладину. Зато је неопходно уважити сљедеће елементе/принципе:

Општеприхваћени принципи:

- Право сваког појединачног дјетета мора се препознати и поштовати – сва дјеца имају право да се развију до свог пуног потенцијала.
- Државе имају одговорност да обезбиједи свој дјечи подједнак приступ квалитетном и инклузивном образовању, које задовољава потребу све дјеце у интегрисаном окружењу.
- Ромске заједнице, родитељи и дјеца морају се консултовати и учествовати у постизању овог циља.
- Дискриминација се мора пратити успостављеним механизмима да би се обезбиједило њено сузбијање.
- Ране године живота критичне су за каснији развој дјетета, а то се нарочито односи на период од рођења до треће године старости, када је потребан брз развој предшколских услуга и сервиса за подршку родитељима и дјечи који припадају маргинализованим друштвеним групама.

Унапређења инклузије – дјеловање у четири критичне области кроз:

- обезбјеђивање интегрисаног раног образовања,
- унапређење инклузије;
- креирање подстицајне средине у школама и учионицама; и
- јавно финансирање инклузивног и квалитетног образовања.

Принцип поштовања људских права који требају пратити:

- поштивање закона у БиХ о забрани дискриминације и међународних обавеза у областима образовања;
- већа едукација и општи ниво свијести о људским правима и правима дјетета;
- школе пријатељи дјецe (осјећај добродошлице у школи и учионици, хуманост, безбједност и одсуство дискриминације) оснажују и обучавају дјецу у вјештинама које ће им користити у даљем животу и раду;
- финансирање образовања – програмски буџети (видљивост дјецe у буџетима образовних институција).

За даљњу реформу образовног система потребно је:

- да се рано дјетињство препознаје као кључна фаза у процесу учења који траје читав живот. Неопходно је ромским породицама омогућити широку доступност услуга везаних за рани развој дјецe;
- обезбјеђивање подстицајне средине у школама, учионицама, без икаквог облика дискриминације;
- обезбеђивање квалитетног и инклузивног образовања које задовољава потребе све дјецe.

Руководство школе и наставно особље у процесу промјене је неопходно, па је стога нужно слједеће:

- ојачати способности и вјештине руководства школе, учитеља и наставника за рад у мултикултуралној средини, као и препознати вриједности кроз које ромска дјецa и њихове породице доприносе заједници;
- у припремну обуку наставника системски увести мултикултурално образовање, као и у континуирано стручно усавршавање наставника – умјесто ослањања на брзе курсеве и факултативну обуку;
- обезбиједити образовање и запошљавање наставника, едукатора и медијатора ромског поријекла.

Мултисекторски приступ

Није могуће постићи одрживу и дјелотворну друштвену инклузију радом у само једном сектору. Потребан је мултисекторски приступ за системско рјешавање изазова у свим областима (образовање, стамбено збрињавање, запошљавање и здравство).

Мишљење становништва може значајно допринијети позитивном приступу као најдјелотворнијем начину за отклањање предрасуда и смањење друштвене дистанце, а то се може остварити повећаном интеракцијом између дјецe из различитих друштвених заједница, као и обезбјеђењем високих стандарда у школству.

Учешће Рома у процесу планирања и одлучивања од суштинског је значаја за напредак у свим активностима.

5.3. Препоруке надлежним министарствима образовања у Босни и Херцеговини

При изради акционих планова ентитета/Дистрикта/кантона(жупанија) дају се сљедеће препоруке:

5.3.1. Препоруке Стручног тима БиХ надлежним министарствима образовања у БиХ

При изради акционих планова за образовне потребе Рома у ентитетима/Дистрикту/кантонима (жупанијама) предлажемо **да се циљеви односе на сљедеће области:**

- **Предшколско образовање**
- **Основно образовање и накнадно стицање основног образовања**
- **Средње образовање**
- **Високо образовање**
- **Образовање одраслих (цјеложивотно)**
- **Ромски језик, историју и културу**
- **Борбу против предрасуда, стереотипа и дискриминације**

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и Одјелу за образовање Брчко Дистрикта БиХ да размотре могућност израде међусекторских акционих планова, односно јединственог плана за област образовања, запошљавања, здравствене заштите и становања, као и формирање стручних тимова за праћење њиховог спровођења.

Препоручујемо да акциони планови садрже јасно постављене мјере и активности, носиоце, временски оквир, буџет, очекиване резултате и индикаторе за праћење остварених резултата и начин извјештавања.

Препоручујемо да акциони планови обавезно садрже дио који се односи на планирање, евалуацију и мониторинг.

Препоручујемо успоставу база података о ромској дјечи и њено континуирано ажурирање.

Препоручујемо ажурирање података о ромској дјечи која су изван образовног система у сарадњи са локалним заједницама, центрима за социјални рад и НВО.

Препоручујемо поступање у складу са закључцима Семинара о инклузији Рома из јануара 2018. године.

Препоручујемо кориштење препорука невладиних организација (компилација препорука: документ Реформа образовања у БиХ кроз призму инклузије ромске мањине (RIC 2017), У.Г. "Отахарин" и са консултативног састанка НВО 20. априла 2018)

Препоручујемо кориштење примјера добре праксе (**прилог 1**)

5.3.2. Закључци Семинара о инклузији Рома из јануара 2018.

- На основу Оквирног акционог плана о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини, треба хармонизоваати, израдити и усвојити акционе планове о образовним потребама Рома/Ромкиња на нивоу ентитета/ кантона (жупанија) и Брчко Дистрикта БиХ (рок 2018/2019).

- **Успоставити** програмске буџете на свим нивоима организације власти у БиХ (рок до краја 2019. године).

- **Обезбиједити** већи ниво координације с надлежним образовним властима и институцијама надлежним за област социјалне заштите, с нагласком на међусекторски приступ у сврху бољег праћења и додатног финансирања образовних потреба Рома/Ромкиња (рок 2018. година);

- **Промовисати** и представити извјештаје о анализи потреба у образовању коју је припремила ромска НВО (рок 2018).

- **Радити** на проширењу обухвата ромске дјеце предшколским васпитањем и образовањем, посебно дјеце с инвалидитетом, као и обезбиједити буџетска средства за ту намјену (рок 2018/2019);

- **Радити** на повећању укључености ромске дјеце у основно образовање и на спречавању прекида основног образовања (рок 2018/2019).

- **Обезбиједити** одржив систем за стипендирање средњег и високог образовања за ромску дјецу (2018/2019).

- **Обезбиједити** финансијске и правне могућности у циљу ангажмана ромских медијатора, чија би најважнија улога била веза између ромске заједнице и образовних институција (рок 2019).

- **Обезбиједити** реализацију програма припремне наставе за ромску дјецу; изнаћи могућност за бесплатну припремну наставу за упис у средње школе и на факултете, те реализовати **образовни програм за одрасле у складу с потребама тржишта рада (рок 2018/2019).**

- **Обезбиједити** системско прикупљање података и мониторинг реализације образовних потреба Рома/Ромкиња (2018/2019).

- **Обезбиједити** бесплатно ванредно полагање разреда основне школе за дјецу до 18 година старости која никада нису била укључена у образовни процес или су га напустила прије времена. Дјеца старијег узраста због веће разлике у годинама не могу редовно похађати разред који одговара њиховој старосној доби (нпр. дијете од 12 година не може редовно кренути у први или други разред), него морају ванредно полагати разреде како би сустигли своју генерацију и потом наставили редовно похађање школе (рок 2018/2019).

5.3.3. Препоруке невладиних организација

ПРЕДШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ**Препоруке**

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и јединицама локалне самоуправе да идентификују развојне и образовне потребе, да осмисле и обезбиједи програме за ромске родитеље и дјецу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи, чиме се подстичу рани раст, развој и учење дјеце те унапређење родитељских компетенција.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања да – у партнерству са матичним уредима, ЦСР и НВО – успоставе ефикасан систем идентификације и вођења евиденције о ромској дјечи која би требало да буду укључена у предшколско образовање и у обавезни програм предшколског васпитања и образовања пред полазак у школу, као и о проценту успјешности њиховог укључивања и разлозима за неукључивање.

Препоручујемо јединицама локалне самоуправе и НВО да успоставе центре за рани раст и развој дјеце и укључе ромску дјецу у активности ових центара.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања, јединицама локалне самоуправе и НВО да повећају учествовање ромске дјеце у предшколском васпитању и образовању (цјелодневни и полудневни боравак) или да обезбиједи алтернативне програме припреме дјеце предшколског узраста, које би реализовале невладине организације и ромска удружења.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и јединицама локалне самоуправе да обезбиједи намјенска буџетска средства за суфинансирање програма и боравка ромске дјеце која су у стању социјалне потребе, у установама за предшколско васпитање и образовање и финансирање алтернативних програма за предшколско образовање ромске дјеце.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања, предшколским установама, школама и НВО да обезбиједи 100% укљученост ромске дјеце узраста од 5,5 до 6 година у обавезан програм предшколског васпитања и образовања пред полазак у школу.

Препоручујемо педагошким/просвјетним заводима и НВО да обезбиједи обавезне програме обуке и пруже подршку развоју компетенција запосленика у предшколским програмима које су потребне за инклузивни предшколско васпитање и образовање.

Препоручујемо педагошким/просвјетним заводима и НВО спровођење обавезне обуке и активности на подизању свијести наставног особља у свим предшколским установама о стереотипима, предрасудама и дискриминацији ромске мањине.

Препоручујемо НВО организовање едукативно-савјетодавних радионица, индивидуалне и групне сесије са родитељима ромске дјеце, у ромским заједницама и дневним центрима за дјецу, у циљу подизања свијести о важности образовања и укључивања у образовни процес.

Препоручујемо локалним заједницама да подрже НВО у успостави дневних центара или кутака за дјецу у близини или у самим ромским заједницама и обезбјеђење њихове одрживости. Напомињемо да је ово и препорука институције Омбудсмена за људска права БиХ (2012)

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и јединицама локалне самоуправе да ангажују педагошке асистенте у установама за предшколско васпитање и образовање за рад са ромском дјецом.

ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Препоруке

Препоручујемо НВО да информишу и обезбиједи одговарајуће савјетодавне, правне и друге подршке родитељима у остваривању права ромске дјеце на основно образовање.

Препоручујемо школама и НВО да информишу и едуцирају наставнике, родитеље ромске и неромске дјеце, као и ђаке о правима ромске дјеце, о културолошким специфичностима те о тешкоћама које отежавају редовно похађање наставе, учење и напредовање.

Препоручујемо педагошким/просвјетним заводима и школама да унаприједи процедуру за испитивање ромске дјеце пред полазак у школу (по потреби) на матерњем ромском језику ради објективне и релевантне идентификације њихових образовних и васпитних потреба и прилагођавање школе и наставника потребама дјеце.

Препоручујемо НВО да организују љетну школу (по потреби) за учење језика прије почетка школске године за дјецу која говоре само ромски језик, или за коју тестирање утврди да не познају језик извођења наставе на довољном нивоу да би могли квалитетно пратити наставни план и програм, као и за дјецу која су постигла слабије резултате у учењу у претходној школској години,

Препоручујемо школама и НВО да код родитеља ђака ромске националности јачају капацитете за укључивање у рад школе организовањем програма описмењавања одраслих, радионицама и клубовима који би подстакнули родитеље на активну учешће у образовању своје дјеце.

Препоручујемо школама да подстичу и укључују ђаке Роме у Савјета ђака.

Препоручујемо школама да изграђују партнерске односе и укључују родитеље ромских ђака у школске одборе и ваннаставне активности школе. Треба обезбиједити да се оваква пракса спроведе у будућности кроз одређену законску регулативу, акте или прописе.

Препоручујемо јединицама локалне самоуправе и школама да обезбиједи да ученици ромске националне мањине на равноправном основу користе продужени боравак и ваннаставне активности у школи.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања, јединицама локалне самоуправе и НВО да обезбиједи буџетско финансирање уџбеника, школског прибора, превоза и школске ужине за све ђаке ромске националности у основном образовању.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања да у партнерству са НВО обезбиједи дјелотворне и ефикасне рефералне механизме који би превенирали рано напуштање школе код ромске дјеце и препоручили поступање у вези с тим.

Препоручујемо школама и ЦСР да обезбиједи редовно похађање наставе и напредовање ромских ђака, нарочито дјевојчица, посебно на прелазу из петог у шести разред и на преласку из основне у средњу школу, кроз дефинисање одговорности школе да прати и благовремено реагује у случајевима одласка из школе и/или раног напуштања система образовања, у сарадњи с родитељима и центрима за социјални рад.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и школама да обезбиједи реализацију допунске наставе у школама, на иновативан начин, уз подстицање ромске дјеце која постижу слабије резултате у учењу да се укључе у ту наставу.

Препоручујемо НВО да обезбиједи додатну подршку у савладавању школског градива за ромске ђаке кроз индивидуални и групни рад у породици, ромској заједници и дневним центрима за дјецу у ризику, с посебним фокусом на дјецу која су изложена честим миграцијама унутар и изван земље, занемаривању и различитим облицима експлоатације.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања да идентификују ромску дјецу која су изван образовног процеса те да осмисле и реализују програм за бесплатно ванредно полагање разреда основне школе за ромску дјецу млађу од 15 година ради сустизања разреда основне школе, односно дјецу старију од 15 година како би завршила основно образовање.

Препоручујемо педагошким/просвјетним заводима и НВО да спроведу обавезне програме обуке и активности на подизању свијести наставног особља у свим школама о потреби њиховог снажнијег дјеловања на интеграцији ромске дјеце у образовању како би се елиминисали стереотипи и предрасуде које постоје о Ромима и превенирао сваки облик њихове дискриминације. Напомињемо да је ово и препорука из Специјалног извјештаја о положају Рома у БиХ институције Омбудсмена за људска права БиХ

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и надлежним владама ентитета// Дистрикта/кантона (жупанија) да обезбиједи потребан број ромских педагошких медијатора у школама како би се повећао број ромске дјеце и њиховостанак у основном образовању и како би се обезбиједило финансирање тих медијатора.

Препоручујемо НВО и школама да континуирано проводе активности са ромским дјевојчицама у вези с питањима превенције малољетничких бракова.

СРЕДЊЕ И ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ

Препоруке

Препоручујемо школама и НВО да организују бесплатну припрему или интерактивну наставу за ђаке који се уписују средњу школу или на факултет.

Препоручујемо НВО да мотивишу ромске ђаке, посебно ромске дјевојчице у завршним разредима основне/средње школе, као и њихове родитеље, на наставак школовања кроз промоцију позитивних примјера и запослења.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и јединицама локалне самоуправе да свим социоекономски угроженим средњошколцима и студентима на високошколским установама обезбиједи стипендије као кључни подстицај за наставак образовања.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и јединицама локалне самоуправе да обезбиједи бесплатан смјештај у ученичким и студентским домовима за ромске средњошколце и студенте који се налазе у стању социјалне потребе.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања, школама и НВО да развију мултисекторски реферални механизам за превенцију и праћење ромских ђака који изостају или напусте образовање.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања и школама да обезбиједи дјелотворне и ефикасне механизме за праћење, реакцију и санкционисање појавних облика дискриминације по било ком основу на нивоу средњошколског образовања.

Препоручујемо школама и НВО да у партнерству развијају и проводе редовне и трајне активне јавне кампање борбе против стереотипа, предрасуда и дискриминације кроз активности са ученицима, родитељима и наставницима, кроз организовање посјета узорним особама ромске националности (којима би присуствовали сви ученици, не само ученици Роми), у склопу школских правилника, годишњих планова, прослава, изложби, те ваннаставних активности, и других мјера.

Препоручујемо педагошким/просвјетним заводима и НВО да организују програме обуке за наставнике како би они постали ментори за рад са дјецом којима је потребна подршка у настави.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања, јединицама локалне самоуправе и НВО да обезбиједи бесплатне уџбенике, школски прибор и превоз за средњошколце и студенте.

Препоручујемо школама и НВО да организују додатне часове за ромске ђаке и студенте из предмета/области у којима им је потребна додатна подршка.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања да обезбиједи финансирање заинтересираним студентима Ромима који желе наставити школовање на наставничким факултетима.

ОЧУВАЊЕ РОМСКОГ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ

Препоруке

Препоручујемо надлежним министарствима образовања да у наставне планове укључе наставне јединице које изучавају ромску историју, културу и језик.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања, академској заједници и НВО да у складу са стандардима научноистраживачког рада организују истраживања посвећена језику, култури, обичајима и идентитету Рома и Ромкиња.

Препоручујемо надлежним министарствима образовања да развију и унаприједи издаваштво на ромском језику, које ће се користити у предшколским установама, основним и средњим школама: уџбеници, радни материјал, школска лектира и сл.

Препоручујемо педагошким/просвјетним заводима и школама да промовишу традицију и културу Рома у склопу редовног наставног процеса и ваннаставних активности.

Препоручујемо школама и НВО обиљежавање значајнијих датума који се тичу традиције ромског народа (Међународни дан Рома, Ђурђевдан, Дан дјече улице) кроз наставне и ваннаставне активности у школи.

Препоручујемо педагошким заводима и школама да у партнерству са НВО врше континуирану и обавезну едукацију наставног особља о ромском језику, култури и историји Рома.

6.

РОМСКИ ЈЕЗИК, ИСТОРИЈА И КУЛТУРА РОМА

6.1. Надлежност Министарства за људска права и избјеглице БиХ

Министарство за људска права и избјеглице БиХ је у складу с чланом 12 Закона о министарствима и другим органима управе Босне и Херцеговине, између осталог, надлежно за праћење и спровођење међународних конвенција и других докумената из области људских права и основних слобода, за промоцију и заштиту личних и колективних људских права и слобода, те за координацију и припрему извјештаја надлежним домаћим органима и институцијама и међународним институцијама и организацијама о спровођењу обавеза из међународних конвенција и међународних докумената.

6.2. Циљеви и мјере који се односе на ромски језик, историју и културу Рома

Очување традиције и културе кључни је елемент за опстанак једног народа. Језик у том процесу има незамјењиву улогу. Право на матерњи језик једно је од основних људских права. Ромски језик се у босанскохерцеговачким основним и средњим школама није изучавао, ни као матерњи језик нити као факултативни предмет.

Усвајајући Информацију о резултатима истраживања која се односи на разлоге непровођења Циља 3 Ревидираног акционог плана Босне и Херцеговине о образовним потребама Рома који гласи "Очување и промовисање ромског језика, културе и историје/историје", Савјет министара је *на 135. сједници одржаној 6. марта 2018. године* препоручило Министарству за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине да при изради ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ посебно третира питање језика, културе, историје и традиције ромске националне мањине.

Информација, која је истражена и припремљена 2017. године, о стварним разлозима непровођења овог циља, а узимајући у обзир и чињеницу да ни у претходним школским годинама надлежна министарства образовања нису предузела никакве активности на спровођењу мјера Циља 3 који захтијева очување и промовисање ромског језика, културе историје/историје, показала је сљедеће:

Иако је стандардизација ромског језика у Босни и Херцеговини већ реализирана (2013), истраживање је показало да се ромски језик још увијек не изучава у основним и средњим школама, ни као матерњи језик нити као факултативни предмет. Стога су алтернативна рјешења изучавања ромског језика више потврда већ наведених потреба а мање иновативна рјешења (увођење додатне/допунске наставе, секције слободних активности те неформално образовање, које би се реализовало у сарадњи са невладиним сектором).

Усљед цјелокупне изнимно тешке социјалне, културне и економске ситуације у Босни и Херцеговини, стручна литература за ромску мањину није израђена; разлози који су спријечили њену израду у највећој мјери су финансијске природе. Истовремено, учени су и “недовољно разумијевање” потребе за стручном литературом за ромску мањину те “мањак мотивације” потенцијалних аутора за израду литературе, што указује на недовољну сензибилизацију за питања израде стручне литературе за ромску популацију. Иако надлежна министарства нису понудила егзактан одговор, могуће рјешење виде у пројектима Европске уније за интеграцију Рома у Босни и Херцеговини кроз могућност укључивања у пројекте партнерства са невладиним организацијама и кроз ИПА пројекте.

Није извршен одабир ни стручна едукација особа које изражавају жељу да се стручно оспособе за предаваче ромског језика. Основни разлог за то је, између осталог, непостојање инструкције надлежних власти за спровођење оваквих и сличних активности, недовољно укључивање високошколских институција и организација у округлим столовима, те недовољно оснаживање ромске заједнице да искаже потребу изучавања ромског језика јер се у пракси дешава да се дјеца/родитељи не изјашњавају као Роми.

Сарадња са катедрама за језике у регији није успостављена због изричите надлежности универзитета и због недовољно исказаног интереса за изучавање језика, културе и традиције најбројније националне мањине у Босни и Херцеговини.

Иако се промоција културе и историје Рома настоји постићи кроз постојање интеркултуралне перспективе у школским активностима – а досадашња настојања обухватају, примјера ради, обиљежавање значајнијих датума из ромске историје – можемо закључити да ипак нема довољно системских активности које би допринијеле тој промоцији.

Надлежна министарства сматрају да би требало обавезати школе на спровођење наведених активности и поновно наглашавају да је потребно израдити нове приручнике за наставнике пошто постојећи нису довољни за континуиран и системски рад на промоцији вриједности заједничког живота, уважавања различитости, других и другачијих, културе толеранције и међуетничког дијалога.

На основу наведеног, а ради упознавања с ромском традицијом, културом и обичајима, приручник за наставно особље требало би да буде резултат заједничког пројекта на нивоу Босне и Херцеговине, а у партнерству са међународним организацијама које дјелују у Босни и Херцеговини (ОЕБС, UNICEF и остали) те с представницима невладиног сектора. Из свега произлази закључак да би у смислу квалитетне израде приручника, јединственог за цијелу Босну и Херцеговину, требало окупити већи број стручњака, владине и невладине организације, те обезбиједити финансијска средства на нивоу државе.

Овим Оквирним акционим планом о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини, који третира ромски језик, историју и културу, дефинирана су 3 циља и 15 мјера којима се жели постићи увођење ромског језика у настави у Босни и Херцеговини, те упознавање са ромском историјом и културом. Средства ће се обезбиједити из буџета институција Босне и Херцеговине.

ЦИЉ 1. САДРЖАЈИ О РОМСКОЈ ИСТОРИЈИ И КУЛТУРИ УВРШТЕНИ У ПОСТОЈЕЋЕ НАСТАВНЕ ПЛАНОВЕ И ПРОГРАМЕ И УЏБЕНИКЕ ДО 2021. ГОДИНЕ

За испуњење овог циља предвиђене су четири мјере.

Мјера 1.	Анализа постојећих наставних планова и програма и уџбеника националне групе предмета у контексту садржаја који се односе на ромску историју и културу
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ
<i>Носиоци посла:</i>	Nadležna ministarstva obrazovanja ⁵²
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁵³ , представници академске заједнице и НВО
<i>Рок:</i>	2019.
<i>Индикатор:</i>	Урађена анализа
<i>Буџет:</i>	15.000,00 КМ
Мјера 2.	Уклањање евентуалних предрасуда и стереотипа о Ромима из уџбеника и наставних материјала
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁵⁴
<i>Укључене институције за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁵⁵
<i>Рок:</i>	2020.
<i>Индикатор:</i>	Из уџбеника уклоњене евентуалне предрасуде и стереотипи о Ромима
<i>Буџет:</i>	16.000,00 КМ

⁵² Министарство просвјете и културе Републике Српске, Одјел за образовање Брчко Дистрикта БиХ и шест кантона/жупанијских министарстава образовања (Тузланског кантона, Зеничко-Добојског кантона, Кантона Сарајево, Унско-санског кантона, Херцеговачко-неретванског кантона/жупаније, Средњобосанског кантона/Кантона Средишња Босна)

⁵³ РПЗ РС, ПИ Владе БДБиХ, ПЗ Тузланског кантона, ПЗ Зеница, ППЗ Кантона Сарајево, ПЗ Унско-санског кантона, ПЗ Мостар и Завод за школство Мостар

⁵⁴ Наведени у фусноти 51

⁵⁵ Наведени у фусноти 52

Мјера 3.	Унапређење наставних планова и програма и школских уџбеника израдом тематских цјелина и садржаја који се односе на ромску историју и културу без стереотипа
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁵⁶
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁵⁷ , представници академске заједнице и НВО
<i>Рок:</i>	2020.
<i>Индикатор:</i>	Израђене нове тематске цјелине у НПП и у школске уџбенике унесени садржаји који се односе на ромску историју и културу
<i>Буџет:</i>	20.000,00 КМ

Мјера 4.	Израда стручне литературе о историји и култури Рома или њено обезбјеђење из окружења
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁵⁸
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁵⁹ и НВО
<i>Рок:</i>	2020/2021.
<i>Индикатор:</i>	Обезбијеђена стручна литература за наставнике о историји и култури Рома
<i>Буџет:</i>	Укупно: 24.000 КМ (12.000 у 2020. и 12.000 у 2021. години)

⁵⁶ Наведени у фусноти 51

⁵⁷ Наведени у фусноти 52

⁵⁸ Наведени у фусноти 51

⁵⁹ Наведени у фусноти 52

ЦИЉ 2. РОМСКИ ЈЕЗИК УВЕДЕН У ШКОЛЕ КАО ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТ ИЛИ КРОЗ АЛТЕРНАТИВНА РЈЕШЕЊА ДО 2022. ГОДИНЕ

За испуњење овог циља предвиђено је 7 мјера.

Мјера 1.	Покретање иницијативе за отварање катедре за ромски језик, књижевност и културу на филозофским факултетима
<i>Носилац посла:</i>	Министарство за људска права и избјеглице
<i>Укључене институције за спровођење:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶⁰
<i>Рок:</i>	2018/2019.
<i>Индикатор:</i>	Број покренутих иницијатива
<i>Буџет:</i>	Редовна средства носиоца посла и укључених институција
Мјера 2.	Обезбиједити стручно оспособљавање наставника или професора за ромски језик на високошколским институцијама
<i>Координатори активности</i>	Универзитети
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶¹
<i>Укључене институције за спровођење:</i>	Високошколске институције
<i>Рок:</i>	2021.
<i>Индикатор:</i>	Обезбијеђен одговарајући број стручно оспособљених предавача за ромски језик
<i>Буџет:</i>	30.000 КМ (донаторска средства или министарстава образовања)
Мјера 3.	Обезбиједити средства за стипендирање студената који се оспособљавају за наставнике (предаваче) ромског језика
<i>Носилац посла:</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ и НВО
<i>Укључене институције за спровођење:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶²
<i>Рок:</i>	2019/2020.
<i>Индикатор:</i>	Обезбијеђена средства у буџету МЉПИ
<i>Буџет:</i>	Укупно: 80.000 КМ (40.000 у 2019. и 40.000 у 2020. години)

⁶⁰ Наведени у фусноти 51

⁶¹ Наведени у фусноти 51

⁶² Наведени у фусноти 51

Мјера 4.	Обезбиједити (из окружења) школску литературу на ромском језику (за ђаке, за наставнике, за школске библиотеке)
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶³
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁶⁴ и НВО
<i>Рок:</i>	2019/2020.
<i>Индикатор:</i>	Обезбијеђена литература на ромском језику
<i>Буџет:</i>	Укупно: 80.000 КМ (40.000 у 2019. и 40.000 у 2020. години)
Мјера 5.	Промоција учења ромског језика као факултативног предмета
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶⁵
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Школе и НВО
<i>Рок:</i>	2019.
<i>Индикатор:</i>	Број школа; број дјече
<i>Буџет:</i>	8.000,00 КМ
Мјера 6.	Ојачати сарадњу кроз регионалне иницијативе са катедрама у регији и у Европи
<i>Координатор активности</i>	Ректорска конференција
<i>Носиоци посла:</i>	Универзитети у БиХ
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	НВО и факултети
<i>Рок:</i>	2019/2020.
<i>Индикатор:</i>	Број конференција, број иницијатива
<i>Буџет:</i>	Укупно 20.000 КМ (10.000 по конференцији – донаторска средства)

⁶³ Наведени у фусноти 51

⁶⁴ Наведени у фусноти 52

⁶⁵ Наведени у фусноти 51

Мјера 7.	Ромски језик уведен у школе као факултативни предмет
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶⁶
<i>Укључене институције за спровођење:</i>	Школе, НВО
<i>Рок:</i>	2021/2022.
<i>Индикатор:</i>	Број школа
<i>Буџет:</i>	Укупно: 60.000 КМ (30.000 у 2021. и 30.000 у 2022. години) донаторска средства

ЦИЉ 3. СПРЕЧАВАЊЕ ПРЕДРАСУДА, СТЕРЕОТИПА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ДО 2020. ГОДИНЕ

За спровођење овог циља предвиђене су четири мјере.

Мјера 1.	Изградити водич намијењен управи школе, наставницима, особљу у обдаништима, родитељима и дјечи у циљу њиховог упознавања са традицијом, културом и обичајима Рома
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁶⁷
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁶⁸ , ромска академска заједница
<i>Рок:</i>	2019/2020.
<i>Индикатор:</i>	Урађен водич
<i>Буџет:</i>	Укупно 36.000 КМ (18.000 у 2019. МЉПИ и 18.000 у 2020. години, донаторска средства)

⁶⁶ Наведени у фусноти 51

⁶⁷ Наведени у фусноти 51

⁶⁸ Наведени у фусноти 52

Мјера 2.	Промоција Смјерница за спречавање дискриминације у образовању
<i>Носиоци посла:</i>	Министарство за људска права и избјеглице БиХ и надлежна министарства образовања ⁶⁹
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁷⁰ и школе
<i>Рок:</i>	2019.
<i>Индикатор:</i>	Број градова и школа у којима су промовисане Смјернице
<i>Буџет:</i>	7.000 КМ
Мјера 3.	Обука за управу школе, наставнике, родитеље и дјецу у циљу препознавања дискриминације, стереотипа и предрасуда
<i>Носиоци посла:</i>	МЉПИ и надлежна министарства образовања ⁷¹
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Педагошки заводи ⁷² , НВО
<i>Рок:</i>	Континуирано почевши од 2019. године
<i>Индикатор:</i>	Број програма обуке, број школа, наставника, родитеља и дјеце
<i>Буџет:</i>	Укупно: 38.000 КМ (9.500 на годишњем нивоу почевши од 2019. године)
Мјера 4.	Ангажман Рома медијатора у образовању
<i>Координатор активности</i>	Министарство за људска права и избјеглице
<i>Носиоци посла:</i>	Надлежна министарства образовања ⁷²
<i>Укључене институције и организације за спровођење:</i>	Школе и НВО
<i>Рок:</i>	2019/2020.
<i>Индикатор:</i>	Број Рома медијатора
<i>Буџет:</i>	Укупно: 528.000 КМ (264.000 КМ на годишњем нивоу за 2019. и 2020. из буџета институција БиХ) 2021. и 2022. ће се финансирати из средстава надлежним министарстава образовања према њиховом буџетском плану и из донаторских средстава.

⁶⁹ Наведено у фусноти 51

⁷⁰ Наведени у фусноти 52

⁷¹ Наведено у фусноти 51

⁷² Наведени у фусноти 52

⁷³ Наведено у фусноти 51

7.

МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА ОКВИРНОГ АКЦИОНОГ ПЛАНА О ОБРАЗОВНИМ ПОТРЕБАМА РОМА/РОМКИЊА У БиХ

7.1. Мониторинг (надгледање) Оквирног акционог плана о образовним потребама Рома/Ромкиња у Босни и Херцеговини

Мониторинг, или надгледање, као континуиран процес праћења постигнутих резултата, омогућује носиоцима мјера процјену спровођења акционог плана и достигнутог нивоа. Континуирани процес праћења треба да покаже јесу ли предложене мјере имплементиране и да ли су и у којој мјери постигнути жељени резултати. Такав процес омогућиће носиоцу посла да на основу добијених резултата правовремено реагује и прилагоди додатне мјере.

Процес праћења обухватио би системско праћење издатака, кориштење ресурса, спровођење планираних активности, достигнутих резултата, управљање могућим ризицима и одрживости самих резултата. У том смислу потребно је успоставити механизме за прикупљање података о спровођењу планираних мјера образовних потреба Рома од образовних власти у БиХ, уз координацију Министарства за људска права и избјеглице БиХ. Сличне податке требало би да достављају тијела извршне власти као и невладине организације. Континуиран процес праћења ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ вршиће се путем Извјештаја о спровођењу акционих планова ентитета/Дистрикта/кантона (жупанија).

7.2. Евалуација ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ

Министарство за људска права и избјеглице БиХ формираће групу стручњака (Стручни тим), која ће се у том смислу едуцирати и даље прикупљати и анализирати достављене податке у сврху евалуације. **За активности Стручног тима у буџету институција се планира укупно 20.000,00 КМ (на годишњем нивоу по 5.000,00 КМ).**

Из тог разлога требало би урадити средњорочну и независну вањску евалуацију, а за ту сврху треба обезбиједити донаторска средства. Садржај саме евалуације био би ревидиран онолико колико то показатељи буду захтијевали.

Даљњу ревизију самог ОАП-а о образовним потребама Рома у БиХ покреће Министарство за људска права и избјеглице БиХ и проводи је именована стручна група, уз учешће свих релевантних фактора као и невладиних организација. Министарство за људска права и избјеглице БиХ вршиће и обуку тимова за надгледање.

7.3. Мониторинг (надгледање) и евалуација акционих планова надлежних министарстава о образовним потребама Рома

У складу са претходном препоруком да надлежна министарства припреме акционе планове за инклузију Рома на ентитетском и кантоналним (жупанијским) нивоима власти који би обухватили циљеве, мјере и активности за предшколско, основно, средње, високо и цјеложивотно образовање (образовања одраслих), као и циљеве који се односе на ромски језик и културу те оне који се односе на спречавање дискриминације – потребно је у одлуци о успостави мониторинг тимова договорити прецизан начин надгледања имплементације мјера и активности и координацију с Министарством за људска права и избјеглице БиХ.

Како је наведено, акциони планови (АП) треба да садрже јасно постављене мјере и активности, носиоце, временски оквир, буџет, очекиване резултате и индикаторе за праћење остварених резултата и начин извјештавања. Током 2017 године Министарство за људска права и избјеглице БиХ је, уз подршку регионалног пројекта **Рома Интеграцион 2020**, завршило први Мониторинг извјештај за потребе извјештавања према Европској унији, али и за лакше праћење остварених резултата и напретка у различитим приоритетним областима интеграције Рома (образовање, запослење, здравство и становање). Током припреме наведеног Мониторинг извјештаја примијећено је да у области образовања недостају цјеловити и једнообразни подаци о активностима за унапређење положаја ромске дјеце које се проводе на ентитетском, кантоналном (жупанијском) и локалном нивоу. Приликом израде акционих планова надлежних министарстава потребно је предвидјети прикупљање сљедећих података:

- број ромске дјеце предшколског узраста (разврстани по годинама и полу);
- број ромске дјеце школског узраста (разврстани по разредима и полу);
- број ромске дјеце уписане у претходну школску годину (од предшколских установа до универзитета, разврстани по разреду /години студија и полу) за мониторинг сваке године о којој се извјештава;
- износе средстава који су планирани за потребе образовања ромске дјеце по циљевима и активностима;
- број програма за промоцију ромске културе, историје и језика;
- број пријављених случајева дискриминације.

Ови подаци представљају базне податке, односно оне податке од којих се полази приликом мјерења учинка Акционог плана.

Подаци који показују резултате на нивоу циља и мјере су (индикатори или показатељи):

- број ромске дјеце која су завршила основно, средње и/или високо образовање у години за коју се извјештава (подаци разврстани по полу);
- број ромске дјеце која су напустила образовање (предшколско, основно, средње и/или високо образовање – подаци разврстани по разредима и полу) у години за коју се извјештава;
- број ђака који су кроз циљане активности стекли нова знања о ромској култури;
- проценат популације која је информисана путем циљаних кампања (мјери се анкетама и другим алатима које користе извођачи таквих кампања).

Подаци који показују учинак на нивоу активности су:

- **износи средстава утрошених за потребе образовања ромске дјеце** по циљевима и активностима, по могућности уз анализу сврхе утрошка средстава. На примјер: куповина уџбеника, ужина и превоз, дјечија одјећа, друга школска опрема, новчана подршка породици и сл, што све омогућава реализацију циљева образовања, односно указује на све напоре који су уложени у инклузију ромске дјеце. Ова средства се већ издвајају, али без посебног буџетирања, што отежава праћење броја дјеце и породица корисника средстава за образовање;
- број кампања и других едукативних и промотивних активности за разбијање предрасуда;
- број часова одржаних на ромском језику или број дана наставе са бројем учесника;
- број часова посвећених промоцији ромске културе и језика који уједно потичу инклузију Рома у друштво. (нпр. активности за Дан Рома у школама као што су предавања на часу историје, географије или босанског/хрватског/српског језика, приредбе, фолклор итд).

Министарство за људска права и избјеглице БиХ, ради цијеловитости и тачности података, препоручује да се укључе сва надлежна министарства и институције како би се на одговарајући начин мјерио и валоризовао допринос инклузији Рома у Босни и Херцеговини.

Прилог 2. документа је Образац који се користи за извјештавање. Извјештавање се врши према ЕУ, за сопствени мониторинг те извјештавање према Одбору за Роме при Савјету министара Босне и Херцеговине.

ПРИЛОЗИ
ОКВИРНОМ
АКЦИОНОМ ПЛАНУ
О ОБРАЗОВНИМ
ПОТРЕБАМА
РОМА У БОСНИ И
ХЕРЦЕГОВИНИ

ПРИЛОГ 1.

ПРИМЈЕРИ ДОБРЕ ПРАКСЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

- **Удружење “Кали Сара” – Ромски информативни центар** у периоду од 2015. до 2017. године реализовало је пројекат **Повећање стопе уписа дјеце у предшколске установе** у Бијељини, Бихаћу, Какњу и Вукостављу, с посебним фокусом на ромску дјецу, а који је **подржао UNICEF БиХ**.

У склопу овог пројекта 300 дјеце је било укључено у систем предшколског образовања (ромска дјеца, дјеца из других социјално угрожених категорија, дјеца с потешкоћама у развоју, дјеца која се налазе на редовним листама чекања). У реализацији пројекта учествовали су представници општина, предшколских установа, локалних ромских организација, ромски координатори, медијатори и асистенти.

Пројекат је показао предности похађања обданишта за дјецу у смислу социјализације (на појединим локацијама ово је први пут да се дјеца из маргинализованих група узраста од три до пет година укључују у предшколске програме), припрема за школу, ране интеграције, а родитељима је смањило предрасуде и стереотипе о Ромима, омогућио успостављање контаката те генерално већи степен знања о раном развоју и родитељским вјештинама, о чему је организован низ радионица за родитеље и васпитаче.

Као средство афирмације ромског језика, објављена је и двојезична сликовница (ромски језик / локални језик) за дјецу узраста од пет година.

Као примјер добре праксе посебно се истичу Какањ, гдје је Општина донијела одлуку да настави с подршком овим активностима и након завршетка пројекта и ромској дјечи обезбиједила стипендије за предшколско образовање, те Бијељина, гдје је Градска управа путем гранта наставила финансирање предшколског програма за дјецу из маргинализованих група.

Федерација БиХ

- **Центар за подршку Рома “Ромален” Какањ** од 2013. године реализује пројекте које финансира **Ромски образовни фонд (REF)**. REF је развио **модел за основно образовање** да би побољшао образовне резултате ромских ђака и превенирао прекид школовања интервенцијама као што су подршка при упису, додатни/допунски часови, рад са родитељима и у заједници, јачање везе између родитеља и школе, као и пружање подршке школском особљу. У школској 2012/2013. години на подручју Општине Какањ 54 ромска ђака су похађала три основне школе: “Мула Мустафа Башескија”, “Хамдија Крешевљаковић” и “15. април”, а 22 ђака су прекинула школовање. Средњу школу похађала су четири ђака.

Од 2013/14. до 2017/18. постигнут је резултат 100%: тренутно 100 ђака Рома похађа три основне школе, док осам ђака похађа средњу школу. Захваљујући подршци сви су ђаци завршних разреда успјешно завршили основно образовање и сви су се уписали у средњу школу.

Главне пројектне активности које доприносе побољшању услова образовања ромске дјеце су сљедеће:

- Подјела ужине за сваког ромског ђака који је укључен у основно образовање;
- Обезбјеђивање инструктивно-допунске настава након редовне наставе;
- Пакет школског прибора на почетку школске године за сваког ромског ђака;
- Едукативно-креативне радионице током љетњег распуста у циљу припреме дјеце за нову школску годину;
- Излети за дјецу;
- Радионице са родитељима ромске дјеце у циљу подизања свијести родитеља о важности образовања њихове дјеце;
- Радионице са ангажованим наставним особљем;
- Радионице са институцијама и мобилизација локалних актера у циљу синергијског дјеловања у случајевима када ромска дјеца напусте образовни систем, као и израде препорука према вишим нивоима власти;

За дистрибуцију дневних ужина и школског прибора, као и за праћење редовног присуства дјеце у школи, те за свакодневну комуникацију с родитељима ромске дјеце *ангажована су три Рома медијатора* – за сваку школу по један медијатор.

Уз континуиран рад и реализацију ових активности очекујемо да се у наредних 10 година образује цијела једна генерација Рома, што ће допринијети њиховој потпуној инклузији, повећању стопе запослења, а самим тиме и рјешавању читаве лепезе других проблема с којима се суочава ромска популација.

● Пројекат **Подршка Ромима ђацима средњих школа** кроз стипендије, менторство и туторство, који финансира и технички подржава **Ромски образовни фонд (REF)**, у средњим школама на подручју Тузланског кантона од 2015. до 2018. године проводи **Удружење Рома "Еуро Ром"**. Министарство образовања и науке Тузланског кантона од самог планирања пројекта и његове припреме давало је подршку кроз размјену података и допринос имплементацији у складу са потписаним Меморандумом о сарадњи са Удружењем Рома "Еуро Ром".

Главни циљ пројекта је побољшање академских достигнућа, уписа у средње школе, задржавања ромских ђака у средњим школама пружањем стипендија, менторства/туторства и ефикасног рада у заједници. Овај модел пружања подршке у средњим школама развио је REF и имплементира се у осам држава региона. Овакав вид свеобухватне подршке успјешно доприноси смањењу јаза у образовним достигнућима између ромске и неромске популације.

Ментори су учествовали у тренингу "Менторска подршка ђацима ромске националности у средњим школама у успјешном завршетку школе". Носилац тренинга је REF, а Педагошки завод Тузланског кантона акредитовао је тренинг. Ментори су професори који помажу ђацима да развију вјештине

учења, да планирају школски рад заједно, да поставе више циљеве – каријерно савјетовање за даље усмјеравање ђака кроз школовање и мотивацију.

Тутори пружају подршку на инструктивним часовима из одређених предмета за које је ђацима потребна додатна подршка, помоћ за припрему полагања матуре као и за припрему полагања пријемног испита на факултету. Тутори не могу бити професори који држе редовну наставу ђаку којем држе инструкције.

Потребно је буџетски и стратешки планирати стипендије, менторе и тусторе који ће да помажу ромским ђацима у средњој школи, по узору на успешну пројектну интервенцију, након које се у средњу школу уписује комплетна генерација ромских основаца, остварује виши академски просјек, а стопа напуштања школе је осам пута мања.

● Министарство образовања, науке, културе и спорта ХНК/ХНЖ, у партнерству са Save the Children, од 2016. године реализује пројекат “Доступно и квалитетно образовање за дјевојчице и дјечаке Рома”. Пројекат се реализује у пет основних школа ХНК/ХНЖ у којима наставу похађају дјеца Роми на подручју града Мостара, Челебића и Стоца. Реализоване активности доприносе побољшању услова образовања ромске дјеце и подразумевају:

- Подршку укључивању дјеце у наставни процес обезбјеђивањем ужине, школског прибора те посебних потреба у превозу, истраживање у ромским заједницама и израда Базел студије, едукативне радионице са родитељима ромске дјеце, као и интерактивне радионице са свим родитељима и обогаћивање културних активности које афирмишу културу и традицију Рома;
- Сертификовану обуку и развој професионалних компетенција за наставнике школа у наведеним мјестима;
- Обезбјеђивање инструктивно-допунске наставе и друге подршке за унапређење академских достигнућа и развоја дјеце, те обезбјеђење услова за увођење асистенције, тј. Рома медијатора;
- Сарадњу с институцијама и мобилизацију локалних актера у циљу синергијског дјеловања у случајевима када ромска дјеца напусте образовни систем;
- Подршку школама у опремању и потребним радним дидактичким сетовима и изради Протокола о рефералном механизму за превенцију раног напуштања школовања и неуписивања дјеце у редовно образовање (Протокол ће након пилот примјене бити презентован и доступан свим институцијама које се укључују у област унапређења образовања дјеце Рома).

Република Српска

● **Удружење жена Ромкиња “Романо Тернипе”** годинама проводи пројекат **укључења ромске дјеце у предшколско образовање**. Сва дјеца која су прошла кроз тај пројекат уписала су се и похађају основну школу. Ово удружење је радило и на описмењавању родитеља дјеце која похађају предшколско и основношколско образовање и на превазилажењу препрека које школовање дјеце носи.

- Међу бројним пројектима које је **Удружење грађана за промоцију образовања Рома "Отахарин"** имплементирало протеклих година је и пројекат **Интеграција ромских ђака у основним школама** у Бијељини и Живиницама, који **подржава Ромски образовни фонд (REF)**. Удружење грађана "Отахарин" је од 2011. до 2015. године реализовало различите програме и активности уз подршку REF-а, али је **поменути пројекат, проведен у периоду 2011-2012. година, својим циљем и резултатима освојио награду Европске комисије за интеграцију Рома**, тада први пут додијељену награду организацијама цивилног друштва на Западном Балкану и у Турској.

Пројектне активности, а посебно љетња школа и формирање Мобилног интервентног тима (МИТ) допринијели су смањењу социјалног и образовног јаза између Рома и припадника других националности у друштву; заједно с осталим пројектним активностима служили су као подршка интеграцији Рома у цивилно друштво. МИТ су чинили теренски радник удружења, школски педагог, социјални радник и представник општине. МИТ је један од примјера иновативног приступа борби против дискриминације и укључивању Рома у друштво, почевши од школског система. МИТ посјећује дјецу која наилазе на тешкоће у школи и код куће и директно укључује све заинтересоване стране у проблеме с којима се Роми суочавају, подижући тако свијест о проблемима ромске заједнице и покрећући реакције на њих.

Дио пројектних активности била је и директна акција кроз теренски рад с циљем помоћи родитељима ромске дјеце при упису у школу, затим идентификација дјеце ван школског система кроз редовне посјете у ромским насељима и подршка њиховом упису у школу.

Поред тога, једна од активности пројекта била је обезбјеђивање допунске наставе, школског материјала, као и посебно корисне љетње школе, која је представљала вид предшколског образовања за ромску дјецу која треба да крену у први разред основне школе. Организовани су састанци и округли столови с родитељима и представницима локалних власти.

"Отахарин" је основао Ромски омладински културни центар да би младим Ромима, али и другим младима обезбиједио простор гдје могу да се окупљају, размјењују идеје и развијају друштвене и практичне вјештине, а све у циљу промоције културних различитости кроз едукативне и иновативне програме. Пројектом су планиране и реализоване бројне радионице у Ромском омладинском културном центру и укључивале су и ромску и неромску омладину.

- **Ромски информативни центар Градишка**, уз подршку **Министарства просвјете и културе Републике Српске**, годинама проводи пројекат **Ромски језик, култура и традиција** у основним школама Републике Српске, гдје сва заинтересована дјеца, не само ромска, имају прилику да науче ромски језик и да се упознају с ромском културом и традицијом.

Министарство просвјете и културе сваке године расписује јавни конкурс за суфинансирање културног стваралаштва националних мањина у Републици Српској, а у складу с Правилником о суфинансирању јавних потреба у култури. У 2017. години **средства за Ромску почетницу** добили су Ромски информативни центар и Савез НВО Рома Републике Српске за обиљежавање 8. априла – Међународног дана Рома. Савез НВО Рома Републике Српске средства је добио и 2016. године за промоцију Савеза. Ромски информативни центар је 2016. године **добио средства за промоцију ромског језика**.

ПРИЛОГ 2.

ОБРАЗАЦ КОЈИ СЕ КОРИСТИ ЗА
ИЗВЈЕШТАВАЊЕ 2018., 2019., 2020., 2021.,
2022.

Интеграција Рома 2020.

**ОБРАЗАЦ ЗА ГОДИШЊЕ ИЗВЈЕШТАВАЊЕ О РЕАЛИЗАЦИЈИ ЈАВНИХ ПОЛИТИКА
КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ИНТЕГРАЦИЈУ РОМА У ДРЖАВАМА УЧЕСНИЦАМА**

Усвојен на 1. састанку Оперативне групе одржаном 9. новембра 2016. године у Београду

Образац за праћење и извјештавање у 2018/2019. години

Држава: Босна и Херцеговина
Извјештај за 2018/2019. годину
Датум

Институционално уређење

Опште информације	
Година извјештавања 2018/2019.	
Држава	БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
Стратегија	
Период	
Линк	
Акциони план	Оквирни акциони план о образовним потребама Рома у Босни и Херцеговини
Период	(2018-2022)
Линк	
Оперативни закључци	
Линк	
Поглавље 23	
Акциони план	
Линк	
Контакт особа за Роме на нивоу Босне и Херцеговине	
Име презиме	
Позиција	
Одсјек	
Институција	
E-mail	
Телефон	
Мобилни телефон	
Улога (описати)	
Контакт особа за Роме за техничку помоћ на нивоу Босне и Херцеговине / Секретаријат [додајте испод овога онолико редова колико је потребно]	
Име презиме	
Позиција	
Одсјек	
Институција	
E-mail	
Телефон	
Мобилни телефон	
Улога (описати)	
Интердисциплинарно тијело	
Образовање	
Име презиме	
Позиција	
Институција	
E-mail/ Телефон	

Запошљавање
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Здравство
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Становање
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Упис у матичне књиге
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Државни буџет
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
ИПА финансирање
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Државна статистика
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Забрана дискриминације
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон
Равноправност полова
Име презиме
Позиција
Институција
E-mail/ Телефон

Заштита дјеце
Име презиме
Позиција
Институција
Е-mail/ Телефон
Смањење сиромаштва
Име презиме
Позиција
Институција
Е-mail/ Телефон
Ангажман на локалном нивоу
Име презиме
Позиција
Институција
Е-mail/ Телефон
Остала питања (култура, идентитет, социјална заштита итд) [наведите област и додајте онолико редова колико је потребно]
Име презиме
Позиција
Институција
Е-mail/ Телефон
Представници Рома и Ромкиња [додајте онолико редова колико је потребно]
Име презиме
Позиција
Институција
Е-mail/ Телефон
Интердисциплинарно тијело и мандат његових чланова/ица
Улога у планирању
Улога у консултацијама
Улога у изради буџета
Улога у укључивању питања Рома
Улога у координацији
Улога у реализацији
Улога у извјештавању
Улога у мониторингу
Временски оквир и документи
Мандатни период
Учесталост састанака
Попис датума састанка (2018/2109)
Интернет страница
Документи [дајте или приложите линкове, укључујући и пословнике, записнике са састанака и сл...]

Мјере по приоритетним областима - ОБРАЗОВАЊЕ

Образовање			
Главни циљ:			
Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији/Акционом плану изражен у EUR, само број]		
Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији/Акционом плану]		
Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Кључна тачка ()	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за . годину]		
Буџет планиран ()	[упишите буџет планиран за . годину изражен у EUR, само број]		
Буџет потрошен (2019)	[упишите буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Циљ 1:			
Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији/Акционом плану изражен у EUR, само број]		
Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији/Акционом плану]		
Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Кључна тачка (2019)	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за 2019. годину]		
Буџет планиран (2019)	[упишите буџет планиран за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Буџет потрошен (2019)	[упишите буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Мјере из циља 1 реализоване у 2019. години			
M1.1	Буџет планиран (2019)		
	Буџет потрошен (2019)		
	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
M1.2	Буџет планиран (2019)		
	Буџет потрошен (2019)		
	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Циљ 2:			
Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији /Акционом плану изражен у EUR, само број]		
Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији/Акционом плану]		
Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

Кључна тачка (2019)	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за 2019. годину]		
Буџет планиран (2019)	[упишите буџет планиран за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Буџет потрошен (2019)	[упишите буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

Мјере из циља 2 реализоване у 2019. години

M2.1	Буџет планиран (2019)		
	Буџет потрошен (2019)		
	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

M2.2	Буџет планиран (2019)		
	Буџет потрошен (2019)		
	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

Циљ 3:

Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији/Акционом плану изражен у EUR, само број]		
Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији]		
Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Кључна тачка (2019)	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за 2019. годину]		
Буџет планиран (2019)	[упишите буџет планиран за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Буџет потрошен (2019)	[упишите буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само број]		
Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

Мјере из циља 3 реализоване у 2019. години

M3.1	Буџет планиран (2019)		
	Буџет потрошен (2019)		
	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

M3.2	Буџет планиран (2019)		
	Буџет потрошен (2019)		
	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

[додајте онолико дијелова табеле колико је потребно, према броју циљева наведених у Стратегији/АП]

Особа која подноси извјештај	
Име презиме	
Позиција	
Институција	
E-mail	
Телефон	
Датум (поднесеног документа)	

Циљ х: Побољшати сарадњу са ромским удружењима

Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији /Акционом плану изражен у EUR, само број]		
Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији/Акционом плану]		
Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
Кључна тачка (2019)	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за 2019. годину]		
Буџет планиран (2019)	[упишите Буџет планиран за 2019. годину изражен у EUR, само бројеви]		
Буџет потрошен (2019)	[упишите Буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само бројеви]		
Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво

Мјере из циља х реализоване у 2019. години

Мх.1	Редовни организација референтних састанака (два пута годишње).	Буџет планиран (2019)	
		Буџет потрошен (2019)	
		Роми	Ромкиње
Мх.2	Организација састанака с међународним организацијама и потенцијалним донаторима	Планирани буџет (2019.)	
		Буџет потрошен (2019.)	
		Роми	Ромкиње
Мх.3	Израда протокола о сарадњи са ромским удружењима на свим нивоима.	Планирани буџет (2019.)	
		Буџет потрошен (2019.)	
		Роми	Ромкиње

Циљ хх: Побољшати сарадњу са регионалним и међународним организацијама

Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији /Акционом плану изражен у EUR, само број]		
--------------	--	--	--

Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији/Акционом плану]		
-----------	---	--	--

Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
--------------------------	------	---------	---------------------

Кључна тачка (2019)	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за 2019. годину]		
---------------------	--	--	--

Буџет планиран (2019)	[упишите буџет планиран за 2019. годину изражен у EUR, само бројеви]		
-----------------------	--	--	--

Буџет потрошен (2019)	[упишите буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само бројеви]		
-----------------------	--	--	--

Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
----------------------------	------	---------	---------------------

Мјере из циља хх1 реализоване у 2019. години

Mxx.1	Организација оперативних састанака са међународним организацијама које су укључене у provedбу ОАП-а: УНХЦР, УНИЦЕФ, УНДП, Царитас, РЕФ.....	Планирани буџет (2019.)
		Буџет потрошен (2019.)

Роми	Ромкиње	Укупно становништво
------	---------	---------------------

Mxx.2	Присуство на регионалним састанцима везаним за инклузију Рома. Планирани буџет (2019.)
	Буџет потрошен (2019.)

Роми	Ромкиње	Укупно становништво
------	---------	---------------------

Mxx.3	Покретање и provedба заједничког истраживања.	Планирани буџет (2019.)
		Буџет потрошен (2019.)

Роми	Ромкиње	Укупно становништво
------	---------	---------------------

Циљ ххх: Побољшати процес прикупљања података (евидентирање потреба Рома).

Укупни буџет	[упишите укупни буџет наведен у Стратегији/Акционом плану изражен у EUR, само број]		
--------------	---	--	--

Индикатор	[упишите индикатор како је наведен у Стратегији/Акционом плану]		
-----------	---	--	--

Референтни подаци (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
--------------------------	------	---------	---------------------

Кључна тачка (2019)	[упишите планирану кључну тачку за овај циљ за 2019. годину]		
---------------------	--	--	--

Буџет планиран (2019)	[упишите буџет планиран за 2019. годину изражен у EUR, само бројеви]		
-----------------------	--	--	--

Буџет потрошен (2019)	[упишите буџет потрошен за 2019. годину изражен у EUR, само бројеви]		
-----------------------	--	--	--

Постигнути резултат (2019)	Роми	Ромкиње	Укупно становништво
----------------------------	------	---------	---------------------

Мјере из циља 4 реализоване у 2019. години		
--	--	--

Mxxx.1	Нпр. Организација едукативних састанака са ЦСР.	Буџет планиран (2019)
		Буџет потрошен (2019)
	Роми	Ромкиње
	Укупно становништво	

Mxxx.2	Нпр. Организација рефералних састанака (нпр. четири пута годишње).	Буџет планиран (2019.)
		Буџет потрошен (2019.)
	Роми	Ромкиње
	Укупно становништво	

Mxxx.3	Нпр. Провођење заједничког истраживања.	Планирани буџет (2019.)
		Буџет потрошен (2019.)
	Роми	Ромкиње
	Укупно становништво	

[додајте онолико дијелова табеле колико је потребно, према броју циљева наведених у Стратегији/АП]

Особа која подноси извјештај	
Име презиме	
Позиција	
Институција	
E-mail	
Телефон	
Датум	(поднесеног документа)

Буџет

Буџет 2019.	
Преглед буџета	
Укупан буџет планиран за реализацију Стратегије/АП у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за реализацију Стратегије/АП у 2019. години	# [y EUR]
Укупан државни буџет потрошен за реализацију Стратегије/АП у 2019. години	# [y EUR]
Укупан регионални/локални буџет потрошен за реализацију Стратегије/АП у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за реализацију Стратегије/АП у 2019. години из ИПА-е	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за реализацију Стратегије/АП у 2019. години из SOURCE-а	# [y EUR]
[додајте онолико редова колико је потребно за остале изворе финансирања и прецизно именујте те изворе умјесто да користите ријеч ОСТАЛО или избришите редове ако је н/п]	# [y EUR]
Преглед буџетске потрошње за приоритетне области	
Укупан буџет потрошен за ОБРАЗОВАЊЕ у 2019. години	# [y EUR]
[додајте онолико редова колико је потребно за остале приоритетне области и прецизно именујте те области умјесто да користите ријеч ОСТАЛО или избришите редове ако је н/п]	# [y EUR]
Преглед буџетске потрошње за остале потрошње у вези са Стратегијом/АП	
Укупан буџет потрошен за функционисање НРЦП и техничке канцеларије у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за функционисање интердисциплинарног тијела у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за изградњу капацитета институција у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за прикупљање средстава у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за међународну потрошњу у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за извјештавање, мониторинг и евалуацију у 2019. години	# [y EUR]
Укупан буџет потрошен за ОСТАЛО у 2019. години	# [y EUR]
[додајте онолико редова колико је потребно за осталу потрошњу у вези са Стратегијом/АП и прецизно именујте ту потрошњу умјесто да користите ријеч ОСТАЛО или избришите редове ако је н/п]	# [y EUR]

Процјена утицаја

Код	Индикатор	Роми			Укупно становништво	Година	Извор	Дефиниција
		Мушкарци	Жене	Укупно				
Образовање								
ЕДУ1	Стопа похађања у предшколском образовању							
ЕДУ2	Стопа уписа – основно образовање							
ЕДУ3	Стопа уписа – средње образовање							
ЕДУ4	Стопа уписа – високо образовање							
ЕДУ5	Стопа напуштања – основно образовање							
ЕДУ6	Стопа напуштања – средње образовање							
ЕДУ7	Стопа завршетка основног образовања							
ЕДУ8	Стопа завршетка средњег образовања							
ЕДУ9	Стопа завршетка високог образовања							
ЕДУ10	Стопа писмености							
ЕДУ11	Стопа похађања специјалних škola							
ЕДУ12	Стопа похађања одвојених škola							

